DOCTORIS SERAPHICI

S. BONAVENTURAE

S. R. E. EPISC. CARD.

OPERA OMNIA

DOCTORIS SERAPHICI

S. BONAVENTURAE

S. R. E. EPISCOPI CARDINALIS

OPERA OMNIA

IUSSU ET AUCTORITATE

R^MI^. P. DAVID FLEMING

TOTIUS ORDINIS FRATRUM MINORUM S. P. FRANCISCI

VICARII GENERALIS

EDITA

STUDIO ET CURA PP. COLLEGII A S. BONAVENTURA

AD PLURIMOS CODICES MSS. EMENDATA

ANECDOTIS AUCTA PROLEGOMENIS SCHOLIIS NOTISQUE ILLUSTRATA

TOMUS X.

AD CLARAS AQUAS (QUARACCHI)

PROPE FLORENTIAM

EX TYPOGRAPHIA COLLEGII S. BONAVENTURAE

MCMII.

DOCTORIS SERAPHICI

S. BONAVENTURAE

S. R. E. EPISC. CARD.

OPERUM OMNIUM

COMPLEMENTUM

TOMUS X.

AD CLARAS AQUAS (QUARACCHI)
PROPE FLORENTIAM
EX TYPOGRAPHIA COLLEGII S. BONAVENTURAE

MCMII.

CONTINENTUR IN HOC TOMO:

PRAEFATIO.

Parvo hoc decimo[1] volumine, complemento aliorum praecedentium, novam omnium operum Seraphici Doctoris editionem, Deo favente, iam absolvimus, opus magni certe et improbi laboris diversorum Patrum, ad quod praeparandum et imprimendum tempus plus quam triginta annorum a nobis insumtum est.

Continentur autem in hoc volumine primo loco duae dissertationes, quarum prima exhibet conspectum syntheticum operum totius collectionis cum iudicio critico de pluribus operibus editis, altera vero agit de ipsa vita S. Doctoris. Sequuntur tres copiosi Indices: primus quidem est Index alphabeticus rerum in tomo IX. contentarum; secundus vero refert locos S. Scripturae, qui in tomis V.-IX. occurrunt, dum in tertio exhibentur loci Ss. Patrum aliorumque auctorum, qui in tota hac editione ab ipso S. Doctore allegantur. Notandum enim, nos in hoc indice non comprehendisse infinitas fere citationes Ss. Patrum, quae a nobis ad calcem elucidationis causa afferuntur. Quanti momenti sint hi Indices, inspicienti facile patebit.

Tandem convenit, ut paucis verbis memoriam faciamus R. P. Quinctiani Müller, Provinciae Saxoniae S. Crucis, strenui collaboratoris nostri per multos annos, qui die 25 Iunii 1902 Erfordii in Germania pie in Domino obiit.

Natus erat Erfordii die 3 Octobris 1841. Studiis litterarum humanitatis vacavit in gymnasio civitatis Heiligenstadt et dein, variis superatis obstaculis, die 6 Maii 1864 Ordinem Minorum ingressus est. Finitis studiis, et die 12 Augusti 1871 sacerdos ordinatus, per paucos annos variis in conventibus curae animarum operam navavit, usque dum anno 1875, procellosa tempestate persecutionis Religiosorum, cum suis confratribus in Hollandiam exsulare cogeretur. Sed iam anno insequenti a Reverendissimo P. Ministro Generali pro nova editione operum S. Bonaventurae facienda destinatus, primum per quatuor annos Monachii in bibliotheca regia omne studium adhibuit ad codices diversos vel exscribendos vel conferendos, deinde ad Claras Aquas transmigravit, ubi eosdem improbos labores per plus quam viginti annos cum magna animi fortitudine et industria ad mortem usque continuavit.

Homo erat in primis indefessi et fere incredibilis laboris. Ut collaborator operum S. Bonaventurae sat multos et contentione plenos labores alacri semper

---

[1] Sub hoc numero non comprehenditur tomus *Indicum* in quatuor libros Sententiarum.

animo et libenter subiit, immo sponte sua onus diversorum laborum in se suscepit. Cordi ipsi erat, ut labores sibi demandatos meliore quo posset modo exsequeretur. Ut operibus ab obedientia sibi impositis satisfaceret, neque tempori neque labori pepercit. Secundum et tertium volumen Analectorum Franciscanorum ipsius potissimum opera exscripta, cum variis codicibus collata et pro editione praeparata sunt. Omni tempore denique, quod sibi reliquum erat, incubuit ad conscribendas pro variis actis diurnis et ephemeridibus elucubrationes de rebus religiosis et moralibus tractantes.

Optime autem sibi conscius erat, in tantis occupationibus animam nimis distrahi et ad terrena inclinari, nisi continue ad Dominum elevetur " per omnem orationem et obsecrationem orando omni tempore in spiritu „ (Eph. 6, 18.). Dilectus in Domino defunctus confrater praeter laborem aliud non novit nisi orationem. S. Missae celebrationi exercitium viae crucis praemittere consueverat. Ipsam vero S. Missam omni qua poterat devotione et diligentia celebrare solitus erat. Missa finita per sat longum tempus gratiarum actioni et meditationi intentus erat aliis interim Missis devote assistendo vel varias preces recitando. Pluries in die visitationem sanctissimi Sacramenti instituere solebat, quod pium exercitium vix unquam omisit. Praeterea omni hebdomada unum saltem officium Defunctorum recitare consuevit.

Ut vero magis acceptus esset Domino, necesse erat, ut per varias tribulationes probaretur. Diversis abhinc annis arthritide sat gravi longo tempore vexabatur, atque postea ultimis vitae suae annis vix unquam bona valetudine fruebatur. Iam in autumno an. 1900 in Collegio nostro per medium quasi annum tam gravi premebatur infirmitate, ut morti proximus videretur. Viribus utcumque restabilitis an. 1901 iter in Germaniam aggressus est, ut melius curae valetudinis intendere posset. Sed iam in ipso itinere ob cordis vitium periculum mortis incurrit et mox iterum in morbum tam vehementem incidit, ut per totius anni spatium inter mortem vitamque fluctuaret. Morbo semper magis ingravescente, cum pluries mortem sibi imminere putaret, devote semper ad ipsam se praeparavit. Tandem die 24 Iunii, cum agoniae cruciatibus vexaretur, per totum fere diem ad Dominum suspirando continue exclamabat: " Domine, Iesu! veni et accipe spiritum meum „. Ita sine intermissione sanctissimum Nomen Iesu pronuntiando die 25 Iunii 1902 hora prima matutina inter assistentium preces, impetu nervorum consumtus, animam Deo reddidit.

In Collegio S. Bonaventurae, die 12 Augusti 1902.

PP. EDITORES.

DISSERTATIONES

DE SCRIPTIS ET VITA

S. BONAVENTURAE

In praefatione generali ad totam hanc Operum S. Bonaventurae collectionem (tom. I. pag. XXXVI) a nobis scriptum est: « In ultimo tomo nova vita S. Bonaventurae, augenda iis notitiis, quae a nobis, vel aliis hac aetate nostra reperta sunt, publicabitur, in qua etiam quae in Prolegomenis circa eius scripta et doctrinam passim et sparsim dicta sunt, in unam synthesim colligentur ». Ut igitur his promissis stemus, duplicem dissertationem in hoc tomulo exhibemus, quarum prima est de operibus et opusculis sancti Doctoris, secunda de vita ipsius per modum annalium enarrata.

DISSERTATIO I.

De scriptis seraphici Doctoris.

Notum est, praeter opera genuina iam a saeculis falso attributa esse S. Bonaventurae non pauca scripta; unde primo agitur de operibus a nobis in hac collectione *receptis,* sive genuinis sive nonnullis inter dubia positis; secundo vero de pluribus opusculis perperam ipsi tributis; tertio de doctrina eiusdem.

PARS I.

De operibus legitimis et nonnullis dubiis.

In praefatione generali volumini primo praefixa quaedam dicta sunt de nomine *seraphico,* quod non prius quam saec. XV. Bonaventurae communiter tribuitur; deinde ratio redditur, quare post tot editiones nova haec ab ordine Fratrum Minorum operum omnium collectio suscepta sit; qua occasione vita duorum virorum, qui prae aliis de scriptis S. Bonaventurae optime meriti sunt, adumbratur, scil. vita Patris Benedicti Bonelli (pag. VII) et Patris Fidelis a Fanna (pag. VIII-XI).

Ut autem ad oculos pateat, quanta sit differentia inter iudicia principalium censorum, qui examen criticum circa haec opera instituerunt, exhibita est tabula 94 operum Vaticanae editionis, addito iudicio Casimiri Oudini, editorum Venetorum, Hyacinthi Sbaraleae et Benedicti Bonelli (pag. XII-XXI); deinde sequitur altera tabula (pag. XXIII-XXVI) referens opuscula 48, quae habentur in tribus voluminibus *Supplementi ad omnia opera Bonaventurae* editi ab eodem Bonelli.

Complura deinde dicuntur circa methodum in editione nostra observatam (pag. XXXI-XXXVIII) et in fine refertur (pag. XXXIX) bulla canonizationis S. Bonaventurae emanata a Sixto IV. anno 1482, decimo octavo Kal. Maii, et etiam Bulla Sixti V, qui eundem anno 1588 pridie Idus Martii inter sanctos Ecclesiae Doctores recensuit.

Primo de opusculis legitimis.

Congruum est, ut praemittamus tabulam omnium operum huius nostrae collectionis.

Tabula omnium huius editionis operum.

1-4. Commentarii in quatuor libros Sententiarum Petri Lombardi; tom. I-IV.

OBSERVATIONES CIRCA SINGULA HAEC OPERA.

Cap. I.

De Commentario in quatuor libros Sententiarum Petri Lombardi (Tom. I-IV.).

§ I. De his quatuor libris generatim.

1. De his agitur in Prolegomenis ad I. tomum pag. LX, et primo quidem quoad *authenticitatem* indubitatam tangitur, quod evidens est ex ipso opere, auctorem ipsius fuisse Franciscanum, discipulum Alexandri Halensis, Parisiis legentem, et statuitur iuxta Fr. Salimbene, ipsum « licentiatum » fuisse auctoritate B. Ioannis de Parma Ministri generalis et incepisse anno 1248 publice lectiones tradere de Sententiis Petri Lombardi (cfr. ibi et Denifle-Chatelain, *Chartularium Universitatis Parisiensis,* tom. I. pag. 187, nota 5.). Probabile tamen est, eum iam ab anno 1245 inter domestica septa fratribus suis Lombardum explicasse; de hoc vide § 2. pag. LVI et plura infra in secunda dissertatione. Ante Bonaventuram ex Ordine Minorum iam plures exstiterunt cathedratici, ut Alexander

Halensis, qui ante susceptum habitum iam fuit magister Parisiensis; Ioannes a Rupella, eius discipulus, qui primus inter Minores accepit licentiam docendi (Denifle, loc. cit. pag. 158 n. 4.), et obiit die tertio Februarii 1245; Odo Rigaldus, qui anno 1248 factus est episcopus Rhotomagensis, cui successit in cathedra Guillelmus de Melitona (Denifle loc. cit. pag. 211 n. 4.). Illos antiquiores Fratres suas de Lombardo lectiones scriptis mandasse, non est dubium, cum eorum nonnulla scripta in codicibus referantur; sed hucusque non sunt typis impressa. Quapropter Commentarius Bonaventurae primus dici debet, qui hoc sensu publici iuris factus est. A multis quidem *Summa* Alexandri vocari solebat *Commentarius in Sententias Lombardi* in sensu largo, non proprio, quod cuilibet inspicienti manifestum est. Non tamen negamus, eundem ante suam Summam scripsisse talem Commentarium, postea quoad substantiam in Summam receptum. Bonaventura autem ipse testatur, se opus suum composuisse ex *Superiorum praecepto*.

2. Deinde demonstratur relatio, quae est inter Summam Alexandri Halensis et hunc Bonaventurae Commentarium (pag. LVII seqq.). Ex ipsis verbis S. Doctoris et ex ipso facto constat, in quaestionibus decidendis eum plerumque sequi magistrum suum Alexandrum, non tamen semper nec caece, eumque multas auctoritates Scripturae et Patrum ex ipso depromere. Expresse hoc dicit praecipue in praelocutione prius anecdota, quam praefiximus prooemio II. libri. Aliqua etiam quasi ad verbum conveniunt cum locis memoratae Summae, ut est quaestio de cognitione Dei, II. Sent. d. 23. a. 2. q. 3. Unde saepe dictum est, Bonaventuram plura transcripsisse ex Summa Alexandri. Insuper, si verum esset, illum tractatum, qui sub titulo *Summa de virtutibus* impressus est, a fratre Alexandro scriptum esse; dicendum esset, totam fere tractationem de virtutibus theologicis in III. libro Sententiarum quasi ad verbum a Bonaventura sumtam esse ex Alexandro. Sed prorsus aliter res se habet; quod probatur hic (Proleg. pag. LVIII-LXII) et confirmatur aliis auctoritatibus in Proleg. ad III. tomum § 3. pag. IV. col. II. seq., in scholio I. tomi pag. 298 et accuratius in Proleg. ad V. tom. pag. XIII seqq. Rem diffuse ibi discussam paucis propositionibus hic comprehendimus:

a) Certum est, Summam Alexandri ab ipso relictam esse imperfectam et mancam in unaquaque quatuor eius partium. Hinc Papa Alexander IV. an. 1256 praecepit fratri Guillelmo de Melitona, ut, adiuvantibus aliis fratribus, suppleret quae Summae deerant; nec est dubitandum, hunc Guillelmum in quatuor quos adhuc vixit annis plura de hoc scriptis mandasse.

b) Certum est etiam, exstare aliquem tractatum cum titulo *Summa de virtutibus* impressum, qui manifeste explet magnam illam lacunam, quae in tertia parte Summae invenitur inter quaestionem XXVI et quaestionem LXIX.

c) De hoc tractatu controversia magna exorta est inter Waddingum O. M. et fratres Ecchardum et de Rubeis O. P. Waddingus, seductus a fratre de la Haye, scripserat, S. Thomam in sua Summa illam Summam virtutum scriptam ab Halensi « pene verbotenus excepisse », quod prorsus veritatem excedit. Pro defensione S. Thomae isti duo patres etiam ultra veritatem progressi sunt, dicentes, praedictam Summam de virtutibus non existere sive esse fictam a Minoribus; aliter eam producendam esse. Attamen certe existunt saltem tria exemplaria impressa, quae oculis nostris vidimus: duo quidem Monachii in bibliotheca Regia et tertium in nostro conventu civitatis Belgicae S. Trudonis (St. Trond), quod accuratius examinavimus.

d) Certum etiam est, errare Sbaraleam fere gratis asserentem, nullam additionem post mortem Alexandri factam esse praedictae Summae. Quaedam saltem quaestiones de paupertate (Summa Alexandri, pars IV. q. 30. 31.), quae quasi ad verbum conveniunt cum Bonaventurianis (tom. V. De perfectione evangelica q. 2. a. 2. pag. 134 seqq.), non possunt esse scriptae ab Alexandro, qui mortuus est 1245 et manifeste non potuit singula argumenta refellere Guillelmi a S. Amore. Hic enim 1255 edidit libellum *Tractatus brevis de periculis novissimorum temporum;* idem paulo post scripsit adversus ea quae Bonaventura contra istum libellum « disputavit in scholis ». Cfr. tom. V. pag. 149 col. I, ubi S. Doctor ponit *replicationem* suam his verbis: « His autem, quae praedicta sunt, conatus est aliquis [Guil. a S. Amore] multipliciter adversari... hoc autem facit respondendo cuidam quaestioni minus sufficienter post collectae in scholis » etc. Hae igitur obiectiones cum replicatione Bonaventurae post mortem Alexandri receptae sunt in editionem Summae Alexandri. Hinc manifeste errat Sbaralea.

e) Ex hoc facto videtur esse probabilissimum, etiam alia, quae stilo Alexandri minus conveniunt, in Summam inserta esse; illa saltem quaestio de cognitione Dei potius tribuenda est Bonaventurae quam Alexandro, sicut et aliae quaedam quaestiones. In primis accuratius examinandae essent illae quaestiones Summae, quae post argumenta *pro* et *contra* longiorem habent conclusionem. Constat enim, auctores Summarum praecedentium, ut Guillelmus Antisiodorensis et Praepositivus, habere conclusiones brevissimas vix unius lineae; et etiam Alexander solet non raro conclusionem ad pauca verba restringere, saltem rem non ita diffuse ut Bonaventura in conclusione exponit, sed potius expositionem distribuit in multa argumenta probantia et contrariorum solutionem.

3. Plura testimonia referuntur § 4. pag. LXII col. II. de praestantia huius Commentarii, praecipue ex Gersone; dein pag. seq. tanguntur quaedam S. Doctoris sententiae obsoletae.

4. Saeculo decimo tertio et quarto a pluribus auctoribus opera scripta sunt ad illustrandum hos S. Bonaventurae commentarios. Inter scripta non impressa referuntur (pag. LXIV seqq.) haec:

a) Alexander ab Alexandria O. M.

b) Quidam Henricus, probabiliter Gökelmann de Isny, archiepiscopus Moguntinus († 1288) O. M.

c) Ioannes de Altzeya.

d) Ioannes de Erfordia O. M.

e) Ioannes de Fonte O. M.

f) Fr. Kilianus O. M.

g) Richardus Rufus O. M. Anglus et plurimi alii auctores anonymi usque ad numerum 50. Alii tantum indices sive tabulas super commentarios S. Bonaventurae fecerunt (pag. LXIX).

5. Inter auctores hunc Commentarium illustrantes, quorum opera impressa sunt, nominari merentur sequentes (§ 7 pag. LXX):

Guillelmus Vorilongus (Vorlion) O. M., doctor Parisiensis, qui in IV. Sententias scribens, saepe recurrit ad Bonaventuram.

Stephanus Brulifer O. M. scripsit Reportata in quatuor libros S. Bonaventurae.

Nicolaus de Tudeschis O. S. B.

Nicolaus de Niisse O. M.

Pelbartus de Temesvar O. M.

Hugo de Sledstad O. M.

Ex Ordine M. Conv.:

Petrus Carpuleus Cortonensis.

Felix Gabrielli.

Matthaeus Ferchius.

Bonifacius de Augustinis.

Ex Ordine M. Cap.:

Petrus Trigosus, qui magno tomo tractatum Bonaventurae de Deo commentatus est.

Theodorus Foresti (De Trinitate).

Franciscus a Coriolano.

Ioannes Maria Zamorra.

Bonaventura Lingonensis.

Marcellus Regiensis.

Marcus a Baudunio.

Gaudentius Bontempi.

Bartholomaeus a Barberiis.

Franciscus Maria a Bruxellis.

Marcus Antonius Galatius.

Ex Ordine F. M. Recollectorum mentione digni sunt:

Mathias Hauzeur.

P. Henno.

Inter recentes auctores P. Ludovicus a Castroplano O. M. scripsit opusculum: Seraphicus Doctor, disquisitio historico-theologica.

Denique § 8 pag. LXXIII agitur de diversis huius Commentarii editionibus, quae numero sunt viginti novem.

§ II. De primo libro Commentarii, scilicet in I. librum Sententiarum Petri Lombardi.

Hic liber I, quem Petrus Lombardus inscribit *de Unitate et Trinitate*, dividitur a Bonaventura (qui primo quatuor quaestiones prooemii explicavit) in quatuor partes principales (cfr. pag. 29). Prima est circa *frui et uti* (d. 1. et 2.); secunda de Trinitate, secundum quod intelligitur (d. 3-7.); tertia, de Unitatis et Trinitatis proprietatibus et conditionibus (d. 8-34.); quarta, de conditionibus causalitatis; de scientia, de potentia, de voluntate (d. 35-47.).

1. Pro textus emendatione adhibiti sunt multi codices, quorum syllabus Proleg. pag. LXXVI seqq. exhibetur. Horum 35 sunt cum editione Vaticana collati, qui cum non collatis in toto explent numerum 58. Deinde agitur de hac codicum collatione et de via ac ratione adhibendi lectiones variantes, de tot locis theologicis et philosophicis citandis et de scholiis singulae quaestioni adiectis ibid. a pag. LXXXI seq. — Simul notandum est, in nostra editione pag. 471 post scholion exhiberi ex tribus codicibus anecdotum additamentum hucusque ignotum, quod tractat de subtili quadam quaestione circa *innascibilitatem Patris*. Probabile est, hoc fragmentum ab ipso S. Doctore postea additum esse; saltem est dicendum, illud bene explicare ipsius mentem.

2. Novam etiam textus Petri Lombardi editionem putavimus esse prorsus emendandam accurata quinque codicum et complurium editionum collatione. In hoc nobis erat maxima difficultas superanda, ut, quod in omnibus praecedentibus editionibus desiderabatur, verba ipsius Lombardi, quae solet textibus Ss. Patrum interserere, bene distinguerentur ab his verbis citatis. De his vide ibid. pag. LXXXII seq.

3. Tandem Proleg. pag. LXXXIV seqq. sequitur index auctorum et librorum, qui a Bonaventura secundum Vaticanam editionem citantur in his Commentariis.

Insuper in hoc et tomis sequentibus imprimi fecimus pro antiquitatis amatoribus catalogum ineditum eorum « locorum, in quibus dissentiunt frater Bonaventura et frater Thomas ». Hunc catalogum sumsimus ex codice Luneburgensi et Burghesiano, saec. XIII. vel XIV. incipientis. Hae differentiae doctrinae quoad I. librum Sententiarum sunt numero 24, quarum pleraeque non sunt gravioris momenti. Catalogus iste pro hoc tomo habetur ibid. pag. LXX.

§ III. Commentarius in II. librum Sententiarum.

Hic ab auctore (pag. 13) in duas partes principales dividitur, quarum prima est de *hominis conditione*, quae iterum in duas partes subdividitur, secunda vero est de eius *tentatione et lapsu* (a d. 21.), quae iterum tripliciter dividitur.

1. In Prolegomenis huius tomi pag. III continuatur ille de differentiis doctrinae inter Ss. Thomam et Bonaventuram antiquus catalogus. Cum liber secundus agat de multis rebus philosophicis in varias disputatis partes ab antiquis temporibus, numerus harum differentiarum et maior et maioris momenti est, quam relatus pro I. libro Sententiarum. Enumerantur enim hic non minus quam 62 differentes opiniones, quarum plures satis graves sunt. Auctor harum differentiarum non respexit ad *Summam* theologicam S. Thomae, sed tantum ad Commentarium eius in Sententias. De his differentiis plura dicuntur

ibid. pag. V col. I. usque pag. VI col. II. Harum singulae in *scholiis* magis determinantur. Non paucae illae quaestiones etiam nostra aetate a viris doctis non eodem modo solvuntur, quarum *principales* fere sunt:

a) Quaestio, utrum *aevum* sive mensura Angelorum sit simplex, vel divisibilis, sive, quod idem est, utrum in Angelis (ut in Deo) *existentia* non sit distinguenda ab eius *duratione,* quod affirmat S. Thomas, negat S. Bonaventura (vide scholion pag. 63).

b) Utrum Angelus et etiam anima humana componatur ex materia [spirituali] et forma. De hoc vide d. 3. a. 1. q. 1. 2; d. 17. a. 1. q. 2. et scholion pag. 62 seqq. et pag. 416.

c) Utrum mundum non esse aeternum, ratione possit demonstrari, quod Bonaventura tenet contra S. Thomam, qui non certam, sed tantum valde probabilem rationem admittit; vide d. 1. a. 1. q. 2. et ibi scholion.

c) Utrum omnes Angeli differant specie, quod omnino tenet S. Thomas, et Bonaventura negat d. 3. p. I. a. 2. q. 1; etiam in pluribus aliis de Angelis quaestionibus ipsi non conveniunt.

d) Bonaventura cum Augustino et antiquis Scholasticis admittit *rationes seminales* materiae a principio a Creatore inditas (d. 18. a. 1. q. 2. et 3.), quod S. Thomas negat.

e) Utrum tantum sit unica forma substantialis, ut vult S. Thomas, an sint plures formae substantiales intermediae, quod pluries affirmat S. Bonaventura d. 13. a. 2. q. 2. et ibi scholion. Ex hac et praecedenti differentia doctrinae aliae circa res naturales diversae positiones consequuntur.

f) Utrum gratia insit animae secundum substantiam, d. 26. q. 5; de quo vide ibi scholion.

g) Utrum Adam et Angeli a primo instanti habuerint gratiam, d. 4. a. 1. q. 2; et d. 29. a. 2. q. 2. et ibi scholia.

Notandum tamen primo, Bonaventuram scripsisse prius, quam Thomas fecerit suum Commentarium et deinde Summam. Item, omnes a Bonaventura defensae opiniones non sunt ipsi soli propriae (unde non merentur dici *singulares*), sed erant suo tempore inter doctores Parisienses communiores. Hoc aperte ipse dicit in iam laudata *praelocutione* pag. 1-3.

2. Textus secundi libri correctus est subsidiis 30 codicum et 4 editionum, quibus addendi sunt alii 45 codices non collati.

§ IV. Tertius liber huius Commentarii.

Hic principaliter agit de incarnatione Filii Dei, quem tractatum auctor dividit in tres partes, quarum prima agit de unione naturarum in Christo (d. 1-11.); secunda, qualiter Christus se nostris infirmitatibus conformaverit (d. 12-18.); tertia, qualiter per mortem suam nos a morte liberaverit (d. 19-22.); his additur quarta libri pars de habitibus virtutum (d. 23-40.). Tertia haec pars Commentariorum prae ceteris ab antiquo magni aestimata est.

1. Differentiae doctrinae inter Ss. Thomam et Bonaventuram de mysterio incarnationis non sunt magni momenti (vide Proleg. pag. 1 § 1.) et eo minus urgendae, quia ipse in fine libri dicit, se diligentius in hoc libro observasse, ut *communibus* sententiis adhaereret, et quando non potuerit deprehendere, quae esset via communior, quia sapientes opinentur contra sapientes; tunc se magis uni sententiae adhaerere, ut *tamen aliam minime improbaret.* — In illo antiquo catalogo differentiarum inter S. Thomam et Bonaventuram pro tertio libro ponuntur tantum 22 diversae opiniones, quarum maioris momenti videtur esse n. 13. et 14. posita, utrum fides possit esse de demonstrative scitis (d. 24. a. 2. q. 3; cfr. ibi scholion).

2. Textus huius libri correctus est ope 28 codicum et duarum editionum, quibus addendi sunt alii 39 non collati; in toto sunt 67 codices.

In fine huius voluminis d. 40. dub. 3. diffuse agitur de celebri quaestione circa *causalitatem Sacramentorum,* quae proprie spectat ad IV. librum d. 1. p. I. q. 4, ubi etiam ex professo iam tractata erat. Dicit autem auctor in III. libro pag. 895 col. I.: « Haec positio in quarto libro diffusius est explicata, ubi respondetur ad praemissa »; ex quo arguitur, saltem hoc dubium esse posterius scriptum quam d. 1. quarti libri. Probabile est etiam, totum quartum librum prius esse compositum quam librum tertium, praesertim cum pro more illius aetatis multi auctores nec totum Lombardum nec secundum ordinem singulorum librorum commentarentur. Ceterum ex repetita tractatione eiusdem quaestionis et ipsis verbis secundae solutionis arguere licet, S. Doctorem in hac ardua quaestione non sibi plene satisfecisse.

§ V. Quartus liber Commentarii in Sententias.

Hic tractat de *Sacramentis* (d. 1. usque ad d. 42.) et primo in generali, deinde in speciali; et a d. 43. de novissimis.

Catalogus antiquus de differentibus Ss. Bonaventurae et Thomae opinionibus pro quarto libro desideratur; hae tamen in scholiis hinc inde annotatae sunt.

1. Ingens Alexandri Halensis de Sacramentis volumen est mutilum, quia deest expositio trium ultimorum Sacramentorum. Bonaventura in hoc quarto libro pressius quam in aliis partibus sequitur vestigia Alexandri, ita ut passim eum quasi in compendium contraxerit. Hinc etiam quidam defectus doctrinae tunc inter doctores communis, praesertim in tractatu de institutione Sacramentorum et de effectu ex opere operato huius Sacramenti poenitentiae explicari possunt.

2. Textus huius IV. partis magis corruptus erat quam praecedentium librorum, de quo vide Proleg. pag. I seq. Ast emendatus est subsidiis 28 codicum et antiquae editionis anno 1491. Citati et non collati sunt alii codices 42, in toto 70 (cfr. ibi pag. II-VII).

§ VI. De notis et scholiis maioris momenti, quae in quatuor huius Commentarii tomis quaestionibus adiecta sunt.

In sequenti catalogo omissa sunt notae et scholia multa, quae scil. non exhibent nisi citationes, vel talia, quae potius ad solam quaestionem, cui scholion annexum est, explicandam sunt idonea.

In tomo I. haec notantur scholia et notae:

Scholia et notae in libro II. Commentarii.

Scholia et notae in libro III. Commentarii.

Scholia et notae in IV. libro Commentarii.

Quae in his duobus scholiis et etiam in scholio supra pag. 431 in defensionem S. Bonaventurae et Alexandri dicta sunt, retractatione egent. Re vera uterque magister adhuc se eximere non potuit de antiqua et pervulgata opinione, quam prorsus tenet Petrus Lombardus, quod remissio *culpae* etiam in usu Sacramenti poenitentiae fiat virtute contritionis et ideo ex *opere operantis*, non ex *opere operato* et virtute clavium. In hoc tamen illi duo recesserunt a Lombardo, quod virtuti clavium tribuerunt remissionem *poenae temporalis* et *reconciliationem* scil. cum *Ecclesia*, non reconciliationem cum *Deo*, quod in scholio illo supponitur. Ceterum omnes Scholastici, licet *subiectivae* dispositioni poenitentis quoad remissionem culpae nimis tribuerint usque ad exclusionem efficaciae *obiectivi* Sacramenti; tamen confitebantur necessitatem confessionis et absolutionis virtute clavium. Nesciebant tantum *modum* difficilem, quo utrumque, scil. necessitas actuum *virtutis* poenitentiae et usus *Sacramenti* poenitentiae ad iustificationem peccatorum debito ordine possit conciliari. Tota haec quaestio erudite et clare tractatur in opusculo: *Die Wirkungen des Bussacramentes*, von Michael Buchberger. Freiburg. Herder 1901.

Cap. II.

De octo opusculis in tomo quinto contentis.

Huius tomi opuscula ingenium et charisma speciale sancti Doctoris in clarissimam lucem proferunt et non raro quasi clavem praestant ad recte intelligendam reconditam eiusdem doctrinam.

§ I. Quaestiones disputatae.

Usque ad nostram editionem praeclarae hae quaestiones prorsus ignotae et absconditae erant in bibliothecis, excepta illa de paupertate, quae tamen in editionibus erat mutila.

1. Primo igitur tractatur de *scientia Christi* et de *mysterio Trinitatis* pag. 3-15, et in Prolegomenis pag. III-VI. Postquam ibi de singulari harum quaestionum praestantia aliqua dicta sunt (§ 1.), genuinitas earundem invictis argumentis probatur (§ 2.); et deinde (§ 3.) referuntur octo codices antiqui, qui eas exhibent, aliqui tamen non integras. Post pag. LXIV additum est *Facsimile* codicis Vaticani, in quo apparet antiquitas scripturae et nomen auctoris a prima manu scriptum hic verbis: « Incipiunt questiones bone venture de scientia Christi ».

Quoad *mysterium Trinitatis* notanda est methodus prorsus singularis, qua illud exponitur. Postquam enim in I. quaestione duobus articulis probavit, Deum *esse* ut verum indubitabile, et Deum *esse trinum* ut verum credibile, in sequentibus VII quaestionibus probatur in primo articulo veritas aliquorum divinorum attributorum, ut unitatis, simplicitatis, infinitatis, aeternitatis, et in secundo articulo, quomodo cum praedicto attributo possit stare ipsa Trinitas. Nullum cognoscimus auctorem scholasticum, qui simili modo hoc mysterium tractet.

2. Sequuntur *disputationes de perfectione evangelica*, in specie de *humilitate*, de *paupertate*, de *continentia*, de *obedientia*. In Prolegomenis agitur de his in cap. II. (pag. VI col. II, XV col. II.)

Primo disserendum est de quaestione circa *paupertatem*, quia haec ante alias a Bonaventura scripta est. Occasio auctori praebuit doctor Parisiensis Guillelmus de S. Amore, qui contra Fratres S. Dominici et S. Francisci gravissimam litem incepit suo opusculo: *Tractatus brevis de periculo novissimorum temporum*, de qua lite diligentissime tractatur in *Chartulario Parisiensi* edito a celeberrimo P. Denifle O. P. et Chatelain tom. I. Contra illum praeter S. Thomam aliosque etiam Bonaventura egit, dictam quaestionem « in scholis » Parisiensibus tractans. De hac controversia diffuse in Prolegomenis nostris tractatur (§ 2. pag. VI usque XIV). Quae ibi dicuntur breviter in sequentibus propositionibus comprehendimus:

a) Errant Waddingus, Bonelli et post eum auctores Vitae S. Bonaventurae, Fr. Gaspar de Montesancto et Antonius Maria de Vicetia, dicentes, Bonaventuram in congressu Anagniae disputasse contra Guillelmum. Confundunt enim B. Ioannem de Parma, tunc Ministrum generalem, cum Bonaventura paulo post (2 Febr. 1257) electo.

b) Bonaventura laudatam disputationem proposuit in « *scholis* » Parisiensibus, et Guillelmus misit quendam clericum, qui II. articulum de mendicitate Bonaventurae ex ore loquentis exciperet sive reportaret, sed, ut Bonav. dicit, « minus sufficienter ». Tunc Guillelmus hunc articulum Bonaventurae publicavit et asserta de mendicitate refutare suscepit. Hoc opus Guillelmi magna ex parte ex duobus codicibus nos primum publicavimus (loco cit. VII-X). Contra hoc scriptum Bonav. respondit sua *replicatione* (pag. 149, vide etiam Proleg. pag. X-XII).

c) Tertius quaestionis articulus secundo manifeste postea additus est, utrum scilicet pauperes validi, et maxime regulares ad opera manualia « universaliter sint astricti ». Hic in omnibus aliis editionibus est mutilus, quem supplevimus ex codicibus (cfr. pag. 156, nota 1.). Melior horum duorum de paupertate articulorum editio prodiit Romae 1773 studio P. Soldati O. P.

d) Denique valde notandum est, articulos de paupertate quoad *abrenuntiationem et mendicitatem* eaque quae contra Guillelmum replicata sunt, insertos esse in Summam Alexandri Hal. p. IV. q. 30. et 31, exceptis paucis variantibus. Manifestum autem est, Alexandrum iam an. 1245 morte praereptum minime respondere potuisse ad *singula* obiecta Guillelmi. Hinc liquet, haec scripta Bonaventurae postea recepta esse in dictam Summam, ut videtur, a Guillelmo de Melitona. Ergo errat Sbaralea, asserens, nihil praedictae Summae additum esse post mortem Alexandri. Mirum sane est, doctissimum Sbaraleam ita hallucinatum esse, ut pro hac sua sententia probanda ad eandem quaestionem Alexandri (p. IV. q. 30. m. 2. a. 2.) provocaverit, quam ex Bonaventura sumtam esse ostendimus.

Secundo, tres aliae quaestiones disputatae sunt de *humilitate* (pag. 117-124), quae in nostra editione primum locum occupat, de *continentia*, quae in tribus articulis agit de continentia coniugali, viduali et virginali (pag. 166-179) et de *obedientia* in tribus articulis (pag. 179-198).

Harum articulus tertius summi momenti est, nempe de obedientia Summo Pontifici debita cum titulo: « Utrum sit conveniens christianae religioni, ut omnes obediant uni ». Nullum novimus documentum ab antiquis Scholasticis scriptum, quod praerogativas Summi Pontificis eiusque in decernendis ex cathedra rebus fidei infallibilitatem tanta argumentorum vi et solida vulgarium obiectorum solutione tractet, sicut haec disputatio. Quando anno 1870 in Concilio Vaticano de hoc dogmate tam acriter disceptatum fuit, haec oportunissima quaestio adhuc latebat in angulis bibliothecarum; etiam nostra aetate vix a quopiam citatur.

3. De codicibus in his quaestionibus a nobis adhibitis vide Proleg. pag. V seq. et pag. XIV seq.

§ II. Breviloquium — Itinerarium mentis in Deum — Opusculum de reductione artium ad theologiam.

Haec tria opuscula a nobis separatim edita sunt in parvo volumine iam bis impresso; haec ab antiquo summis laudibus celebrata sunt.

1. Primum est *Breviloquium* (pag. 201-291). De Breviloquii praestantia referuntur pag. XV § 1. praeconia magnifica Gersonii et Dr. Scheeben. Ab auctore

compositum esse debet iam ante annum 1257, cum in quodam valde antiquo codice Trecensi a librario in fine codicis exhibeatur hic annus, quo exemplar hoc scriptum sit. Praeter hunc codicem, qui in numero collatorum codicum locum vigesimum habet, alii 22 collati sunt pluresque antiquae editiones. Numerus codicum, qui adhuc existunt, est valde magnus, scilicet 227, et comprobat, quanti veteres aestimaverint hunc librum (de his vide ibid. pag. XVII-XXVI, et de multis editionibus pag. XVI).

2. De celeberrimo opusculo *Itinerarium mentis in Deum* (pag. 296-313) notatur, illud in monte Alvernae scriptum esse anno 1259 circa mensem Octobris, ut auctor testatur in Prologo. Opus est profundissimum et, ut bene intelligatur, supponit passim totius scholasticae doctrinae scientiam. Explicationem eiusdem iam saeculo XV. tentavit quidam lector Provinciae Saxoniae, Bertramus de Alen, de quo plura vide Proleg. pag. XXVI. Ex locis libelli male intellectis Ontologistae tentarunt falsum suum systema fulcire; alii putaverunt, eum confundere *esse primo* a ratione *intellectum* cum Deo. Sed in adiecto scholio (pag. 313-316) defendimus auctorem ab his falsis interpretationibus, in specie probatur, in isto c. V. Itinerarii esse sermonem de contemplatione, quam habet *oculus illuminatus* de « *esse quod est supra nos* ». Agitur ibi non de *primo cognito* rationis, sed de *essentia*, ut dicunt, *metaphysica*, seu de primo constitutivo Dei, ex quo alia omnia Dei attributa logico ordine deduci possunt. De antiquis editionibus huius libelli et de 138 codicibus, quorum 15 sunt collati, vide Proleg. pag. XXVII-XXXIII.

3. *Opusculum de reductione artium ad theologiam* (pag. 319-325).

Circa titulum libelli notandum, ipsum non esse nec antiquum nec convenientem. Plures codices libellum inscribunt « Sermo fratris Boneventure », verbis variis additis. Invenitur etiam titulus: *De Ortu* (sive *Divisione*) *scientiarum*, sed hoc nomine significatur opus alterius auctoris, scil. Roberti Kilwardbi O. P. Opus tamen Bonaventurae est certo genuinum et invenitur in pluribus editionibus antiquis et 34 codicibus, quorum 11 sunt a nobis collati (vide Proleg. pag. XXXIV-XXXVI.

§ III. Collationes in Hexaëmeron; Collationes de septem donis Spiritus S. et Collationes de decem praeceptis.

Haec tria opuscula non sunt scripto exarata a S. Auctore, sed e suggestu Parisiis recitata et ab aliis ex ore dicentis reportata. Ratione temporis primum opusculum est illud de decem praeceptis (vide pag. 457 col. II. in fine prologi), quod recitatum est vel an. 1267, vel, ut alius codex habet, an. 1268; illud de septem donis Spiritus S. est postea praedicatum; sed quod in hoc tomo primo loco impressum est, scil. in *Hexaëmeron,* tempore hiberno anni 1273 Parisiis coram magistris Universitatis praedicatum est. Cum hae collationes sint reportatae, non est mirandum, quod ibi quoad formam orationis varii defectus deprehendantur, qui creverunt pessima prima editione, quam Vaticana cum eam sequentibus reimpressit. Plura de his in Proleg. pag. XXXVI.

1. *Collationes in Hexaëmeron* (pag. 329-449).

Hic titulus iam usu receptus est, et ideo a nobis retentus, sed non ab ipso auctore originem habet et potius inepte impositus, confusionem importat. Minime enim auctor exponit primum Genesis capitulum, ex quo tantum textum in principio sumsit, comparans has collationum illuminationes septem verbis creationis secundum quandam *analogiam*. Ab auctore Chronicorum XXIV Generalium illud aptius vocantur *De Septem Visionibus vel luminibus* (ab aliis: *illuminationibus*). Nec illae apte vocari possunt *sermones,* cum potius sint quaedam *conferentiae scientifico-religiosae* (collationes), coram viris doctis habitae, ut eos praemuniret contra errores tunc inter magistros artium Parisiis grassantes. Quam oportuna haec monitio fuerit contra ingenia incredibiliter luxuriantia, constat ex multis thesibus ab episcopo et Universitate Parisiensi tunc pluries condemnatis, de quibus videri potest cit. Chartularium Parisiense tom. I. pag. 170 seq., 486, 543, 556. Opus S. Bonav. est imperfectum et terminatur cum collatione vigesima tertia post Pascha, quando praedicator a Papa Gregorio X. vocatus fuit in Italiam, ut, creatus cardinalis, praesideret concilio Lugdunensi II. Unde hae *Collationes* ultimum sunt opusculum S. Doctoris, et vere refertum est multifaria et profunda doctrina. Si praescindimus a forma orationis imperfecte reportatae, prae aliis sinceram Bonaventurae doctrinam repraesentat. Multae harum collationum etiam pro nostra aetate sunt magni momenti, praesertim illae, quae agunt de philosophia, de intelligentia per fidem sublevata, de Deo ut exemplari omnium (collat. XII.) etc. Pro studentibus illa de recta via et ratione studendi collatio specialiter notabilia documenta dat. Ultimae de contemplatione et hierarchiis caelestibus et ecclesiasticis sunt profundae et ab ordinaria et communi intelligentia satis remotae. Ut gravitas huius operis eiusque finis principalis facilius percipiatur, adiecimus magnum scholium (pag. 450-454). Cfr. etiam de *praestantia* opusculi Proleg. pag. XXXVII; de *genuinitate* contra Oudinum aliosque ibid. § 2. Multa in textu correximus, magnas insertiones ex sequenti de septem donis Spiritus opusculo irreptas reiecimus, alia omissa addidimus, subsidiis septem codicum collatorum (vide Proleg. XXXIX). Insuper singulis collationibus praefiximus *summaria,* sicut duobus sequentibus opusculis.

2. *Collationes de septem donis Spiritus S.* (pag. 457-503).

Hoc opusculum diversum est ab alio, quod inscribitur *de Septem Donis Spiritus S.,* impresso primum in collectione opusculorum Argentina an. 1494, tum in ed. Vaticana et subsequentibus. Hoc enim scriptum est *spurium* et auctorem habet Fr. Rodulphum de Bibraco (Biberach), eundem, qui scripsit libellum *de Septem itineribus aeternitatis* et floruisse dicitur circa annum 1360. In hoc secundo scripto

ille auctor citat suum libellum primo nominatum. Utrumque opusculum non esse Bonaventurae, codicum testimonio roboratur, de quo plura vide Proleg. pag. XL § 9.

Collationes vero nostras de his donis, sed multo contractas et mutilas, primus publicavit Benedictus Bonelli in suo *Supplemento ad omnia opera Bonav.* tom. III. col. 418 seqq. Quod editae a nobis sint genuinae, duobus perantiquis codicibus probatur et ipsa earum indole et stilo (cfr. ibid. pag. XL seqq. § 3, ubi illi duo codices, qui eas integras habent, recensentur aliique tres, qui plures collationes omittunt). Hae collationes praedicatae sunt clero Parisiensi, et sunt intellectu faciliores quam illae in Hexaëmeron, abundant tamen sententiis egregiis, etiam nostra aetate opportunis ad praedicandum, quod praecipue valet, de II. collat. de dono fortitudinis, quae est de B. V. Maria.

3. *Collationes de decem praeceptis* (pag. 507-532).

Iam supra diximus, has collationes Parisiis praedicatas esse an. 1267 vel 1268 et ex ore dicentis ab aliis reportatas. Editae sunt primo Coloniae an. 1486 et saepe reimpressae, etiam in ed. Vaticana et posterioribus, sed vitiis plurimis et lacunis foede corruptae. De ipsis duo notanda sunt: primo, extractum quoddam ex his collationibus sine forma sermonis, omissis etiam multis sententiis, publicatum esse a P. Bonelli in suo *Supplemento* (tom. III. col. 344 seqq.). Mirum est, doctum hunc virum asseruisse sine ulla probabili ratione, hoc extractum ab ipso Bonaventura fuisse compositum et post illos sermones scripto publicatum. Praeter hoc aliud etiam excerptum existit in quodam codice, sed ineditum et impresso illo paulo diffusius. De his plura vide Proleg. pag. XLII § 1.

Secundo est notandum, Coloniae an. 1481 apud Ioan. Guldenschaeft prodiisse opus inscriptum: *Praeceptorium Domini Gotscalci Hollen Heremitarum S. Augustini,* cuius prologus eisdem verbis incipit: *Si vis ad vitam ingredi* etc., et etiam in toto multo maiori opere plura passim ex verbis Bonaventurae transcripta esse. Cum habeamus codices genuini operis ex saec. XIII., patet, illum Godescalcum saeculi XV. usum esse collationibus S. Bonaventurae, sicut idem etiam fecit in alio suo opere *de Sacramentis* (quod videtur esse ineditum), transcribens multa ex Commentario Bonaventuriano in IV. Sententiarum.

Contra Oudinum et editores Venetos, qui has Collationes volunt esse spurias, praesertim, quia in ipsis ad populum facilius erudiendum recitantur quaedam narratiunculae, defenditur a nobis manifesta earum legitimitas saltem substantialis (loc. cit. § 2.).

Pro correctione plurimorum vitiorum praecedentium editionum adhibuimus sex codices, qui praeter unum saec. XV. omnes valde antiqui sunt. Praeterea, notati, sed non collati sunt alii 23 codices, in toto 29.

§ IV. Sermones selecti de rebus theologicis.

Licet omnes sermones S. Bonaventurae proprie pertineant ad nonum tomum, tamen secundum exemplum editionum praecedentium praedictae collationes reportatae, a sermonibus separatae in hoc tomo impressae sunt tum propter argumentorum gravitatem, tum quia plures ad unum thema illustrandum unitae sunt. Restabant alii quinque sermones, ita cum praecedentibus opusculis connexi et gravitate et excellentia doctrinae ita eminentes, ut specialem in hoc tomo locum mereri viderentur.

1. Primus est sermo *de triplici testimonio Ss. Trinitatis,* qui connectitur cum quaestione disputata de mysterio Ss. Trinitatis (vide tom. V. pag. 535 et notam 1.). Sumsimus hunc sermonem ex duobus antiquis codicibus, scil. Tudertino et Monacensi, notatis in Prolegom. pag. XLV seq.

2. Secundus sermo primo editus est a P. Bonelli (Supplem. tom. I. col. 375-415), sed cum multis defectibus et cum hoc titulo non conveniente: *Sermo de Seminante.* Nos eundem legitime inscriptum: *de regno Dei in parabolis evangelicis,* subsidio aliorum quinque codicum bonorum valde emendavimus, citatis aliis tribus codicibus non collatis. Regnum Dei ibi egregie explicatur non tantum parabolis de *seminante,* sed secundum 12 parabolas Evangelii.

3. Tertius sermo, in multis codicibus descriptus, est *de Corpore Christi.* Hic et etiam sequens sermo prae aliis praestat stupenda et copiosa doctrina. P. Bonelli (Supplem. III. col. 952-984) eundem edidit ex quodam vitioso apographo codicis recentioris. Collatis aliis et melioribus codicibus, multa vitia et lacunas editionis corrigere potuimus. Citantur et describuntur (Proleg. XLVI-XLVII) 16 codices, quorum 5 sunt a nobis collati. Hic et seq. sermo tam bene scripti sunt, ut non videantur tantum reportati a quodam audiente.

4. Quartus hucusque ineditus sermo est *de Christo uno omnium magistro.* Hic invenitur in eodem codice bibliothecae Monacensis Reg. n. 7776, in quo habentur etiam sermo primus de Ss. Trinitate multique alii Bonaventuriani, ut ex tomo nostro IX. constat, licet ibi omnes sint anonymi. Iam editus est a nobis in opusculo *de Humanae Cognitionis ratione* edito ad Claras Aquas et in praevia dissertatione explicatus.

5. Tractatulus *de Plantatione paradisi* minoris est momenti et editus est a P. Bonelli (Supplem. tom. I. col. 1-22). Fere totus est conflatus ex aliis operibus S. Bonav., praesertim ex Collationibus in Hexaëmeron et Itinerario mentis in Deum; sed quia etiam in antiquo codice Tudertino inter opera Bonaventuriana reperitur, eum recepimus, tamen dubitantes, utrum ultima eius forma tribuenda sit alii auctori, et fortasse Fr. Petro Ioannis Olivi, qui solebat multa ex Bonaventura in suum usum accipere.

Cap. III.

De genuinis in S. Scripturam Commentariis in sexto et septimo tomo contentis.

Praeter plures certo spurios Commentarios quatuor sunt legitimi, quibus adnumerandus est libellus

intitulatus *Collationes in Ioannem*, qui selectos locos huius Evangelii per modum sermonum vel potius schematum explicat.

§ I. **Commentarius in librum Ecclesiastae.**

Quod genuinus sit hic Commentarius, omnino constat tum propter eius indolem manifeste Bonaventurianam, quae praecipue in magnifico prologo splendet, tum propter testimonium plurium et meliorum codicum. Nec obstat, quod nonnulli codices alium referant auctorem. Nam, prout *sermones* illius aetatis, parum mutati, diversis auctoribus adscribuntur; ita non raro factum est etiam de *commentariis* in Scripturam, cum a iunioribus baccalaureis vel potius *cursoribus* (ut vocabantur) opera antiquiorum lectorum cum alio prologo et parum mutata adhiberentur; de quo more plura dicuntur in Prolegomenis ad VI. tomum pag. XV seq. § 2. Futilia sunt argumenta, quae ab editoribus Venetis (Diatribae pag. 106) contra authenticitatem huius Commentarii proferuntur et iam a P. Bonelli discussa et confutata sunt.

In Proleg. pag. XVI seq. descripti sunt 25 codices, qui hunc Commentarium habent, quorum septem sunt collati. Notandum est, unum codicem, scil. Assisiensem, ad saec. XIII. attingentem, habere multa additamenta, quae P. Fidelis a Fanna (Ratio novae collectionis etc. pag. 201 seqq.) putavit esse genuina. Sed cum a nobis accuratius examinata sint, invenimus, ea esse descripta ex Commentario cardinalis Hugonis a S. Charo aliisque auctoribus.

§ II. **Commentarius in librum Sapientiae** (pag. 107-233).

Hic Commentarius, qui incipit: *Diligite lumen sapientiae omnes* etc., cum nomine Bonaventurae primo impressus est Venetiis an 1574 et receptus ab ed. Vaticana et eam subsequentibus. Pluribus antiquis testimoniis constat, Bonaventuram scripsisse Commentarium in hunc librum, fatemur tamen, deesse nobis certum codicum testimonium ad probandum, praedictum commentarium esse scriptum a Bonaventura. Exstant adhuc septem codices nobis noti, qui continent hoc scriptum; tamen ex eorum diligenti examine et ex eis quae Echard (*Scriptores* etc. pag. 245) dicit, nihil certi erui potest. Hoc tantum probari potest, tres praeter Bonaventuram competitores, quibus commentarius tribuitur, scil. Ioannes de Verdiaco O. P., Guillelmus de Altona O. P., Nicolaus Gorran O. P. ob graves rationes non posse esse commentarii huius auctores; unde non remanet nisi quidam « doctor innominatus ». Haec verba inveniuntur in cod. Parisiensi n. 14429. fol. 50, licet manus recentior addiderit in fine: *secundum fratrem Nicholaum Gorran de ordine fratrum Praedicatorum.* Nam de hoc iam constat, eum multos commentarios in sacram Scripturam, paucis mutatis, ab aliis auctoribus sumsisse. De hoc longa disquisitio nostra videri potest in Proleg. pag. XVIII-XXI.

Ceterum hic Commentarius ut genuinus et Bonaventura dignus receptus est ab omnibus saepe citatis censoribus, non exceptis Oudino nec editoribus Venetis. Hoc testimonium nobis visa est ratio sufficiens, ne eum a nostra editione excludamus. Nobis tamen videtur esse probabilissimum, alienum quendam auctorem non pauca mutasse vel etiam omisisse. Hinc hic Commentarius ut prorsus legitimus et certus ingenii Bonaventuriani fructus a nobis asseri nequit.

§ III. **Commentarius in Evangelium Ioannis** (pag. 239-530).

Nicolaus Gorranus O. P., qui ante an. 1280 (teste Echardo, *Scriptores* pag. 438), Prior fuit in Parisiensi Conventu Praedicatorum, in omnes Scripturae libros commentarios edidisse dicitur. Tamen constat, eum saltem plures suos commentarios mutuasse ab aliis auctoribus, quos cum alio prologo et variis additionibus ac mutationibus publicavit. Per hunc modum etiam commentarium S. Bonaventurae in Ioannem fere integrum, etiam cum genuino prologo auctoris, recepit in Commentarium ab ipso evulgatum et additamentis pluribus auctum. Sub nomine Gorrani talis Commentarius primo editus est a P. Ioanne Pesselio Tilano O. P., Coloniae an. 1537, qui reimpressus est Antwerpiae an. 1615 in folio. Plura de prima illa editione vide Proleg. pag. XXI col. I. seq., ubi etiam differentiae referuntur, quae sunt inter nostram editionem et praedictam. Praescindendo ab additamentis praedictis, ista editione non raro textus a nobis receptus confirmatur. Meritum est P. Benedicti Bonelli, quod primus cognoverit, verum operis auctorem esse S. Bonaventuram (cfr. Prodrom. col. 641), illudque iterum ediderit in suo *Supplemento* (tom. I. col. 416 seqq.), usus solo codice Romano bibliothecae Angelicae Eremit. S. Augustini.

A P. Fideli a Fanna inventi sunt 49 codices, quorum 26 portant *nomen* Gorrani, quamvis non constet, hos omnes habere etiam *textum* ab ipso ampliatum, dum saltem 13 certo habent genuinum textum Bonaventurae, sine additamentis Gorrani, pluresque etiam Bonaventurae nomen.

Praedictis non obstantibus, omnino constat, opus hoc pertinere ad nostrum S. Doctorem. Praeter alia integra fides habenda est codici bibliothecae Ambrosianae in nostro tomo IX. passim relato, qui schema multorum sermonum cum speciali rubrica refert. Hic pro festo S. Ioannis Evangelistae habet rubricam: *Sermo fratris Bonaventure in scholis, quando incepit Ioannem. — Ecce intelliget servus meus* etc.; cfr. tom. V. pag. 240, nota 1. et tom. IX. pag. 495, nota 1. — Plura argumenta pro legitimitate istius Commentarii vide Proleg. tomi V. pag. XXI col. II. seq.; P. Fidelis, *Ratio novae collectionis* etc. pag. 93-120; Bonelli locc. citt. — Pro textu emendando inter 49 codices 14 a nobis sunt collati et descripti Proleg. pag. XXII col. II. usque XXVI, ubi etiam de indole et praestantia operis aliqua dicta sunt ad defensionem auctoris contra quosdam, qui, seducti

aliis spuriis commentariis in ceteris editionibus, Bonaventuram accusarunt, quod in suis commentariis nimis insistat sensibus mysticis explicandis. Re vera in genuinis suis scriptis, post sensus litteralis expositionem tantum parce pro more illius aetatis refert etiam sensus mysticos.

§ **IV. Collationes in Ioannem** (pag. 535-634).

Genuinae hae collationes differunt ab illis collationibus impressis in tom. II. ed. Vaticanae, quae sunt opus Ioannis Gualensis O. Fr. M. Nostrae vero *Collationes*, antea prorsus ignotae, inventae sunt a P. Fideli a Fanna in tribus codicibus antiquis et saeculum XIII. attingentibus; vide Proleg. pag. XXV et ibi in fine *Facsimile* codicis Toletani, qui etiam habet nomen Bonaventurae a prima manu scriptum. Hoc opusculum ita spirat ingenium et stilum Bonaventurianum, ut de vero auctore non dubitatum sit, etiam antequam nomen auctoris in codice Toletano fuit inventum. In parva appendice codicum adiecta sunt quaedam schemata, de quorum auctore non constat. Hoc opusculum aliquatenus est connexum cum Commentario in Ioannem, et selectos versus huius Evangelii explicat per *schemata* ad usum praedicatorum, quorum longiora excellunt sententiarum praestantia. Vide Proleg. pag. XXV seq. descriptionem trium collatorum codicum.

Ibid. pag. XXVI et § 7. praeter alia de indole et praestantia trium huius tomi Commentariorum quaedam dicta sunt de fontibus, quibus usus est auctor. Praeter duplicem *Glossam*, quae communiter sententias Ss. Patrum exhibet, Commentarius in Ioannem continuo utitur expositione Ss. Augustini et Ioannis Chrysostomi et cuiusdam Victoris, qui videtur fuisse episc. Capuae, citati ab Alcuino. Sed *Glossae* in expositione libri Sapientiae citatae plerumque sumtae sunt ex Rabano. De fontibus adhibitis in expositione Ecclesiastae vide scholion pag. 99.

§ **V. Commentarius in Evangelium S. Lucae** (tom. VII. pag. 1-604).

Hoc opus S. Bonaventurae nemo vocavit in dubium nisi editores Veneti, quorum rationes vere futiles iam a P. Sbaralea et P. Bonelli penitus eversae sunt tum antiquorum auctorum tum codicum auctoritate (vide Proleg. pag. VII seq. § 1. 2.). Commentarius manifeste indole sua differt a tribus praecedentibus, qui in *scholis* expositi sunt et quaestionibus theologicis abundant. Sed expositio in Lucam magis pro praxi praedicatorum scripta esse videtur; unde non habet quaestiones scholasticas. Videtur etiam post alios esse composita, aut saltem ultimo absoluta. Ultima haec verba adiecimus, quia Salimbene, qui luculentum pro genuinitate et praestantia huius libri reddit testimonium, insinuare videtur, cum Commentariis in Sententias etiam hunc an. 1248 inceptum esse. Sed verba istius sunt nimis ambigua, et ipsum opus potius maturiorem aetatem auctoris insinuat.

Habetur adhuc in 16 codicibus, quorum undecim ad corrigenda multa praecedentium editionum vitia a nobis collati sunt (Proleg. pag. IX-XI § 4.). Quoad fontes Commentarii cfr. pag. IX col. II. In eodem tomo VII. habentur duo *dubia* commentariola, de quibus infra dicetur. In fine additus est index rerum in quatuor commentarios sexti et septimi tomi.

CAP. IV.

Tomus VIII. De genuinis opusculis mysticis et ad Ordinem spectantibus.

Quoad primam classem, scil. opuscula mystica, in tomo octavo habentur opuscula tantum decem genuina, cum in veteribus editionibus multa illegitima exhiberi iam a saeculis constiterit. Ad secundam vero classem pertinent quatuordecim. Sequitur in fine appendix septem dubiorum vel non legitimorum opusculorum.

§ **I. De genuinis libris asceticis** (pag. 3-18).

1. Primum locum occupat libellus *de Triplici Via*, qui alias in editionibus perperam nomen habuit *Incendium amoris*. Falsus hic titulus introductus est ex spurio prologo, qui in fine habuit verba: « Istius libri titulus *Incendium amoris* dicitur ». Sed ipse prologus *insulsus* tantum in tribus recentissimis codicibus inventus est. Variis aliis nominibus in codicibus opusculum inscriptum est, sed convenientius in melioribus titulo illo a nobis recepto.

Certissime est opusculum genuinum, quod invicte probatur contra Oudinum pag. IX § 1. Hoc dici potest quoddam *breviloquium* theologiae mysticae et summa ac ingeniosa orationis brevitate salutaria documenta praebet *omnibus*, praesertim in c. I. et II; c. III. vero altos gradus contemplationis breviter insinuat, ubi tamen notanda est doctrina (§ 7.) de duplici contemplatione per *positionem* et *ablationem*.

Praeter spurium *prooemium* aliae etiam insertiones ineptae in fere omnibus praecedentibus editionibus positae e nostra editione auctoritate codicum eliminatae sunt et reiectae in additamentum I. et II. post opusculum. — Praeterea, in additamentis III. et IV. publicavimus quoddam opusculum speciale *de Pietate* ex aliis genuinis S. Doctoris operibus a quodam ignoto viro compilatum et in paucis mss. genuino libello adiectum.

Quanti aestimatus sit ab antiquo parvus hic libellus probant multae speciales editiones, etiam recentiores, et versiones in linguas alias et codices 299, a nobis descripti in Proleg. pag. X-XXV, quorum viginti duo sunt collati.

2. *Soliloquium, alias etiam dictum Imago vitae*, vel *Libellus de quatuor exercitiis* (pag. 28-67).

Omnes confitentur, libellum hunc esse genuinum et omnibus utilem, cum per modum dialogi catenam locorum Ss. Patrum proponat de rebus spiritualibus,

scilicet ad meditanda et contemplanda *interiora, exteriora, inferiora, superiora.* De opusculi materia plura habentur in quodam non genuino prologo, ex bibliotheca Wolfenbutana a nobis exscripto (pag. XXV). — Ipsum opusculum in forma dialogi est quaedam imitatio Hugonis a S. Vict. in *Soliloquio de arrha animae* et aliorum auctorum, ut Isidori (vide pag. 29, notam 6.). Nobis magnus labor sustinendus erat, ut tot textus Ss. Patrum invenirentur, cum in editis et etiam manuscriptis magna circa hoc confusio fuerit et etiam insertio multarum Glossarum (cfr. ibi pag. XXVI col. I.). — De praestantia huius libelli iuvat audire Petrum cardinalem Cameracensem, qui scripsit quoddam commentariolum libelli citatum ibid. pag. XXXII n. 120.

3. *Lignum vitae* (pag. 68-86).

Devotissimum hoc opusculum proponit in 48 punctis totam Iesu Christi vitam meditandam, quam exprimit tum 48 versiculis, tum designato quodam arbore mystico, quo in foliis 48 ipsa 48 *mysteria* et eorum *fructus* 12 repraesentantur. Istis 48 versiculis adduntur in principio alia *quatuor* ad instar prologi (o crux, frutex salvificus etc.) et in fine *octo,* quibus dona Spiritus S. postulantur. Ultimi 8 versiculi desunt in omnibus editionibus, excepta ed. 1. De his 60 versiculis, qui soli sunt genuini, agitur in Proleg. pag. XXXIX, et pictura illius arboris adumbrata explicatur.

Ibidem et pag. seq. tractatur de aliis libris, qui hoc opusculum celeberrimum ampliarunt, et primo de famoso libro Fr. Ubertini de Casali O. Min. *Arbor vitae crucifixi Iesu,* qui ex Bonaventura sumsit multa et praesertim 28 versiculos eosque usque ad 150 adauxit. De aliis similibus operibus et versiculis aliorum auctorum vide ibid. pag. XL col. I.

Nostrae observationes et correctiones multitudine magna antiquorum codicum comprobantur. Horum 29 sunt collati, ex quibus incredibilem lectionum variantium multitudinem collegimus; codices descripti in toto sunt 175.

De genuinitate libelli ab omnibus concessa nullum potest esse dubium.

4. *De Quinque Festivitatibus pueri Iesu* (pag. 88-95).

Hoc opusculum ab Oudino, ab editoribus Venetis et Sbaralea iudicatum est esse spurium, dum Bonelli, in *Prodromo* col. 754 illud defendere nititur. Ratio principalis, propter quam ab illis censoribus reiectum est, in eo posita est, quod libellus in editionibus antecedentibus insertionibus fere duplo adauctus est, ut ex melioribus codicibus constat. Resectis illis insertionibus, quae tractatum foede deturpant, censurae trium illorum censorum corruunt. Vide Proleg. pag. XLIX.

Nec desunt codices ad vindicandum seraphico Doctori hunc libellum, cum inter 21 codices 13 ipsum nominent auctorem, quibus addi debet alius codex ibi descriptus, qui in bibliotheca illa amplius non habetur. Hoc codicum testimonium confirmatur indiculis Trithemii, Mariani Florentini aliorumque posteriorum.

Prima editio huius libelli est Coloniensis anni 1486. Sententiae mysticae libelli apprime conveniunt sancto Doctori.

Partes in editiones alias insertae in duobus additamentis in fine operis impressae sunt.

Invenitur hoc opusculum in 21 codicibus, quorum 7 a nobis collati sunt.

5. *Opusculum de praeparatione ad Missam* (pag. 99-106).

Oudinus hoc devotum opusculum ponit inter *incerta,* editores Veneti inter *dubia;* sed Sbaralea et Bonelli inter *certa* opuscula. Praeter auctoritatem plurium indiculorum magnus numerus codicum, qui illud Bonaventurae tribuunt, irrefragabile testimonium Bonaventurae reddit. Sunt enim superstites adhuc 115 codices, quorum 17 collati sunt. In Proleg. pag. L explicatur ratio, quare sex codices libellum adscribant Petro ab Alliaco, cardinali Cameracensi, qui vixit ab anno 1350-1420.

Obiter notamus, verba illa notissima cap. I. n. 9: « Nam, cum sacerdos est absque mortali peccato et in proposito bono, non habens legitimum impedimentum » etc., quae in tot pagellis tribuuntur *Bedae,* minime in scriptis Bedae inveniri, sed sunt Bonaventurae tribuenda.

6. *Opusculum de perfectione vitae ad Sorores* (pag. 107-127).

Piissimum hoc opusculum directum est ad quandam abbatissam S. Clarae. Quae fuerit illa abbatissa, certum non est; probabiliter tamen fuit B. Isabella, soror germana S. Ludovici, regis Galliae, cuius festum in Ordine Minorum celebratur die 1. Septembris. Rationes pro hac opinione militantes vide Proleg. pag. XVII.

Prima libelli editio excusa est Argentinae anno 1495. Invenitur in 24 codicibus ibi descriptis, quorum 6 a nobis sunt collati.

7. *Opusculum de regimine animae* (pag. 128-130).

In prima editione, scil. Coloniensi anni 1486, opusculum habet hunc titulum: *Epistola ad dominam Blancam, reginam Hispanie de regimine anime,* qui titulus invenitur etiam in aliquibus editionibus subsequentibus et in nonnullis codicibus; in quodam autem codice Assisiensi in fine habetur: « Explicit meditatio, quam scripsit frater Bonaventura ad postulationem cuiusdam sancte mulieris »; alii codices volunt, scriptum hoc directum esse ad quendam Religiosum (plura vide ibi pag. 128, nota 1. et Proleg. pag. XIX). Ibi recensentur 13 codices, qui opusculum exhibent, quorum sex sunt collati.

8. *Opusculum de sex alis Seraphim* (pag. 131-151).

Pretiosum hoc opusculum, nemine contradicente, est S. Bonaventurae, pro quo iam quasi coaevi scriptores testimonium reddunt (vide Proleg. XL). Celeber

Pater Claudius Aquaviva S. I. hoc opusculum separatim excudi et per omnes Provincias disseminari voluit, ut ad praxim referretur.

Prima editio facta est Argentinae anno 1465, quam posteriores editiones secutae sunt. Saepe etiam seorsim editum est et in varias linguas translatum.

Pauci supersunt codices, quorum unus atque antiqua editio collati sunt.

9. *Officium de Passione Domini* (pag. 152-168).

Hoc opusculum inscribitur etiam: *Officium de cruce* vel *Cursus de passione Domini.*

Ab Oudino sine ratione creditur suppositium. Illud genuinum esse, testantur auctor Chronic. XXIV Generalium et antiquus codex Parisiensis. In codicibus, qui miro modo in textu dissentiunt, plerumque est anonymus utpote liber devotionis, et multis lectionibus et mutationibus variatus. Vide Prolog. pag. LXI. Habetur in 38 codicibus a pag. LXI-LXIII descriptis, quorum 6 collati sunt.

10. Opusculum *Vitis mystica* (pag. 159-189).

Hoc opusculum cum titulo: *Tractatus de passione Domini* inter opera S. Bernardi saepius impressum est, et in Breviario Romano lectiones ex ipso assumtae in festo SS. Cordis et Quinque Vulnerum tribuuntur S. Bernardo; sed Mabillonius opusculo hanc praefigit notam: « Non est Bernardi, sed cuiusdam alterius auctoris pii nec indocti nec inelegantis » etc. Idem iudicant Bellarminus et Labbaeus.

Quis sit verus libelli auctor, P. Bonelli, testibus duobus codicibus, determinare voluit, dicens, eum pertinere ad S. Bonaventuram. Dicit tamen, tractatum in illis duobus codicibus esse edito valde breviorem. Nihilominus ipse perperam suspicatus est, breviorem illam in codicibus formam esse indebite contractam, et totum in editionibus Bernardi exhibitum librum, saltem triplo insertionibus ampliatum, spectare ad Bonaventuram, et sic integrum in suo Supplemento tom. III. col. 6-224 cum nomine Bonaventurae edidit.

Nobis autem editionem Bonelli examinantibus visum est, *totum* illum tractatum, qualis inter opera S. Bernardi et a Bonelli publicatus est, non posse seraphico Doctori tribui, quia multa nec stilo nec indoli eiusdem conveniunt. Postquam autem invenimus, inter 16 codices esse 12, qui formam multo breviorem habeant, et insuper hos, excepto uno, etiam nomen Bonaventurae prae se ferre, hanc codicum breviorem formam accuratius examinatam iure ac merito seraphico Doctori esse tribuendam censuimus. Plura vide Proleg. pag. LXIII seqq.

Opusculum multum convenit cum alio S. Bonaventurae libello, qui *Lignum vitae* inscribitur; licet auctor in *Vite mystica* non utatur, ut in altero, stilo tam presso, tamen cor effundit in tenerrimos affectus. Tractatus tamen plenus est gravibus sententiis. In pluribus codicibus libellus inscribitur: « Planctus Bonaventurae de passione Domini ». Omnia illa additamenta, litteris minoribus impressa, post finem genuini opusculi adiecimus.

Descripti sunt sexdecim codices, quorum octo collati sunt.

§ II. De Opusculis ad Ordinem spectantibus.

1. *Apologia pauperum* (pag. 233-330).

Inter opera S. Bonaventurae haec Apologia est insigne ingenii et doctrinae seraphici Doctoris monumentum, et ratione etiam orationis laudatur ab Oudino. Occasio illud scribendi data est a magistro quodam Parisiensi, qui creditur fuisse Geraldus de Abbatis Villa, qui errores iam condemnatos Guillelmi a Sancto Amore peius redintegravit opere suo, quod incipit: « Tantum sibi praesumtionis assumserunt quidam homines » etc. Cfr. pag. 233, nota 3. et Proleg. pag. LXVI.

Hoc opusculum non est scriptum ante annum 1269, cum Bonaventura iam esset Minister generalis Ordinis Minorum. Non est mirandum, quod hunc auctorem, tacito tamen nomine, acrius insectetur quam Guillelmum, cum Sedes Apostolica de re controversa iam iudicium tulisset, condemnans libellum Guillelmi.

Apologia edita est iam in prima, ut videtur, editione opusculorum S. Bonaventurae, quae est sine nomine temporis, loci et typographi, et in fere omnibus subsequentibus editionibus. Exstat in 30 codicibus a nobis adnotatis, quorum 7 cum duabus editionibus sunt collati.

2. *Epistola de tribus quaestionibus ad innominatum Magistrum* (pag. 330-336).

Occasio scribendi hoc certissime genuinum S. Bonaventurae opusculum notatur pag. 331 (non pag. 332, ut dicitur in editione nostra); cfr. etiam Proleg. pag. LXVIII col. I.) et pag. 336, nota 6. Secundum has notas magister ille videtur esse quidam frater Ordinis Praedicatorum, quoad Regulam Fratrum Minorum male informatus.

Non tantum stilus S. Bonaventurae convenit, sed et auctoritas codicum est irrefragabilis in favorem eiusdem; nam, quod rarum est, inter 30 codices nomen Bonaventurae desideratur tantum in quatuor, et illi 26, qui nomen Bonaventurae habent, sunt valde antiqui. Collati sunt 14.

3. *Determinationes quaestionum circa Regulam Fratrum Minorum*, pars I. et II. (pag. 336-381).

Pars operis secunda in aliis editionibus impressa est ut distinctus libellus cum speciali titulo: « Liber apologeticus in eos, qui Ordini Fratrum Minorum adversantur », qui libellus a quatuor illis censoribus saepe nominatis declaratus est genuinus; sed re vera ille non est nisi continuatio primae partis, quod a nobis ex codicibus probatur pag. 350, nota 8. Concedimus tamen, secundam partem non inveniri nisi in editionibus et uno solo codice, cum prima pars inveniatur in 6 codicibus, quorum 3 cum aliquibus editionibus contulimus.

Quamvis etiam secundam partem esse genuinam, a nemine in dubium vocatum sit, nobis tamen non

deest suspicio, quosdam secundae partis locos ab aliis vel adiunctos, vel mutatos esse, quod, deficientibus codicibus, probare non possumus. Vide pag. 356, nota 6. col. II.

4. *Opusculum, quare Fratres Minores praedicent et confessiones audiant* (pag. 373-381).

Hoc opusculum, cui in praecedentibus editionibus subiungitur additamentum manifeste spurium, evidentia doctrinae et stili et testimonio duorum codicum a nobis collatorum iure S. Bonaventurae adscribitur. Illud tamen additamentum (pag. 381-385) esse reiiciendum, quatuor rationibus gravibus probatur pag. 381, nota 9.

5. *Epistola de sandaliis Apostolorum* (pag. 386-390).

Occasio scribendi hoc opusculum fuit assertio cuiusdam innominati, dicentis, Christum et Apostolos incessisse calceatos. Cum Oudinus, Sbaralea, editores Veneti et Bonelli opus censeant esse genuinum, illud recepimus. De eadem quidem materia Bonaventura tractat in *Apologia pauperum* cap. 10. n. 10. seqq. et in opusculo *Expositio in Regulam,* cap. 2. n. 16. seqq. in eodem sensu. Hae sententiae in isto libello repetuntur, additis nonnullis aliis testimoniis. Hinc supponi posset, hanc epistolam esse quasi extractum parum mutatum ex duobus illis tractatibus; quam opinionem penitus reprobare non audemus. Tamen etiam in hac hypothesi verum esset, substantiam libelli esse a S. Bonaventura.

Exstat in duobus codicibus, quorum unum contulimus. Vide Proleg. pag. LXXI col. I. II.

6. *Expositio super Regulam Fratrum Minorum* (pag. 391-437).

Hanc expositionem genuinam esse, soli editores Veneti in dubium vocaverunt, quorum futiles rationes bene refellit Bonelli (Vide Proleg. pag. LXXI col. II.). Unus quidem codex libellum tribuit Pecchamo, sed erronee, cum hic *aliam* expositionem composuerit, quae in quodam codice et in opere *Firmamentum Ordinis S. P. Francisci* invenitur impressa una cum sincera expositione S. Bonaventurae. Vide pag. 391, notam 1. Genuinitatem huius expositionis testantur tum tot testes magnae auctoritatis, tum inter 17 codices 14, qui habent nomen S. Bonaventurae. Horum 17 codicum 7 sunt a nobis collati.

7. *Sermo super Regulam Fratrum Minorum* (pag. 438-448).

Sermonem hucusque ineditum, at sine dubio genuinum ex uno solo codice edidimus; alter codex habet tantum initium sermonis, sed cetera folia avulsa sunt. Vide Proleg. pag. LXXIII col. I.

8. *Constitutiones Generales Narbonenses* (pag. 449-467).

Hae Constitutiones in aliis collectionibus operum S. Bonaventurae non inveniuntur, easque integras primus publicavit cl. P. Franz Ehrle S. I. (Archiv für Litteratur und Kirchengeschichte des Mittelalters, tom. VI. pag. 1 seqq.). Teste fratre Salimbene (Chronic. ed. Parm. pag. 405), S. Bonaventura ex anterioribus Constitutionibus ordinatum corpus perfecit et auctoritate illius Capituli promulgavit.

Unus tantum codex Vaticanus habet primitivas has Constitutiones sine additamentis, quae in multis editionibus et codicibus inveniuntur. Hunc textum iam a P. Ehrle editum denuo collatum publicavimus. Vide Proleg. pag. LXXIII, ubi etiam 14 alii codices, qui illa additamenta vel partem eorum habent, descripti sunt.

In fine editionis nostrae habetur additamentum, quod exhibet Constitutiones Capituli, ut videtur, Lugdunensis anni 1274.

9. *Epistolae* (7) *officiales* (pag. 468-474).

Harum duae primae et maioris momenti epistolae impressae sunt in collectione opusculorum anni 1484 et in multis subsequentibus editionibus et etiam a Waddingo (Annal. Minor. II. pag. 159 et 290. Prima epistola exstat in 20 codicibus, quorum 6 sunt collati, secunda in 6 codicibus, quorum 3 collati sunt. Vide Proleg. pag. LXXIV seq. Aliarum quinque epistolarum codices citati sunt ad calcem earum (pag. 471-474).

10. *Regula novitiorum* (pag. 475-490).

In Prolegomenis nostris (pag. LXXV seqq.) plura dicta sunt de multis aliis libellis pro instructione novitiorum scriptis, qui in praecedentibus editionibus habentur, in specie: de opusculo *Speculum disciplinae,* de quo infra erit sermo; de alio inscripto *de Profectu Religiosorum* cum duobus prologis, cuius et sequentis libelli auctor est David ab Augusta (opus eius separatim in 16. publicavimus); item, *de Institutione novitiorum.* Omnes hi tractatus tribuuntur in editione Vaticana et multis aliis seraphico Doctori; sed solummodo genuina est *Regula Novitiorum,* cum inter 40 codices 37 pro Bonaventura testentur, nullus pro alio auctore, sed tres sint anonymi. Hoc testimonium confirmatur aliis testibus. Pag. 490, nota 8. habetur quoddam additamentum spurium ex editione Vaticana sumtum. Pag. LXXVII-LXXX describuntur 40 codices, inter quos 14 sunt collati et etiam editio anni 1495. Ex quodam codice Lambacensi (n. 16.) alius prologus hucusque ineditus ibid. pag. LXXIX impressus est.

11. *Epistola continens viginti quinque Memorialia* (pag. 491-498).

Soli editores Veneti ausi sunt, nulla adducta ratione, hoc opusculum reiicere ad *incerta,* cum et indole sua et irrefragabilibus testimoniis certissime sit legitimum. Nam inter 74 codices, quorum 7 et editio anni 1480 sunt a nobis collati, tantum quatuor sunt anonymi, et tres erronee auctorem nominant Bernardum. Descriptio codicum habetur Prolog. pag. LXXX-LXXXV.

Specialiter est notandum, hoc opusculo vitam *interiorem* S. Bonaventurae aliquatenus nobis manifestari, cum contineat *proposita,* quae ipse sibi ad proprium usum collegerat, ut patet ibi pag. 491, nota 1. et 498, col. I.

12. *Epistola de imitatione Christi* (pag. 499-503).

Hanc Epistolam primus publicavit P. Bonelli in suo *Supplemento*, tom. III. col. 1132. Cum ad auctoritatem Waddingi et Bonelli accedat auctoritas plurium codicum, et doctrina satis conveniat Bonaventurianae, hoc parvulum scriptum recepimus, licet stilus sit simplicissimus.

Usi sumus pro collatione quatuor codicibus. Vide Proleg. pag. LXXXV.

13. *Legenda S. Francisci* (pag. 504-565).

Celeberrimam hanc Legendam toties editam esse legitimam, probare opus non est. De laudibus huius Legendae, de multis editionibus et versionibus vide Proleg. pag. LXXXVI, ubi etiam incipit elenchus codicum, scil. 93, quorum 12 sunt collati; cfr. etiam pag. XCI.

14. *Legenda minor S. Francisci* (pag. 565-579).

Pro usu liturgico ipse Sanctus excerpsit minorem Legendam et distribuit in septem titulos, quorum singuli habent novem lectiones. Eandem certitudinem habet haec Legenda ac maior. Multa in ea fere iisdem ut in maiore verbis repetuntur, paucissima adduntur, quae desunt in altera. Bonelli secundum hoc opusculum edidit in suo *Supplemento*, tom. III. col. 1065 seqq., sumtum ex antiquo saeculi XIII. Breviario.

Exhibetur haec Legenda minor in 43 codicibus, quorum duo collati sunt. Antiqua editio huius Legendae prodiit Cremonae 1499 per Carolum Dedarleriis.

Cap. V.

Tomus IX. Sermones S. Bonaventurae.

1. His sermonibus praemisimus introductionem, quae primo plura praebet de sermonibus illius aetatis, et deinde tractatum, qui inscribitur *Ars concionandi* sive *praedicandi*, editum iam a Bonelli (*Supplementum* etc., tom. III. col. 385 seqq.), sed mutilum. Usus est Bonelli uno solo codice, qui opus tribuit nostro Doctori. Alios 7 codices invenimus, omnes anonymos, quorum subsidiis omissas duas partes supplere potuimus. Hi tamen valde inter se differunt, et cum etiam opusculum ingenium et stilum S. Bonaventurae non satis prae se ferat, unius codicis testimonium non sufficit, ut inter *certa* Bonaventurae opera recipiatur. Emendatum igitur illorum codicum ope tractatum tanquam dubium publicavimus (pag. 8-21).

Pag. 5-7 nonnulla diximus de aliis antiquis de arte praedicandi tractatibus, inter quos 6 adhuc sunt inediti.

2. Sermones, quos in hoc tomo publicavimus, exceptis tantum 53 impressis in ed. Vaticana, et paucis a D. Uccelli separatim editis, hucusque erant inediti et vix noti. Illi genuini in Vaticanam recepti sermones de Tempore in nostra editione primum locum in singulis Dominicis occupant. Insuper observandum est, solummodo de his constare testimonio codicum, eos ab ipso S. Bonaventura esse scripto exaratos.

Hic tomus continet primo multos Sermones de Tempore (pag. 23-461). Sed notandum est, inter hos multos non exhibere nisi *schemata*, sumta ex quodam codice bibliothecae Ambrosianae, qui est saeculi XIII, sed magnam eorum partem haberi etiam in alio codice Parisiensi. Codex ille Ambrosianus habet schemata 295, quorum 23 aliis auctoribus saeculi XIII. (3 S. Thomae) tribuuntur. Unicuique schemati praefigitur rubrica de loco et tempore, ubi sermo habitus est, v. g. ad tertium sermonem in Dominica I. Adventus legitur: « Sermo fratris Bonaventurae coram rege Franciae in palatio extra Parisius apud nemus, in prima Dominica de Adventu ante Natale ». Aliae rubricae huic similes sunt, et sic indicantur 50 loci, ubi S. Doctor praedicavit, frequentissime quidem Parisiis et in aliis Galliae locis, in Italia vero: Ianuae, Bononiae, Mediolani, Neapoli, Perusii, Pisis, Romae, Urbeveteri, Viterbii, coram curia Summi Pontificis; porro in Hispania, Barcinonae; in Germania, Coloniae in Capitulo et in provincia Alemanniae superioris.

Secundo loco ponuntur *Sermones de Sanctis* (pag. 463-631), tertio *Sermones de B. V. Maria* (pag. 633-721), quarto *de Diversis* (pag. 723-729). Pag. 733-746 est index Sermonum et thematum et alius index alphabeticus thematum et prothematum.

In Prolegomenis (pag. XI) capite I. agitur de 14 editionibus Sermonum; et notandum, *Sermones de novissimis* ultimo loco positos iterum tractari cum titulo *Tractatus de novissimis* infra parte II. cap. III, scil. de spuriis et dubiis a P. Fideli in suo opere *Ratio novae collectionis* etc. annotatis. Deinde cap. II. (pag. XV) tractatur de codicibus mss., quibus usi sumus, et cap. III. de ratione et via, quam in hac adornanda nostra editione observavimus. Sequitur pag. XXIII tabula illorum (65) codicum, quos adhibuimus.

Secundo opuscula dubia in nostram editionem recepta.

1. In appendicem tomi VII. recepta sunt duo opuscula dubia et minoribus typis impressa. Primum est *Expositio Threnorum Ieremiae Prophetae* (pag. 607-651), cuius prooemium incipit: « *Tempus plangendi et tempus saltandi.* In verbo isto etc. ». Hoc opusculum videtur potius scriptum a discipulo S. Bonaventurae, Ioanne Pecchamo O. F. Min., qui fuit primus in Ordine Minorum lector S. Palatii atque an. 1279 promotus est ad sedem primatialem Cantuariensem († 1292). Vide Proleg., cap. II. pag. XI seqq.

Primum editus est hic Commentarius Venetiis an. 1474 apud Petrum Franciscum Salvionum, quae editio videtur, mutato aliquatenus titulo, eadem esse cum illa quae habet verba: Venetiis MDLXXIV. (vide Proleg. pag. XII § 1.). Postea receptus est a Vaticana et a subsequentibus editionibus. Solummodo editores Veneti dubitaverunt de genuinitate huius Expositionis, quos Bonelli (vide ibid. § 2.) refutare nititur, innixus

praecipue « pervetustis inventariis Tudertinis » ; sed horum inventariorum testimonium est valde aequivocum, ut a nobis ibi ostensum est. Nullum externum testimonium favet Bonaventurae, sed Pitsaeus et codex Pragensis, quem contulimus, opusculum tribuunt « Iohanni Peczanno », cui favent etiam criteria interna; vide Proleg., cap. II. § 3. pag. XIII. Auctor exscripsit multa ex libris Rhabani, Hugonis a S. Victore et cardinalis Hugonis a S. Charo, nec stilus bene convenit S. Bonaventurae. Textus in praecedentibus editionibus erat mire depravatus. Praeter codicem Pragensem usi sumus valde antiquo Parisiensi. Propter supra dicta nobis omnino persuasum est, hunc Commentarium S. Bonaventurae tribui non posse.

Secundo, *Expositio orationis dominicae.*

Hic libellus toties impressus ab omnibus receptus erat ut certe Bonaventurianus; convenit etiam satis cum expositione eiusdem orationis in Breviloquio (pars V. cap. 10.) et etiam cum Commentario in Lucam (cap. XI. n. 2-4.); favent insuper multa testimonia posteriorum auctorum. Nihilominus totum opusculum sumtum esse videtur ex libro Papae Innocentii III. *De S. Altaris Mysterio,* cap. 16-20, in quo, insertis multis locis Scripturae, libellus est auctus et hinc inde aliquatenus diversus. Adaptatio autem ad septem dona Spiritus S., ad septem beatitudines et septem virtutes sumta est ex Glossa *ordinaria* in Matthaeum cap. VI. v. 8. Non igitur est probabile, S. Bonaventuram hoc opusculum suo nomine publicasse, sed ab aliis illi tributum esse propter similem in Breviloquio expositionem.

2. In appendicem tomi VIII. recepta sunt 7 opuscula dubia vel spuria:

a) *Speculum disciplinae* (pag. 583-622).

Certum est, hoc opusculum non esse scriptum a S. Bonaventura; sed verisimile est, auctorem eiusdem esse fratrem Bernardum a Bessa, socium sive a secretis S. Doctoris. Videtur tamen esse scriptum iussu et cum quadam directione S. Bonaventurae. Oudinus cum editoribus Venetis auctorem nominat Davidem Augustanum O. Min.; Sbaralea vult, eum esse fratrem Ioannem Pecchamum, archiep. Cantuariensem; Waddingus, Sedulius et Bonelli librum attribuunt Bonaventurae, addentes, ultimam opusculi imperfecti revisionem factam esse ab alio, scil. a Bernardo de Bessa. Multa de hoc vide Proleg. pag. XCV seqq. Inter has varias opiniones probabilis est solum sententia auctoris Chronic. XXIV Generalium, qui libellum tribuit fratri Bernardo de Bessa, qui in prologo n. 3. dicit: « Hic ergo tractatulus per *Superioris impositionem* exactus » ; quo satis innuatur, hoc speculum non a *Ministro generali,* sed a quodam *subdito* esse exaratum. Ipse stilus huius opusculi valde convenit cum alio eiusdem auctoris libello *de Laudibus S. Francisci.* Totum confirmatur quodam codice Parisiensi, relato ab Hauréau, *Notices et Extraits* etc., in quo diserte et plane dicitur: « Compositum a fratre Bernardo de Bessa, Ordinis S. Francisci ». Vide Proleg. pag. XCVIII n. 25.

Libellus saepissime utitur scriptis Hugonis a S. Victore et S. Bernardi. — Hoc speculum invenitur in 25 codicibus, quorum 5 sunt collati et etiam editio Sedulii.

b) *Speculum conscientiae* (pag. 623-645).

De titulo huius operis cum aliis litigat Sbaralea, qui vult, illud esse vocandum *de Arbore mala* vel *de Arbore vitiorum*, dum Oudinus praefert titulum *Arbor cupiditatis* vel *iniquitatis*, et Bonelli defendit titulum *Speculum animae*, quo titulo inscribitur aliud opusculum Pecchami.

Oudinus et editores Veneti reiiciunt opus tanquam spurium, pro quo Oudinus affert quatuor argumenta, a Bonelli et Sbaralea satis refutata. Vide ibid. pag. XCVIII.

Licet hoc opusculum dici non possit S. Doctore prorsus indignum, tamen deficiunt testimonia externa et certa interna: *externa* quidem, cum et in nullo antiquo indiculo inveniatur et habeatur in duobus tantum codicibus descriptis pag. XCIX, quorum antiquior Basileensis, qui est collatus, Magistrum *Muntzinger* nominat auctorem, alter quidem et iunior S. Bonaventuram. Nec *interna* criteria satis sunt manifesta, nec desunt quidam loci, qui ab accurato explicandi modo, S. Bonaventurae proprio deficere videntur. Hac ratione ducti, libellum reiecimus inter opuscula dubia.

c) *Summa de gradibus virtutum* (pag. 646-654).

Hoc opusculum in editionibus ita erat depravatum, ut Oudinus et editores Veneti non sine ratione illud deriserint tanquam prorsus insulsum. Vix enim erat aliqua linea editionis Vaticanae, quin in ea essent mutanda, vel expungenda saltem aliqua verba; mirum nobis est, opusculum ita foedatum defendi a Sbaralea et Bonelli.

Prima editio huius Summae videtur esse publicata Argentinae an. 1495, nec mentio eius occurrit nisi in indiculis recentissimis, praesertim Mariani Florentini. In melioribus codicibus deerant quidem illa exempla absurda, quae exagitat Oudinus; adhuc tamen satis remanent rationes dubitandi, utrum haec Summa sit legitimum S. Bonaventurae opus. Nam criteria *externa* rem non evincunt, cum illi codices non habeant tantam auctoritatem, tum quia sunt recentiores, id est saec. XV, tum quia manuscripta inveniuntur tantum in bibliothecis Germaniae et Austriae, excepto uno Bruxellensi. Quod attinet ad criteria *interna,* praecipue displicet, quod auctor gradus virtutum distinguit non secundum habitus animi interiores eorumque actus, sed plerumque solummodo secundum *actus externos* et interdum potius *accidentales.* Vide Proleg. pag. C, ubi descripti sunt 20 codices, quorum 5 sunt collati.

d) *Collatio de contemptu saeculi* (pag. 655-657).

Opella haec tantum ab editoribus Venetis declarata est dubia; ipsa est manifeste *fragmentum* et, ut videtur, extractum ex quadam collatione vel sermone. Eam esse S. Bonaventurae, vix probabile est, minime certum. Quatuor enim codices collati scripti sunt initio saeculi XVI, postquam iam ab anno 1495

ed. Argentina hanc Collationem impressit, ita ut illi codices ex hac editione describi potuerint. Vide Proleg. pag. CI.

e) *Compendium de virtute humilitatis* (pag. 658-662).

Hoc Compendium, quod est sine prologo, primum editum est ex uno codice Bavarico a Bonelli (*Supplementum* etc., tom. III. col. 228 seqq.), qui illud Bonaventurae vindicare nisus est. Cum autem S. Doctor iam scripserit vere excellentem de humilitate quaestionem disputatam (vide tom. V. pag. 117 seqq.) et integra capitula in libello de *Perfectione ad Sorores* et in *Regula Novitiorum* et alibi passim multa de humilitate dixerit; non est inverisimile, alium quendam auctorem hoc Compendium composuisse ex scriptis seraphici Doctoris ipsique tribuisse.

Exstant in bibliothecis Germanicis tantum 14 codices sequioris aetatis, quorum 6 sunt collati et solum 7 nomen S. Bonaventurae habent. Vide Proleg. pag. CII.

f) *Epistola ad quendam novitium insolentem* (pag. 663-666).

Haec *Epistola* a nobis ex 5 codicibus primum edita videtur esse fratris Bernardi de Bessa, ut habetur in codice in Proleg. pag. CIII n. 5. descripto; invenitur etiam in tribus aliis codicibus immediate post *Speculum disciplinae*, cum quo et quoad doctrinam et quoad stilum optime convenit.

g) *Rhythmica* (pag. 667-678).

Cum hoc titulo hic publicavimus tantum 5 ex multis Bonaventurae tributis carmina, quae nobis plus minusve certa vel probabilia esse videntur.

1. *Laudismus de S. Cruce.*

Exstat in 5 codicibus, quorum 4 et antiqua editio collati sunt. Vide Proleg. pag. CIII seq. Quod auctor sit S. Bonaventura, satis probabile est.

2. *Philomena.*

Hoc carmen diversis auctoribus tribuitur. Inter 25 codices 17 sunt anonymi, nullus nominat illum Hovedenum, cui Oudinus, editores Veneti, Fabricius et Sbaralea hoc tribuunt opusculum; duo nominant auctorem Bernardum; unus, Alanum; duo, Pecchamum; quatuor, Bonaventuram. Hinc auctoritate codicum nihil certi constare potest; sed stilus minus favere videtur Bonaventurae. Vide Proleg. pag. CIV seq.

3. *De septem verbis Domini in Cruce.*

Hoc canticum primo publicatum est in ed. Argentina an. 1495 et etiam in Bonelli *Supplemento* tom. III. Ex his editionibus et quodam codice Parisiensi editionem Vaticanam correximus.

4. *Planctus de Passione Domini.*

Hoc canticum sumsimus ex duobus codicibus Romanis, descriptis Proleg. pag. CVI. Horum antiquior Bonaventuram nominat auctorem, alter vero S. Bernardum.

5. *Corona B. M. Virginis.*

Hanc Sbaralea et Bonelli tribuunt S. Bonaventurae, quod etiam duo codices in Proleg. pag. CVII col. I. descripti confirmant.

PARS II.

De scriptis spuriis et dubiis a nostra editione exclusis.

Mirum sane est, tot scripta illegitime adscripta esse seraphico Doctori tum in ed. Vaticana tum in Supplemento Bonelli tum in aliis editis vel manuscriptis. De multis spuriis saepe in Prolegomenis iam locuti sumus, de multis etiam ad sufficientiam, de aliis breviter, de nonnullis hucusque tacuimus. Repetentes et supplentes quod deest, omnia sub uno conspectu in sequentibus ponimus, et primo de scriptis illegitimis in ed. *Vaticanam* receptis; deinde de aliis *Supplemento* Bonelli insertis; denique de reliquis.

Cap. I.

De scriptis in ed. Vaticana Bonaventurae perperam attributis.

1. *Centiloquium.*

Hoc opusculum fere omnibus hucusque visum est esse genuinum, excepto tantum prologo. Prima opusculi editio facta est Zwollis in Hollandia, iterum in opusculorum S. Bonaventurae collectione sine loco et anno, deinde in editione anni 1484 et in subsequentibus. Sed non est dubitandum, hoc opus esse compilatum ab alio auctore, et probabilissime a fratre Marchesino de Regio, cui attribuitur etiam in quodam codice. Hoc diffuse probavimus in Prolegomenis tomi V. pag. XLVIII seqq. § 1, ubi etiam auctores, ex quibus fere totus libellus sumtus est, indicantur, praecipue S. Bonaventura, ita ut vix quarta eius pars remaneat, quae non sit sumta ex S. Bonaventura, et reliqua ex aliis auctoribus ibi citatis.

Non inutilis erit illa observatio, huic paragrapho praefixa, scil. quod post principales Scholasticos in decursu saeculi XIV. inceperit aetas *Compendiorum*, quae non raro, licet sint ab aliis facta, auctori, ex cuius operibus sumta sunt, adscribuntur.

2. *Opusculum de Ecclesiastica Hierarchia.*

Hoc primo editum est in collectione Argentina anni 1495 et a Mariano Florentino Bonaventurae tributum est, cui consentiunt Oudinus, editores Veneti, Sbaralea et Bonelli; sed rationes eorum refutatae sunt in Prolegomenis tomi V. pag. XLIX seq. § 2. Opus quidem per se non esset Bonaventura indignum, et hinc inde convenit cum Collationibus in Hexaëmeron; sed alia ei minus convenire videntur. Deficiunt etiam omnia probabilia criteria externa.

3. *Opusculum de tribus virtutibus cardinalibus.*

Primo impressum est hoc fragmentum in eadem collectione Argentina, nec mentio eius fit nisi in catalogis Mariani Florentini et anonymi Pistoriensis. Oudinus putat, illud non esse S. Bonaventura indignum; editores Veneti, esse dubium; Sbaralea, spurium; Bonelli, verisimile.

Sbaraleae assentiendum est; est enim pura compilatio ex Macrobio aliisque, ut loc. cit. Proleg. § 3. probatur. Nullus codex inventus est, qui hunc et proxime sequentem libellum habeat.

4. *Declaratio terminorum theologiae.*

Libellus habetur in eadem collectione Argentina; nemo nisi praedicti duo testes saeculi XVI. ipsi suffragantur cum Sbaralea et Bonelli.

Etiam hoc opusculum est mera compilatio fere iisdem verbis sumta ex Breviloquio aliisque Bonaventurae scriptis. Desunt codices. Vide cit. Proleg. ibid. § 4.

In eodem tomo V. Proleg. pag. LII agitur de variis opusculorum S. Bonaventurae *editionibus* et pagg. seqq. exhibetur tabula, quae uno conspectu opuscula antiquarum collectionum indicat; deinde cap. XII. Proleg. pag. LIV-LXI habentur antiqui indiculi et catalogi operum S. Bonaventurae. Hic obiter notamus, quoad II. indiculum, scil. Henrici Gandavensis (pag. LV), dubium esse, utrum Henricus sit auctor libri de *Scriptoribus ecclesiasticis*, qui, impressus Coloniae an. 1580, in nullo codice invenitur, teste cl. P. Ehrle S. I. (Archiv für Litt. u. Kirchengesch. tom. I. pag. 400). Hoc confirmat Hauréau, *Notices et extraits* etc., tom. V. pag. 71.

In Prolegomenis ad tomum VI. probantur esse spuria:

5. *Principium S. Scripturae.*

Hoc primum editum est in collectione Argentina an. 1495 et deinde in editione Vaticana aliisque. Illud notatur ut *supposititium* ab Oudino, ab editoribus Venetis et Sbaralea, sed frustra ut genuinum defenditur a Bonelli. Horum rationes discutiuntur Proleg. pag. I seqq. § 2.

Multa quidem ibi sumta sunt ex S. Bonaventura, et tamen tota huius scripti indoles indicat auctorem potius Petrum Ioannis Olivi, discipulum S. Bonaventurae, qui multa scripsit de S. Scriptura. Insuper probatur, nullos testes idoneos nec codices afferri posse pro Bonaventura.

6. *Expositio in Psalterium.*

Primum, quod scimus, haec impressa est in ed. Vaticana. Soli editores Veneti, ipsam esse spuriam, recte censuerunt. P. Fidelis a Fanna (*Ratio* etc. pag. 180) peremptorie demonstravit multis manuscriptis, hoc opus restituendum esse Michaeli Meldensi, archiepiscopo Sennonensi, qui obiit 1199. Vide Proleg. ibid. § 3.

7. *Expositio in Psalmum* 118.

Haec edita est primum Parisiis 1524 et recepta in ed. Vaticanam et subsequentes editiones. Oudinus quidem non negat, ipsam esse Bonaventurae; sed recte Sbaralea, editores Veneti et Bonelli affirmant, eam esse spuriam. Hoc confirmatur auctoritate codicum, ibi descriptorum, quorum 9 sunt anonymi; duo auctorem nominant Ioannem Lemovicensem; unus vero, ut videtur, fratrem Guillelmum de Latia, pro quo manus *recentior* scripsit: Sancti Bonaventure. Vide Proleg. pag. IV § 4.

8. *Expositio in Evangelium Ioannis.*

Haec primum impressa est in ed. Vaticana ex quodam codice, cuius apographum adhuc est in bibliotheca Vaticana (cod. 7723.) inscriptum: « Postilla S. Bonaventurae in Ioannem »; sed testimonio Waddingi nomen Bonaventurae substitutum est, deleto nomine *Ioannis Gualensis*. Opus ab Oudino, Sbaralea et Bonelli dictum est spurium; ab editoribus Venetis, dubium. Certe pro Bonaventura nullum idoneum testimonium afferri potest, sed alius Commentarius longe diversus et in eodem nostro tomo impressus, certissime ad sanctum Bonaventuram spectare, probatum est. Hinc reiicienda est illa *Expositio*. Vide Proleg. pag. V seq. § 5. et tres codices ibi descriptos, quorum unus est anonymus, unus favet Ioanni Gualensi, unus Petro de Scala O. P. († 1295).

Non omnino certum est, illum Ioannem Gualensem esse auctorem.

9. *Collationes in Ioannem.*

Hae editae sunt in Vaticana ex eodem codice descriptae. Eundem habent auctorem ac praecedens *Expositio* et minime S. Bonaventurae conveniunt, qui est auctor aliarum *Collationum*, quas primus invenit P. Fidelis a Fanna, et nos impressimus in fine eiusdem tomi. Vide Proleg. pag. VI § 6.

In Proleg. tomi VIII. recensentur haec opuscula spuria, quae in VI. tomo ed. Vaticanae inter Rhythmica habentur:

10. *Officium de compassione Virginis.*

Oudinus, editores Veneti et etiam Sbaralea censent, hoc officium esse prorsus « indignum, quod viro gravi et prudenti tribuatur », et Sbaralea addit, ipsum esse ineptam imitationem officii Bonaventuriani de Passione Domini, in hoc tamen errans, quod illud esse scriptum putet circa annum 1422, cum plures codices saeculi XIV. inveniantur. Bonelli ponit illud inter dubia; nos vero non dubitamus, illud esse spurium. Inter duodecim codices descriptos ibi Proleg. pag. CVII unus solummodo anni 1516 praefert nomen Bonaventurae, duo anteriores auctorem nominant Papam Ioannem XXII, alii sunt anonymi.

11. *Opus contemplationis.*

A saepe citatis quatuor censoribus libellus reiicitur, deficientibus etiam testimoniis nisi recentissimis, cum inveniatur tantum in quatuor codicibus valde recentibus.

12. *Carmina in Salve Regina.*

Hoc opusculum reiicitur a tribus notis viris criticis; tantum Bonelli aliquatenus illud defendere nititur. Ex 15 codicibus plerisque anonymis tantum quatuor, sed recentiores, nomen Bonaventurae prae se ferunt.

13. *Laus B. V. Mariae.*

Canticum hoc ad singulas litteras salutationis angelicae laudes applicat octonis versibus ex S. Scriptura 19 figuras explicans. Tres alii censores opusculum penitus reprobant; Bonelli tamen recte iudicat, inter minus aptas esse etiam plures sententias haud spernendas. Invenitur in uno solo codice recentiore.

14. *Psalterium minus.*

Hoc canticum habet tres quinquagenas strophas iuxta numerum 150 Psalmorum. Solus Bonelli illud carmen ponit inter dubia opuscula. Hoc iam compositum est saltem initio saeculi XIV, teste quodam codice anonymo; quatuor tantum codices recentiores inscribunt Bonaventurae, duo S. Augustino, alii sunt anonymi. Vide elenchum codicum Proleg. pag. CVIII.

15. *Alphabetum Religiosorum* (in Vaticana tom. VII. pag. 564 seqq.).

Duplex Alphabetum in eodem tomo ed. Vaticanae et in Argentina anni 1495 habetur: unum, quod vocatur *boni Monachi,* scriptum oratione soluta, alterum, Alphabetum *Religiosorum* metrice compositum. Primum illud invenitur inter opera Thomae a Kempis, alterum, de quo in codicibus dicitur *ordinatum a Bonaventura,* eo sensu Bonaventurae tribui potest, quod sit brevissimum summarium *Regulae Novitiorum* et libelli 25 *Memorialium.* Licet Sbaralea et Bonelli secundum Alphabetum defenderint, tamen putamus cum Oudino et editoribus Venetis, neutrum esse ab ipso Bonaventura scriptum. — Secundus libellus impressus est in ipsis Proleg. tomi VIII. pag. CIX, ubi etiam invenitur elenchus codicum.

16. *Sententiae sententiarum* (ed. Vaticana, tom. VI. pag. 116).

Hae rhythmice scriptae Sententiae quandam summam quatuor Sententiarum librorum pro adiuvanda memoria exhibent et etiam summam omnium distinctionum Petri Lombardi. Solus Bonelli ineptum opusculum frustra defendere nititur. In nullo codice, quorum tres (Proleg. pag. CX) describuntur, tribuitur Bonaventurae, sed tantum in editione Argentina et sequentibus et in nonnullis indiculis saeculi XVI.

17. Praedictis Rhythmicis subiungimus *Carmen Leoninum de doctrina proficiendi,* quod impressum est in Bonelli *Supplemento* etc., tom. III. col. 1168.

Uno innixus codice Veronensi saeculi XV, Bonelli carmen satis amplum tribuit Bonaventurae. Ipse citat alios duos codices cum nomine *Bernardi* et unum anonymum, quibus P. Fidelis a Fanna alios duos recentes adiunxit. Auctor ex doctrina S. Bonaventurae et fratris David de Augusta sententias sumsit et forma valde ineleganti induit. Improbabile est, Bonaventuram hos versus fecisse.

18. *Instructio sacerdotis ad se praeparandum ad celebrandam Missam.*

Solus Bonelli, contra tres alios censores reiicientes opusculum, dubitat, utrum hoc opusculum sit genuinum; sed sine solida ratione. Testibus Bonelli et Sbaralea, invenitur insertum in quibusdam editionibus et codicibus spurii libri *Stimulus amoris,* et ex isto videtur transisse in paucos codices et in ed. Argentinam an. 1495. In fine habetur longa oratio, cuius sententiae fere sumtae sunt ex genuino libello *De praeparatione ad Missam;* cfr. Proleg. pag. CXII art. III, ubi etiam de seqq. agitur.

19. *Expositio Missae.*

Tres censores: Oudinus, editores Veneti, Sbaralea, contra solum Bonelli recte opusculum penitus reiiciunt. Cum constet, Fr. Ioannem de Rupella de *Expositione Missae* scripsisse, opportune examinandum esset, utrum haec expositio conveniat cum supra nominata, an cum alia, quae invenitur in Summa Alexandri Hal.

20. *Fascicularius et de Pugna spirituali.*

Solus Bonelli utrumque opusculum Bonaventurae vindicare nititur, cum et testes idonei deficiant, et opusculum sit potius extractum ex opere celebris *Gerardi de Zutphania* (Zerboet) († 1398), qui tamen multa sumsit ex Bonaventura et Fr. David de Augusta. Plura vide Proleg. pag. CXII col. II.

21. *De Tribus Ternariis peccatorum infamibus.*

Hoc fragmentum (deest enim pars II. et III. et etiam, ut videtur, aliquod in parte I.) quoad doctrinam ipsam non esset indignum S. Bonaventura, quamvis ut legitimum non recipiatur a tribus illis censoribus. Solus Bonelli putat, illud esse *certum,* innixus praecipue hoc inani argumento: « Caput tertium ita concluditur: Vide in Centiloquio de peccato veniali latius. Ergo perinde certum est ac ipsum *Centiloquium* »! Sed cum Centiloquium, ut probavimus (tom. V. Proleg. pag. XLVII) *certo* non sit scriptum a Bonaventura, argumentatio illa evertit hypothesim Bonelli.

22. *De resurrectione a peccato ad gratiam.*

Ista vice soli editores Veneti, refragantibus tribus aliis censoribus, recipiunt hoc opusculum tanquam genuinum. Haec opinio iam evertitur primis editionibus libelli et etiam unico in quo exstat codice, cum ibi dicatur, quod sit « extractus ex scriptis S. Bonaventure ».

23. *Exercitia quaedam spiritualia.*

Hoc brevissimum opusculum exhibet quaedam extracta salutaria ex operibus Bonaventurae, David ab Augusta et Thomae a Kempis. Excepto P. Bonelli, non recipitur ab aliis censoribus, deficientibus etiam omnino testimoniis idoneis. Vide Proleg. pag. CXIV.

24. *De septem gradibus contemplationis.*

Exiguum hoc opusculum tribuitur etiam *Humberto de Romanis* Mag. Generali Ord. Praed. et a solo Bonelli S. Bonaventurae. Distinctio quidem illorum septem contemplationis graduum sumta est ex ipsius Commentario in Lucam (tom. VII. pag. 231); sed expositio eorum satis ostendit alienum auctorem ab ipso. Opusculum certo est saec. XIII, sed habet tres differentes recensiones. Antiquiores codices sunt anonymi; posteriores quidem non raro nomen habent Bonaventurae, alii Bernardi, alii abbatis Vercellensis. Stilus tamen omnino differt a Bonaventuriano. Plura vide Proleg. pag. CIV.

25. *Amatorium.*

Hic libellus non exhibet nisi locos extractos ex Bernardo, Anselmo et Hugone a S. Victore. Insuper non est inventus nisi in uno codice saec. XV. exeuntis. Illud opus ex ed. Argentina an. 1495 transiit in alias editiones. Frustra defenditur a Bonelli solo ut *certum.*

26. *De remedio defectuum Religiosi.*

Haec Epistola defenditur a Sbaralea et Bonelli ut opus S. Doctore *dignum,* quod concedi potest, quin sit *legitimum* eiusdem scriptum. Invenitur enim insertum in spurio opere *Stimulus amoris,* qui ipse est opusculum ex aliis pluribus auctoribus et cum multis mutationibus compilatum. Sententiae istius opellae multum conveniunt cum genuino libello *Viginti quinque Memorialia* aliisque Bonaventurae scriptis. Illa Epistola ex *Stimulo amoris* videtur potius transivisse in ed. Argentinam an. 1495. Exstat in uno solo codice saec. XV.

27. *Pharetra.*

Haec habetur in plurimis codicibus antiquis, sed sine nomine auctoris (plura vide Proleg. pag. CXV). Concedimus Oudino et editoribus Venetis, hoc opus non esse a Bonaventura scriptum. Alia inedita et diversa Pharetra exstat in duobus codicibus cum nomine Bonaventurae, nec haec videtur esse genuina.

28. *Confessionale.*

Cum in hoc opusculo occurrant citata ex auctoribus Bonaventura posterioribus, reiicitur a quatuor censoribus. Porro Bonelli putat, compilatorem eius esse eundem Marchesinum de Regio, qui etiam *Centiloquium* compilavit. Sed contra hanc suppositionem militant duo codices antiquiores, scil. in biblioth. Monachii cod. 6023. membr. saec. XIV. ante medium, in quo finis libelli habet: « Explicit liber Goelini »; et in biblioth. Sangallensi cod. 789. membr. saec. XIV, qui illud accuratius confirmat, scribens pag. 23: « Incipit prohemium sequentis opusculi: *In Dei tabernaculo* » etc., et pag. 70 col. I.: « Explicit libellus de simplici Informatione simplicium sacerdotum in confessionibus audiendis; nomine Goelinus, conscriptus et completus a fre Ulrico de Ahusen, sacerdote Ordinis Sancti Iohannis sacrosancte domus hospitalis Ierosolimitane Anno Dominice incarnationis, 1000° 300° 15°. Indictione 13. etc. Amen ».

Licet pauci codd. saec. XV. habeant nomen Bonaventurae, tamen eorum auctoritas est exigui valoris. Alius codex libellum multis insertionibus auctum, praesertim *Collationibus* S. Bonaventurae *de decem praeceptis,* habetur Viennae in Austria in bibliotheca F. Min. Conventualium in quodam codice saec. XV. Vide de hoc et de *duodecim* seqq. opusculis tom. VIII. Proleg. pag. CXI seq.

29. *De septem Itineribus aeternitatis.*

Hoc opusculum esse spurium, concorditer affirmant quatuor illi censores; Bonelli recte illud tribuit Fr. Rodulpho de Bibraco, quod confirmatur testimonio multorum codicum. Exstat enim in circiter 80 codicibus, vel anonymis, vel cum praedicto nomine, excepto uno solo, qui adscribitur Henrico de Trinaria. Ille Rodulphus est etiam auctor spurii opusculi *de Septem Donis Spiritus S.* in ed. Vaticana impressi. In nonnullis codicibus auctor vocatur Ioannes de Bibraco, insuper alius prologus praefigitur edito.

30. *Stimulus amoris.*

Hoc opusculum ipsa sua indole et orationis forma se manifestat alienum a Bonaventura, licet auctor multa e scriptis illius vel illi tributis acceperit, sed in forma orationis amplificata. Huius transformationis exemplum praebet nota illa post Missam oratio: *Transfige, dulcissime Domine Iesu* etc., cuius originalis formula simplicissima habetur in legitimo *Soliloquio* c. I. n. 18. Libellus hic media aetate apud plurimos gratia valebat, ut patet ex tot codicibus, versionibus in linguas exteras et ex plurimis fragmentis ex libello transcriptis. Magna tamen varietas in ipso opere et in ordine partium habetur tum in editis tum in codicibus. Cum iam praeparavimus specialem libelli editionem, in hac plura de his publicare in proposito nobis est. Ardua certe quaestio est, quis sit proprie auctor libelli. Hic sufficiat dicere, libellum haberi integrum, vel fere integrum in 221 mss., et eiusque fragmenta in circa 147 mss. Horum saltem octo codices sunt saec. XIV, unus videtur attingere finem XIII, qui attribuitur « cuidam abbati Ord. Cisterciensis ». Versiones in linguam *Germanicam* sunt in 12 mss.; in Gallicam, in 8; in Italicam, in 6; in Hispanicam, in 4. Nomen *Bonaventurae* habent 90 mss.; nomen *Bernardi* alia 32; *Henrici de Balma* (de Baliva) 4, (unus saec. XIV); Fr. Iacobi de Milano; 4, cui favet Barth. Pisanus, quem sequitur etiam Sbaralea, putans tamen, Henricum de Balma, confessarium S. Coletae, postea multa inseruisse, cum tamen sint codices cum eius nomine iam saec. XIV. ante medium scripti. De auctore libri scripsit Prof. C. Douais, Parisiis an. 1858. libellum sub titulo: *De l'auteur du Stimulus amoris,* et recte concludit (pag. 27), Henricum de Balma non esse eiusdem auctorem. Et quis ille sit, nondum exploratum est.

31. *Biblia pauperum.*

Huius opusculi auctor est Fr. Nicolaus de Hanapis O. P. Sub eius nomine separatim editum est an. 1535 Antwerpiae et alibi. Inter fere 60 codices, quos annotatos habemus, praeter paucos anonymos fere omnes testantur, illum Nicolaum esse libelli auctorem. Continet multa exempla collecta ex sacra Scriptura.

32. *Collationes octo ad Fratres Tolosates.*

Habetur opella tantum in tribus codicibus sequioris aetatis et ipsa sua indole se manifestat extractum ex aliis, scil. ex Fr. Hubertino de Casale et Thoma a Kempis.

33. *Summa de essentia et invisibilitate et immensitate Dei.*

Hoc opusculum tribuitur multis auctoribus, praesertim Hieronymo, Augustino, Ambrosio, Anselmo, Eucherio Lugdunensi (ita ab editoribus Venetis) et tanquam dubium etiam Bonaventurae adscribitur ab editoribus Vaticanae, ab Oudino, Sbaralea, Bonelli. Sed iam probatum est a P. Fideli (*Ratio* etc. pag. 186), illud inveniri iam in codicibus saeculo X. anterioribus. Impressum est etiam in appendice tomi VIII. editionis operum Augustini Venetae an. 1733.

34. *De Sex Alis Cherubim.*

Hic libellus certissime est opus Alani ab Insulis O. C., ut auctoritate codicum saec. XII. probavit P. Fidelis a Fanna (loc. cit.). In codicibus ultra viginti

auctor nominatur *Alanus*, in aliis paucis vel Bernardus, vel Ambrosius, vel Bonaventura; alii sunt anonymi. Ab editoribus Vaticanae, ab Oudino, Bonelli, Waddingo ponitur inter *dubia*, a Sbaralea et editoribus Venetis recte inter *spuria*.

35. *Diaeta salutis* (id est via salutis).

Hoc opusculum sub 10 titulis, qui sunt de *peccatis*, de *poenitentia* etc., et decimus de *gloria paradisi*, refert de singulis multos locos sacrae Scripturae aliasque sententias. Impressum quidem est separatum cum nomine Bonaventurae Lugduni iam an. 1496 et postea alibi saepius. Sed in multis codicibus, plerumque anonymis, qui opusculum habent, fere nunquam Bonaventura nominatur ut auctor, sed praeter Aureolum tantum *Guillelmus de Lanicea* O. M. — Teste Sbaralea, haec Diaeta « fere tota sumta est ex *Compendio theologiae pauperis* Fr. Ioannis Rigaldi O. M. ». Recte igitur illi quatuor censores opusculum reiiciunt ut spurium.

36. *Psalterium maius*.

Hoc Psalterium continet 150 Psalmos breves in laudem B. Mariae Virginis compositos, qui in variis codicibus diversimode distribuuntur. A Sbaralea aliisque censetur, libellum esse *spurium*, a Bonelli vero *dubium*. Habetur quidem in pluribus codicibus sequioris aetatis plerumque anonymus, in paucis cum nomine Bonaventurae. Unde nequit tribui Bonaventurae.

37. *Speculum B. Mariae Virginis*.

Hoc opusculum certo tribuendum est Fr. Conrado de Saxonia, eidem, qui scripsit plerosque *Sermones* de tempore, qui sunt in ed. Vaticana (vide tom. IX. Proleg. pag. XIII seq.). In sermonibus de *Sanctis* auctor ipse citat pluries hoc suum *Speculum*. Confirmatur hoc claro testimonio cardinalis Ioannis de Turrecremata O. P. et multorum codicum. Exstat opusculum in plurimis codicibus, quorum plerique sunt sine nomine auctoris, pauci nominant diversos improbabiles auctores, sed satis multi illum Conradum vel Conradinum. Plura de hoc in praefatione ad novam quam paramus editionem huius Speculi.

38. *Mystica theologia*.

In plerisque codicibus hic liber inscribitur: *De triplici via ad sapientiam*. Ex ed. Argentina an. 1495 transivit in Vaticanam (tom. VII. pag. 699); tamen editores ipsius opinabantur, illum esse potius compositum a Carthusiano quodam. Impressus etiam est bis inter opera Dionysii Carthusiani sub nomine *Henrici de Balma* O. Carth., scil. Coloniae an. 1534 et iterum Monachii an. 1603. Sumtus est ibi ex uno cod. saec. XV, qui ante paucos annos venalis erat apud antiquarium Lud. Rosenthal (catalog. XL n. 1025.); cfr. Douais, *De l'auteur du Stimulus amoris*, pag. 26. — Quidquid dicat Waddingus (Scriptores O. Min. pag. 55 ed. an. 1806) pro asserendo Bonaventura ut auctore, iam constat apud quatuor illos censores et alios, S. Bonaventuram, cuius nomen in codicibus vix raro nominatur, minime esse eius auctorem, quem editores Veneti volunt esse Carthusianum. Sed quis sit opusculi auctor, adhuc non liquet. Quaedam ad solutionem huius quaestionis utilia hic notamus:

a. Ex libro Henrici de Calcar Ord. Carth. *Exercitatorium Monachale* prima capitula fere integra et ad verbum inveniuntur in cap. I. (de via purgatoria) huius Mysticae Theologiae (celebris ille Henricus natus est 1328, mortuus 1408). Hoc testatur P. Brucker S. I. in periodico *Études* etc., an. 1900 5 Iunii pag. 695. Ergo vel auctor *Mysticae Theologiae* haec accepit ab hoc Henrico de Calcar, vel hic ex Mystica Theologia; quod fieri potuit, si probari potest, eam contineri in codice anteriori. Ceterum a Dom. Lecouteulx memoratur Carthusianus quidam Henricus de Balma mortuus an. 1205.

b. Bonelli in Prodromo (col. 687 seq.) refert, Barth. Pisanum (*Conformit*. Lib. I, fruct. 8. p. II. fol. 81) dicere de Fr. Hugone de Digna O. Min., cuius corpus iacet Marsiliae: « Hic composuit libellum *de Triplici Via ad sapientiam veniendi* ». Unde Bonelli putat, hunc Hugonem esse auctorem, Hugonem de Balma O. M. amplificatorem.

c. Notandus est cod. bibliothecae publicae Trevirensis, cod. 234. (prius 158.), de quo in Commentariis suis P. Fidelis a Fanna habet: « Est in 8. minore, miscellaneus saec. XV. et XIV. Ultimum opusculum a manu saec. XV. habet scriptum in margine superiori: Dominus Henricus de Balma dicitur auctor sequentis libri, qui fuit Carthusianus. Manus coaeva et prima: *Incipit tractatus de triplici via ad Deum. Viae Sion lugent, eo quod non sit* etc. Desinit folio penultimo verso: *sine aliqua cogitatione praevia. Explicit tractatus de triplici via* ». Deinde P. Fidelis addit: *Sine dubio est e saeculo XIII*. Hoc iudicium expertissimi paleographi est magni momenti. Demus etiam, scripturam esse saltem an. 1350, semper esset verum, opusculum esse anterius tum scripto illius Henrici de Calcar tum multo magis illo Henrici de Balma O. M., confessarii S. Coletae († 1439). Et notandum in illo codice principium et finem respondere editis.

d. Si auctoritatem codicum sequi velimus, tunc auctor censendus est *Carthusianus*. Habemus circa 70 codices signatos, numerando etiam *fragmenta* et *versiones*, Italicas septem et duas Hispanicas. Plurimi horum sunt *anonymi*, tres habent nomen *Bonaventurae*, duo Ioannis de Balma (vel Ordinis Praed. vel *eximii professoris*); saltem *quindecim* favent cuidam Carthusiensi, plerumque adiungentes, *Henricus* vel *Hugo* de *Balma*. Et notandum, nunquam huic nomini adiungi *Ord. Minorum*.

39. *De modo confitendi*.

Satis demonstratum est in Proleg. pag. CXI seq., auctorem operis esse celebrem magistrum *Matthaeum a Cracovia*, licet male intellecta auctoritas Gersonis induxerit Sbaraleam et Bonelli, ut illud tribuerint S. Bonaventurae.

40. *Opusculum: Theologicae veritatis sublimitas*.

De hoc vide Proleg. pag. CXII col. I. Sed addendum est, opinionem Sbaraleae et Bonelli non esse

certam, scil. auctorem esse Fr. Petrum Thomae O. Min. Nam, teste Sbaralea (Supplementum etc. pag. 610) hic fuit discipulus Scoti et defensor immaculatae Conceptionis B. M. Virginis, dum in illo Compendio contraria de hoc opinio ponatur.

41. *Meditationes vitae Christi.*

Censores illi recte reprobant opusculum hoc ut spurium, quod iam insinuavit Barthol. Pisanus, nominans quendam Etruscum, Fr. Ioannem de Caulibus O. M., qui scripserit Meditationes vitae Christi *secundum Bonaventuram*. Dicitur, hunc libellum multum usitatum esse a pictoribus medii aevi. Illud exstat adhuc (vel ipsius fragmenta) in multis codicibus, qui tamen valde inter se differunt, ita ut difficile sit, originale opus a transformatis et auctis discernere. Desunt etiam in quibusdam mss. illa verba, quae praebent censori Bonelli fundamentum, ex quo concludit, auctorem esse Fr. Ioannem de Caulibus.

Cap. II.

De aliis scriptis in Supplemento a Bonelli edito Bonaventurae perperam attributis.

In tribus tomis *Supplementi ad omnia opera S. Bonaventurae* editi a P. Benedicto Bonelli impressa sunt 45 scripta, magna ex parte brevia, quae editor declaravit esse *certe* tribuenda Bonaventurae, exceptis sex, quae ipsi videbantur esse tantum *verisimilia*. Nos vero in editionem nostram recepimus ut *genuina* tantum septem horum operum cum nonnullis Epistolis, insuper quaedam tanquam dubia, reiectis aliis multis utpote spuriis. Ut legitima in tomo nostro V. impressa sunt: *Collationes de septem donis Spiritus S.; Sermo de regno Dei descripto in parabolis evangelicis; Sermo de sanctissimo corpore Christi; Tractatus de plantatione paradisi.* In tomum VI. receptus est ut genuinus *Commentarius in Evangelium S. Ioannis.* In tomo VIII. legitima est *Vitis mystica,* quae in *Supplemento* edita est cum maximis insertionibus, atque *Legenda minor S. Francisci.* Porro, ut *dubium* receptum est *Compendium de virtute humilitatis.* In tomo IX. praeter quasdam *partes* Sermonum in Introductione habetur ut *dubium* opusculum *Ars praedicandi,* quae mutila est in illo *Supplemento.* Omnia alia scripta, quae collegit Bonelli, visa sunt nobis prorsus illegitima, praesertim duo Commentaria magna, scil. in *Cantica Canticorum* et in *Apocalypsim.*

42. *Commentarius in Cantica Canticorum.*

Omnino constat, hunc Commentarium esse Fr. Petri Ioannis Olivi O. F. M. Contra Bonelli assertionem hoc probatur testimonio codicum et confirmatur auctoritate P. Fidelis a Fanna et cl. P. Franc. Ehrle S. I. Vide tom. VI. Proleg. pag. VI seqq.

43-47. Simul hic uniuntur *quinque Tractatus* de nonnullis Scripturae versibus, quos distinctis titulis in tom. I. sui *Supplementi* edidit Bonelli. Hi pertinent ad eundem Petrum Ioannis Olivi, discipulum S. Bonaventurae; quod ibid. Proleg. pag. VIII seq. probatur. De tractatu de *studio divinarum litterarum* vide etiam tom. V. Proleg. pag. LI § 6.

48. *Commentarius in Apocalypsim.*

Hoc scriptum primo editum est Parisiis 1647 a Ioanne de La Haye O. F. M. et tributum Alexandro de Hales. Sed Bonelli illud denuo edidit in II. tomo sui *Supplementi* et recte quidem negans, auctorem esse Alexandrum, simul perperam illud tribuit Bonaventurae; de quo longa disquisitione tractatur ibid. Proleg. pag. IX-XIV. Probabiliter auctor est Fr. Ioannes Vitalis a Furno, creatus cardinalis 13 Dec. 1312, qui decessit 16. Aug. 1327.

Hoc Commentario abusus est doctus ille Prof. Ign. Döllinger, apostasia sua notus, qui, cum auctorem esse Bonaventuram perperam putaverit, honori huius Sancti praeiudicavit, quasi hic locum illum in Apocalypsi *de meretrice* applicaverit *Sedi Romanae,* id est Romano Pontifici, cum ibi sermo sit de *populo Romano,* iuribus Pontificis illa aetate infensissimo. Plura vide loc. cit. pag. XIV col. I.

49. *Ordinarium vitae religiosae,* sive de *Partibus domus religiosae.*

Hoc scriptum est ipsa genuina *Regula novitiorum* cum alio prologo, alio ordine partium et paucis additis. Vide tom. VIII. Proleg. pag. CXVI, ubi etiam de omnibus sequentibus spuriis *Supplementi* scriptis agitur.

50. Tractatus de *tribus virtutibus: humilitate, patientia* et *caritate.*

Exstat in uno solo codice et per se est vix alicuius meriti.

51-54. Quatuor haec opuscula exigua videntur esse omnino illegitima et excerpta aliunde, scil. a. *Sex Cautelae* ad *castitatem servandam;* b. *De Silentio ad monialem;* c. *Sex Mandata cuidam iuveni tradita.* d. *De humano Iudicio.* His adiungimus quasdam breves orationes, paraphrasim orationis dominicae, aliam eiusdem orationis expositionem, et porro expositionem salutationis angelicae, quae fulciuntur uno alterove codice sequioris aetatis et nullum meritum habent. Iam supra locuti sumus, tractantes de Collationibus sancti Bonaventurae in decem praecepta, auctorem Supplementi recepisse quendam tractatum, qui exhibet quasi extractum harum Collationum. Aliud longius extractum cum titulo: *Expositio decalogi,* incipiens: *Si vis ad vitam ingredi* etc., est adhuc ineditum.

55. *Sermones de laudibus melliflui nominis Iesu.*

De his ut spuriis egimus in tomo IX. Proleg. pag. XIV col. II.

56. *Sermones triginta duo de Eucharistia.*

Horum auctor est B. Albertus M., minime S. Bonaventura. Vide tom. V. Proleg. pag. LI col. I.

57-59. *Legenda S. Clarae; Lectiones novem de festo S. Clarae; Novem lectiones in Translatione S. Clarae.*

Haec tria scripta *verisimiliter* a S. Doctore composita esse Bonelli censuit eaque denuo edidit in suo

Supplemento tom. III. Sed nunc constat apud omnes, testibus codicibus ipsoque stilo, saltem duo priora scripta esse a Fr. Thoma a Celano, celeberrimo ipsius S. P. Francisci biographo.

60. *Novem lectiones de canonizatione et translatione S. Francisci.*

Hae lectiones verbotenus conveniunt cum cap. XV. *Legendae maioris*, quod tantum distribuitur in novem lectiones, quae in nostra editione ad marginem notatae sunt.

61. *Rhythmicis et leoninis carminibus* nostris in Supplemento quaedam adduntur, quae non legitima esse censemus. Idem dicendum de quibusdam brevissimis expositionibus *Pater noster* et *Ave Maria* et quadam *oratione*, quia praeter unum alterumve codicem sequioris aetatis nullo solido testimonio probantur.

Cap. III.

De aliis illegitimis scriptis, vel in editis vel in mss. repertis, quae in nullam horum operum collectionem recepta sunt.

Ad complementum huius tractatus breviter loquendum est de nonnullis opusculis non legitimis, de quibus hucusque nondum mentio facta est. Prae ceteris huc pertinent ea opuscula, quae recensuit P. Fidelis a Fanna in suo libro: *Ratio novae collectionis* etc. pars III. pag. 247 seqq.

§ 1. *De operibus relatis a P. Fideli a Fanna.*

Praenotandum est, P. Fidelem nullum proferre iudicium, utrum illa opuscula sint genuina, vel dubia, vel spuria, sed tantum, se vidisse, ea in mss. tribui seraphico Doctori. Praeter quaedam maiora opera vel spuria, vel saltem valde dubia referuntur ibi multae *Meditationes* et *Orationes*, in paucis codicibus sequioris aetatis Bonaventurae tributae. Notum est, inter opera S. Augustini, Bedae, Bernardi, Anselmi multas meditationes et orationes impressas esse, quarum non paucae ab editoribus inter spuria et dubia reiectae sunt. Infra ostenditur, harum non paucas tribui etiam Bonaventurae. Harum meditationum multae collectae sunt in opusculo impresso Lugduni 1556 sub titulo *Meditationes S. Augustini et Bernardi aliorumque* etc., quod infra interdum citabimus. Tunc lectorem ad praedictas editiones remittimus, quin asseramus, illos Sanctos esse earum auctores. Tamen idem dubium magis etiam respicit Bonaventuram. Alias paucas meditationes nullibi invenire potuimus.

62. Multi *Tractatus philosophici*, scil. de *signis universalibus;* de *negatione;* de *dictionibus exclusivis;* de *verbis;* de *termino universali;* de *adverbio necessario;* de *dictionibus modalibus, possibile et impossibile;* Quaestiones super quatuor libros Topicorum; *Quaestiones super librum de Generatione; Quaestiones super quatuor libros Meteorum* (qui 4 libri videntur fuisse editi a Fr. Matthaeo Ferchio O. M. Conv., ut testatur Sbaralea, Supplem. Scriptorum etc.).

Hae quaestiones, quarum magna fragmenta impressa sunt loc. cit. pag. 248-264, inventae sunt in quodam codice S. Isidori de Urbe et paucis aliis, quorum melior est in biblioth. Veneta S. Marci, cod. CC. X. 206, saec. XIV, qui hos tractatus recte tribuit Gualterio Burlaeo, cui etiam stilus favet, non Bonaventurae.

63. *Tractatus de frequenti celebratione pro clericis et communione pro laicis* (*Ratio* etc. pag. 264).

Incipit: « Si quis scire desiderat » etc. — Hoc opusculum quoad primam partem verbotenus sumtum est ex libro Fr. David de Augusta a nobis separatim edito sub titulo: *De exterioris et interioris hominis compositione* etc., libr. III. c. 7. n. 1-4. Altera pars (de *praeparatione ad celebrandum*) unde sumta sit, non invenimus, sed certe non ex Bonaventura eo magis, quia ibi in textu citatur.

64. *Laudatorium* (*Ratio* etc. pag. 264).

Incipit prima pars: *Convertere, anima mea, in requiem tuam* etc. — Hoc opusculum, in genere non indignum S. Doctore, tribuitur Bonaventurae a Fr. Ludovico Pruteno (*Trilogium animae*, part. I. c. 1.), teste Bonelli, Prodr. col. 246 seq., et invenitur in octo codicibus, quorum duo antiquiores et saec. XIV. sunt anonymi, alii saec. XV. nominant Bonaventuram ut auctorem. Tamen nonnulla habet, quae ipsi non conveniunt. Inter alia narrat, duas suas sorores pene infantulas esse receptas in claustrum, item etiam patrem suum, mortua matre, et etiam fratrem suum, et tertium fratrem suum superstitem, propter defectum aetatis relictum in saeculo, suo tempore eandem vocationem habiturum esse. Orat etiam, ut Deus, sicut S. Francisco et Augustino, sibi concedat certam de remissione suorum peccatorum revelationem etc. Hinc censemus, illud scriptum esse spurium.

65. *Tractatus de passione Domini* (*Ratio* etc. pag. 266).

Incipit: « Etsi Christus ubique in Scriptura » etc. — Licet in uno codice saec. XV. tribuatur S. Bonaventurae, tamen re vera est fratris Iordani de Quedlimburg, Ordinis Eremitarum S. Augustini, cui in duobus codicibus saec. XV. a prima manu diserte adscribitur.

66. *Tractatus de quibusdam sentimentis et tentationibus spiritualibus* (*Ratio* etc. pag. 266).

Incipit: « Ad honorem Dei dicam tibi aliqua remedia » etc. — Tractatulus hic habetur in 31 mss., quorum 19 sunt sine nomine auctoris, et quinque nominant Gersonem, aliqui Bonaventuram; tamen non est nisi fragmentum sumtum ex tractatu de *Vita spirituali* S. Vincentii Ferrerii, impresso in citata editione Lugdunensi, *Meditationes* etc. pag. 415-419.

67. *Incipiunt ordinationes divini officii* (*Ratio* etc. pag. 266).

Incipit: « De pulsatione ad omnes horas canonicas » etc. — Istae Rubricae iam ante Bonaventurae

gubernium factae sunt, ut testatur P. Ehrle S. I. (Archiv für Litt. u. Kirchen-Geschichte tom. VI. pag. 29 et 21), et quidem iam sub Ministro generali Haymone Anglico in Capitulo Definitorum Montepessulano 1241.

68. *Tractatus de quatuor novissimis* (*Ratio* etc. pag. 266).

Incipit: « Sicut dicit Augustinus » etc. — Hic tractatus idem est cum sermonibus, de quorum editione actum est in prolegomenis tomi IX. pag. XV col. I. Invenitur etiam sub titulo *Cordiale*. Codices, in quibus continetur, sunt saec. XV. (unus anni 1404), quorum duo nomen Bonaventurae habent, alii, etiam ille antiquior, sunt anonymi. Hinc standum est in sententia negante genuinitatem, quam in istis prolegomenis propter criteria interna defendimus.

69. *Epistola ad quandam sanctimonialem feminam, Deo devotam* (*Ratio* etc. pag. 268 n. 24.).

Incipit: « In Christo Iesu sorori dilectissimae N. electorum infimus fr. Bonaventura. Gustare et videre *quam suavis est Dominus*. Ut tibi scriberem » etc. Haec inscriptio deest in aliis codicibus, qui post verba: *de suavissimo sapore divino*, incipiunt: *ut tibi scriberem* etc. — Non habentur indicia satis probantia, ut Epistola tuto Bonaventurae adscribatur.

70. *Epistola ad quendam sibi dilectum de omnimoda sui resignatione sub voluntate divina* (*Ratio* etc. pag. 269 n. 25.).

Incipit: « Gratia vobis et misericordia » etc. — Exstat in uno codice Lovaniensi, sed parum sapit indolem S. Bonaventurae.

71. *Epistola ad quendam Religiosum sibi dilectum de vigilanti et indefesso profectu in spirituali vita* (*Ratio* etc. pag. 269 n. 26.).

Incipit: « Transfixi cordis amore absorberi » etc. Habetur in eodem codice Lovaniensi; idem de hac atque praecedente Epistola dicendum est.

72. *Regulae seu maximae Theologiae fratris Bonaventurae* (*Ratio* etc. pag. 270 n. 27.).

Constat, hoc opusculum esse Alani ab Insulis Ord. Cist. Impressum est tum separatim tum apud Migne, Patrol. Lat. tom. 110, col. 596 seqq.

73. *Tractatus de quatuor gradibus vitae spiritualis* (*Ratio* etc. pag. 270 n. 28.).

Incipit: « Cum quadam die » etc. — Habetur in tribus codicibus: in codice saec. XIII. bibliothecae Parisiensis Sorbon. 15988, sed sine nomine; in codice Bruxellensi 1520-42. saec. XV. est titulus: « De quatuor gradibus spiritualis exercitii, qui dicitur *Schola claustralium* », est quidem anonymus, sed immeditate sequitur Bonaventurae opusculum *Itinerarium mentis in se ipsum* sive *De Triplici Via;* in codice bibliothecae Parisiensis Nationalis saec. XIV. fol. 86 opusculum inscribitur: « Incipit tractatus de IV gradibus vitae spiritualis a fratre Bonaventura ». — Tamen opusculum est valde dubium.

74. *Incipit summa poenitentiae composita a Bonaventura cardinale* (*Ratio* etc. pag. 270 n. 29.).

Prologus incipit: « Quoniam ad remissionem peccatorum... Auctor istius operis, sive causa efficiens, quod idem est, fuit quidam vir religiosus et summa honestate insignitus et noluit se nominare. Alii dicunt, quod fuit quidam frater minor, qui vocabatur frater Bonaventura ». Hic prologus factus est, ut videtur, a Magistro Ioanne de Salandria, Ord. Cist. Ipsius operis initium est: « Poeniteas cito, peccator, cum sit miserator » etc. Opella, falso adscripta Bonaventurae, est metrice scripta, ipsa est impressa et *Petro Blessensi* tributa apud Migne, Patrol. Lat. tom. 207 col. 1254.

75. *Incipit quaedam meditatio super passionem Domini nostri, quam fecit magister Bonaventura* (*Ratio* etc. pag. 271 n. 30.).

Incipit: « *Septies in die laudem dicam tibi*. Rogasti me, ut aliquemcumque modum contemplandi » etc. Exstat in multis codicibus, in quibus saepe habetur nomen Bernardi; in uno nominatur Augustinus; in uno, Bonaventura, alii sunt anonymi; sed haec meditatio impressa est inter opera *Bedae*, Migne, Patrol. Lat. tom. 5. col. 561.

76. *De Antichristo et eius ministris ac de eius adventus signis* etc. (*Ratio* etc. pag. 271-273 n. 31.).

Incipit prologus: « Quoniam quidam in tantam audaciam sunt prolapsi » etc. — Citatur a Vorrilongo cum titulo *Compendium de Antichristo* (I. Sent. d. 5. concl. 2), ubi legitur: *Doctoris devoti compendium de adventu Antichristi*, quo insinuatur supra notatus libellus. Hoc opus satis diffusum habetur in uno solo codice Parisien. Sorb. Ms. Th. IV. 22 in 8° cum nomine Bonaventurae. Auctor improbat sententiae abbatis Ioachim et alios pseudoprophetas; opus tamen hoc non videtur esse Bonaventurae. Sed quis illud scripserit, non invenimus. Minime convenit cum alio de Antichristo libro magistri Ioannis Parisiensis O. P., quem exscripsit plagiator Nicolaus de Argentina O. P., de quo erudite scripsit cl. P. Henr. Denifle (Archiv f. Litt. u. Kirchen. tom. IV. pag. 313 seqq.).

77. *Compendium scalarium illuminationum ab infimo ad supremum gradum seraphicae caritatis divinae et christianae ascendentium usque ad caritatem, scilicet Sanctorum in patria, vel ut alias praetitulatus, in Tractatum de sublimitate et excellentia caritatis Dei gradatim ascentis prologus feliciter incipit* (*Ratio* etc. pag. 273-275 n. 32.).

Incipit: *Magister, quod est mandatum magnum in Lege* etc. — Hoc opusculum impressum est inter opera illegitima S. Thomae, tom. 17. pag. 235 seqq. (ed. Parmensis). Apographum nostrum videtur hinc inde esse in brevius contractum. Quis sit auctor, non liquet. Invenimus illud in biblioth. *Lovanii*, canonicorum Regular. saec. XV. chart. in 8. grandi fol. 141 r. adscriptum Bonaventure; porro habetur *Erfordiae*, cod. 8. 12° membr. saec. XIV. fol. 77 seqq., sed anonymum. Pars libelli habetur etiam in cod. biblioth. Trevirensis n. 583. fol. 42 r.

78. *Invitatorium fratris Bonaventurae ad amorem sanctae humilitatis et paupertatis* (*Ratio* etc., pag. 275 n. 33.).

Incipit: « Rationalis anima, callida persuasione antiqui hostis » etc. — Hoc opusculum habetur in 3 codicibus, qui omnes sunt saec. XV. et in bibliothecis Anglicis. — Codices habent quidem nomen Bonaventurae; attamen stilus non bene respondet Bonaventuriano, nec aliud probabile testimonium pro Bonaventura afferri potest; unde libellus videtur nobis esse spurius.

79. *Quidam tractatulus a Domino Bonaventura de mysterio sanctae Crucis, et redemptione Domini nostri Iesu Christi* (*Ratio* etc. pag. 276 n. 34.).

Incipit: « Ut aliquatenus possis *comprehendere cum omnibus Sanctis, quae sit longitudo* » etc. — Habetur tantum in duobus codicibus *Anglicis* saec. XV, quorum unus habet nomen Bonaventurae. Libellus quidem est devotus; tamen est saltem valde dubius, cum dicto codici vix fides praestari possit.

80. *Decem gradus perfectae humilitatis editi a S. Bonaventura* (*Ratio* etc. pag. 277 n. 35.).

Libellus incipit: « Non est dubium, quod si quis bene suos defectus et malitiam cognosceret, quod ipse vix posset pati se ipsum » etc. — Ipse habetur in codice Parisiensi National. n. 18327. fol. 134 v. In duobus codicibus alibi inventis est similis *tractatus de gradibus humilitatis,* sed tractatus horum duorum codicum non videtur convenire cum eo quem habet cod. Parisiensis. Unde deest sufficiens ratio tribuendi scriptum S. Bonaventurae.

81. *Incipiunt meditationes Bonaventurae* (*Ratio* etc. pag. 278 n. 36.).

Initium est: « Anima Dei insignita imagine, Salvatoris pio cruore redempta, creaturis ceteris singulari dignitate praerogata » etc. — Opusculum invenitur in 7 codicibus saec. XV, qui omnes in bibliothecis Anglicis exstant. Initium harum meditationum invenitur apud S. Bernardum et in quadam meditatione, impressa inter opera S. Augustini; tamen quod sequitur non convenit illis editis. Hinc suspicamur, hanc meditationem non esse legitimam.

82. *Incipit devota oratio venerabilis Bonaventurae ad Trinitatem* (*Ratio* etc. pag. 278 n. 37.).

Initium est: « In fide summae et individuae Trinitatis obsecro ineffabilem clementiam tuam » etc. — Invenitur haec oratio in duobus tantum codicibus saec. XV; et licet sit devota, omnino dubium est, deficientibus aliis testimoniis, utrum sit composita a S. Bonaventura.

83. *De proprietate amoris secundum Bonaventuram* (*Ratio* etc. pag. 279 n. 38.).

Incipit:

« O amor ardens caritas,
Et summa cordis bonitas » etc.

Hi versus habentur in duobus codicibus Anglicis et incertum est, utrum a sancto Bonaventura compositi sint.

84. *Symbolum magistri et Domini Bonaventurae* (*Ratio* etc. pag. 279-282 n. 39.).

Incipit: *Funiculus triplex difficile rumpitur,* Eccle. 4. « Funiculus iste, quo trahitur a terra ad caelestia, est fides, spes, caritas » etc. Habetur etiam cum titulo: *Scala fidei,* vel *Scala spiritualis de duobus articulis fidei.* — Est opus fratris Aldobrandini, sive Hildebrandi de Tuscanella, O. P. Habetur in 33 codicibus, qui fere omnes sunt anonymi; in nonnullis tamen habetur nomen veri auctoris. Apographum habemus ex cod. monasterii S. Galli, cod. 291. saec. XIV. ineuntis cum inscriptione: « *Symbolum magistri* et domini bone Venture: *Funiculus triplex* » etc. In codice Assisiensi n. 311. secundum novum catalogum prius erat scriptum: *Aldobrandini de Tuscanella tractatus super Credo;* postea deleto hoc nomine, substitutum est nomen Bonaventurae. Echardus (Scriptores O. P. tom. I. pag. 527) tacet de hoc opere Aldobrandini. Diffuse probat Bonelli, reiiciendum esse hoc scriptum, Prodr. col. 752 seq.

85. *Symbolica theologia* (*Ratio* pag. 282-288 n. 40.).

Incipit: « Sacrorum enim eloquiorum continentia universalis ad hoc ordinata est » etc. — Opusculum, quamvis sit mutilum, valde diffusum est, et sic explicit: « Liber introductorius ad figurativas locutiones divinarum Scripturarum, qui appellatur Symbolica theologia Bone venture cardinalis ». Haec habetur in solo codice biblioth. Basileensis, cod. A. VI. 34. chart. in 8. saec. XV. Opus certo non est scriptum a S. Bonaventura.

86. *Tractatus de vita et passione Christi compositus a S. Bonaventura* (*Ratio* etc. pag. 288 n. 42.).

Incipit: « Desere iam, anima, lectulum soporis etc. — Habetur in duobus codicibus saec. XV. sub nomine Bonaventurae, unus tamen addit: *ut dicitur.* Sed tertius cod. qui est antiquior et saec. XIV. tribuit opusculum S. Anselmo. — Hinc huic potius quam Bonaventurae codices favent.

87. *Brevis et valida meditatio de beneficiis Dei Bonaventurae* (*Ratio* etc. pag. 288 n. 43.).

Incipit: « Non parvum aestimo beneficium » etc. — Haec meditatio habetur in quatur codicibus, quorum tres, qui sunt saec. XV, auctorem nominant Bonaventuram, sed antiquior Gratianopolitanus, qui est saec. XIV, inscribitur: *Epistola sive meditatio S. Anselmi;* cui potius assentiendum est.

88. *Incipit liber Bonaventurae de imitatione Christi et contemptu omnium vanitatum mundi* (*Ratio* etc. pag. 288 n. 44.).

Est ipsa *Imitatio Christi,* quae vulgo tribuitur Thomae a Kempis.

89. *Etymologizatio huius nominis Iesus edita a fratre Bonaventura* (*Ratio* etc. pag. 289 n. 45.).

Incipit: *Oleum effusum nomen tuum* etc. — Exstat in duobus codicibus saec. XV, quorum unus habet nomen Bonaventurae, sed perperam.

90. *Tractatus, qui Soliloquium compassionis, ab aliis Manuale humanae salvationis, praetitulatur* (*Ratio* etc. pag. 289 n. 46.).

Incipit: « Iesum Nazarenum, a Iudaeis innocenter condemnatum » etc. — Habetur in duobus codicibus; unus est saec. XV, alter saec. XIV. Sed hic tractatus habetur impressus in citato opusculo *Meditationes S. Augustini* etc., pag. 351 seqq.

91. *Incipit liber Domini Bonaventurae de pietate sive libellus de contemplatione* (*Ratio* etc. pag. 289 n. 47.).

Incipit: « Notandum, quod sex sunt potentiae animae » etc. — Hoc opusculum ex operibus Bonaventurae est collectum et in nonnullis codicibus post opusculum *de Triplici Via* positum. Nos in additamento ad libellum *de Triplici Via* hunc spurium librum impressimus in tomo VIII. pag. 19-23.

92. *Tractatus beati Bonaventurae de Religione et tribus votis ipsam concernentibus* (*Ratio* etc. pag. 290 n. 48.).

Incipit: « De Congregatione sive Religione notanda sunt principaliter tria » etc. — Habetur in uno solo codice saec. XV; unde non potest tribui Bonaventurae ob defectum sufficientis testimonii.

93. *Opusculum de Officio Missae* (*Ratio* etc. pag. 290 n. 49.).

Incipit: « Ad honorem Dei principaliter, tuique, frater carissime, ad salutem » etc. — Praeter apographum alium codicem non invenimus nec libellum legitimum esse censemus.

His quae in libello Patris Fidelis a Fanna referuntur, quaedam alia opuscula, ab ipso inventa, quae certo non sunt legitima, adiungimus.

§ 2. *De quibusdam aliis opusculis a P. Fideli inventis.*

94. *Summa grammaticae.*

Opus quod incipit: « Quaestio 1. Utrum constructio ab oratione non differat. — Quaeritur, utrum constructio et oratio sint eadem; et videtur, quod sic ». — Invenitur in codice quodam bibliothecae S. Isidori de Urbe, ubi inscribitur: « S. Bonaventurae Summa Grammaticae ». Opus certo non est Bonaventurae.

95. *Definitiones vitiorum et virtutum secundum Bonaventuram.*

Incipit: « Superbia est singularis excellentiae tumentis animae caecus quidam appetitus ». — Habetur in quatuor codicibus saec. XV, qui omnes, excepto codice Florentino-Laurentiano, sunt anonymi. Ex ipsa indole libelli manifestum est, illud esse quoddam extractum alienum a S. Bonaventura. Idem sentit etiam Bonelli Prodr. col. 754.

96. *Dialogus Bonaventurae de statu Ecclesiae militantis.*

Incipit: « Discipulus: *Magister, quid faciam, ut vitam aeternam possideam?* Magister respondet: Iesus dicit » etc. — Hic dialogus inventus est tantum in bibliothecarum Germanicarum novem codicibus, qui omnes sunt saec. XV, quorum quinque opus Bonaventurae tribuunt, duo Ioanni Pecchamo (nomen scribitur Pethsanus vel Pichsanus). Opus est omnino indignum S. Doctore, habet tamen exstracta ex eius libris, praesertim ex *Apologia Pauperum*.

97. *Tractatus de Arbore caritatis inscriptus S. Bonaventurae.*

Incipit: *Aspiciebam, et ecce, arbor posita erat in medio terrae* etc. — Inventus est in 11 codicibus, quorum plerique sunt anonymi, *tres* habent nomen Bonaventurae (horum unus est saec. XIV.). Opus, saltem in illa forma, quam prae se ferunt codices, manifeste est indignum tanto Doctore. Ad summum dici poterit, hunc tractatum compositum esse ab aliena manu et auctum secundum quendam Bonaventurae sermonem. Exstat etiam valde amplificatus in uno codice.

98. Aliae quaedam « *Meditationes pulcherrimae* » sunt Bonaventurae tributae in quodam codice saec. XV. biblioth. Nationalis Neapolitanae et iam impressae inter opera S. Anselmi, oratio 15. et 37.

99. *Expositio Symboli.*

Incipit: « *Confortamini et afferte nobis de fructu terrae illius.* Num. 13: Verba sunt ad litteram Moysi ad exploratores » etc. — Inventus est a nobis in uno solo codice. Opus est certe antiquum nec indignum S. Doctore. A manu posteriore et saec. XV. scriptum est in chartula codici exterius affixa nomen Bonaventurae. Hoc testimonium non sufficit, ut ipsi tribuatur.

Quoad *sermones* S. Bonaventurae plurimi sunt, qui sine ratione sufficienti Bonaventurae tribuuntur, quos hic notare non vacat. Solummodo dicimus, sermones Fr. *Eustachii* O. M., in libello *Ratio novae collectionis* etc., a P. Fideli postea melius instructo propter errorem prius fere communem tributos esse S. Bonaventurae, quia re vera S. Doctori tum in nonnullis codicibus tum ab ipso Gersonio et Trithemio aliisque praeter nomen Bonaventurae (Graece *Eutychius*) etiam nomen *Eustachii* interdum imponebatur. Fuerunt tamen alii in Ordine Minorum Fratres, qui habuerunt nomen *Eustachii*, praesertim Gallus quidam, Bonaventurae coaevus ex civitate Atrebati (Arras), celebris praedicator, qui praedicavit etiam ter coram rege Galliae, ut patet ex rubricis codicis Ambrosiani, quem in tomo nostro IX. toties adhibuimus. Cfr. nostrum Opusculum *de Humanae cognitionis ratione*, Proleg. pag. XVIII.

Denique observamus, notissimum illud de S. Antonio Paduano responsorium « Si quaeris miracula » a nonnullis falso attribui Bonaventurae, cum nunc satis constet, illud potius esse *Fr. Iuliani a Spira*, qui vitam huius Sancti composuit.

§ 3. *De scriptis spuriis a Bonelli in suo Prodromo notatis.*

Praeter iam notata opera nonnulla alia hic recensemus.

100. *Pomum crucis* (*Prodr.* etc. col. 708 seq.).

Incipit praefatio: « In nomine Dei Patris omnipotentis; cap. I. *Passio Domini Nostri Iesu Christi secundum Matthaeum.* Ad huius vocis sonitum » etc. — Opusculum impressum est sub nomine Bonaventurae Venetiis 1508. Propter stilum prorsus diversum reiicitur a Sbaralea et Bonelli ut spurium, ut omnia alia, quae sequuntur.

101. *Doctrina cordis* (*Prodr.* etc. col. 109).

Incipit: *Praeparate corda vestra Domino* etc. — Teste Waddingo, versio Hispanica sub nomine Bonaventurae prodiit Toleti an. 1525. Sed Sbaralea contendit, libellum hunc esse P. Gerardi Leodiensis, Ord. Praed., cui attribuitur etiam a Trithemio, Echardo (Scriptor. Ord. Praed. tom. I. pag. 249) et etiam in libelli editione Parisiensi an. 1506.

102. *De castitate sacerdotum* (*Prodr.* etc. ibid.).

Incipit: « Voce lamentabili et amaro corde » etc. — Impressus est hic liber cum nomine Bonaventurae Lipsiae a Conrado Kachelofen 1491, 1495, 1499.

103. *Viridarium consolationis* (*Prodr.* etc. col. 725).

Opus invenitur in uno codice cum nomine Bonaventurae; ab aliis tribuitur fratri Iacobo de Benevento Ord. Praed.

104. *Arbores de vitiis et virtutibus* (*Prodr.* etc. col. 742).

« Incipit arbor de vitiis in stipite seu radice sua: *Superbia radix omnium vitiorum* » etc. Hae non sunt nisi delineatio virtutum et vitiorum sub figura arboris.

105. *Tractatus de confessione* (*Prodr.* etc. col. 753).

Incipit: « Circa confessionem imprimis sex sunt consideranda » etc. — Reiicitur a Bonelli ut spurium tum propter doctrinam tum propter stilum.

106. *Itinerarium mentis in Deum* (*Prodr.* etc. col. 754).

Incipit: « Ad illuminationes Creatoris nemo intrat » etc. — Opusculum habet quidem in uno codice nomen Bonaventurae; sed, ut dicitur a Bonelli, compositum est a beato Hieronymo de Praga, Eremita Camaldulensi, qui multa sumsit ex opere genuino Bonaventurae.

107. *De ortu scientiarum* (*Prodr.* etc. ibid.).

Incipit: « Scientiarum alia est divina » etc. — Licet Waddingus putaverit, auctorem operis esse Bonaventuram; tamen certum est, illud esse fratris Roberti Kilwardby Angli, Ord. Praed. Cfr. Echard (Scriptor. Ord. Praed. tom. I. pag. 376) et Hauréau (Extraits et Notices etc. tom. V. pag. 115).

108. *Verbum abbreviatum* (*Prodr.* etc. ibid.).

Incipit: « *Verbum abbreviatum fecit Dominus* » etc. — Opus hoc a Waddingo fide duorum codicum recentiorum tribuitur Bonaventurae, errat tamen, cum scriptum sit a Petro Cantore Parisiensi. Cfr. *Prodr.* etc. col. 465 n. 95.

De nonnullis aliis opusculis in *Prodromo* citatis, praesertim de Commentariis in S. Scripturam, hic tacemus, cum certo sint illegitima.

PARS III.

De doctrina S. Bonaventurae.

Nonnulla de generali indole huius doctrinae diximus in prolegomenis ad tom. I. (pag. LXII § 4.) et alia multa de specialium quaestionum solutione in scholiis nostris. Restat nunc supplere obiter dicta magisque explicare tum seraphicae huius doctrinae *indolem et characterem*, tum aliorum virorum de *praestantia et utilitate* eiusdem testimonia recensere.

Cap. I.

De indole et speciali charactere Bonaventurianae doctrinae.

1. Doctrina cuiuscumque docti auctoris ut perfecte intelligatur, recurrendum est tum ad id quod ante ipsum ab aliis de re tractata iam traditum erat, tum ad generalem conditionem et spiritum coaetaneorum. Nemo enim ex propria mente haurit et procreat quidquid novi, sed fere totam suae scientiae summam recipiendo sumit ex traditione et sibi appropriat, nec aliquis suum spiritum a vi et commercio efficaci eorum qui circa sunt, penitus potest segregare. Hinc opportunum esse videtur respectu Bonaventurae referre, quid recipiendo ab aliis sibi appropriavit, et quam in excolendo suo spiritu quasi directionem a coaevis receperit. Silentio praeterimus eruditionem, quam acquisivit studio librorum, quorum catalogum copia mirabilem exhibuimus tom. I. Proleg. pag. LXXXIV seqq.; solummodo insinuamus illos viros, quorum auctoritatem praevalentem ipse refert in Praelocutione ad II. libr. Sententiarum: « Salvatoris opitulante gratia, ex quo perventum est ad completionem primi Sententiarum, Patrum interveniente instantia, oportet inchoare secundum. At quemadmodum in primo libro sententiis adhaesi et communibus opinionibus magistrorum, et potissime magistri et patris nostri bonae memoriae fratris Alexandri; sic in consequentibus libris ab eorum vestigiis non recedam. Non enim intendo novas opiniones adversare, sed communes et approbatas retexere. Nec quisquam aestimet, quod novi scripti velim esse fabricator; hoc enim sentio et fateor, quod sum pauper et tenuis compilator ». Hanc de Alexandri et Magistri Petri Lombardi auctoritate sententiam saepe alibi repetit.

Sed etiam *coaevorum* magistrorum doctrina et generalis studiorum ratio magnam in ipsum vim exercebant. Cum S. Bonaventura vacaret studiis theologicis, et etiam cum ut bacalaureus et postea ut magister publicas lectiones summo applausu haberet, adhuc in scholis auctoritas S. Augustini in quaestionibus non tantum theologicis, sed etiam philosophicis ab antiquo sine competitore primatum obtinebat; non eo quidem sensu, ac si antea scripta Aristotelis opera neglecta fuerint. Nam opera dialectica Philosophi, a Boethio versa, magni semper aestimabantur et in usu erant, immo tempore Alexandri et Bonaventurae etiam alia scripta Aristotelica, ex Arabico in barbaricam latinitatem versa, studiose legebantur; quod patet ex infinitis quasi locis ex istis libris apud utrumque magistrum citatis. Hi tamen loci magis serviebant ad probandam et ornandam conclusionem

iam aliunde acceptam quam ad novam problematum solutionem ex ipsa Peripateticorum doctrina desumendam. Hinc magistri Parisienses, tam saeculares quam regulares et Ordinis Praedicatorum et Minorum, doctrinae Augustini tempore illo communiter adhaerebant.

Attamen post medium saeculi XIII. maior et efficacior Aristotelis auctoritas evasit duorum praecipue virorum ingenio et studio, scilicet B. Alberti Magni et eius discipuli S. Thomae. B. Albertus tamen in rebus praesertim theologicis plerumque adhuc sequebatur in conclusionibus Alexandrum Halensem, sed in scriptis S. Thomae magis apparet applicatio philosophiae Aristotelicae. Ideo orta est quaedam in scholis innovatio et etiam controversia inter eos qui sequebantur vexillum S. Augustini, et eos qui praeponebant aliquatenus Aristotelem. Ita veritatis limites excedens, scribit de Thoma Guillelmus de Tocco (Acta Sanctorum VII Martii, n. 15.): « Erat enim novos in sua lectione movens articulos, novum modum et clarum determinandi inveniens et novas reducens in determinationibus rationes, ut nemo, qui ipsum audisset, nova docere et novis rationibus dubia definire dubitaret, quod eum Deus novi luminis radiis illustraret, qui statim tam certi coepisset iudicii, ut non dubitaret, novas opiniones docere et scribere, quas Deus dignatus esset, noviter inspirare ». De hac studii theologici innovatione et lite erudite scripsit cl. P. Fr. Ehrle S. I. Archiv für Litteratur und Kirchen-Gesch., tom. V. pag. 603-635 (continuatio adhuc deest).

2. Quare minime mirandum est, antiquiores magistros universitatis Parisiensis et etiam Oxoniensis, tum saeculares, tum utriusque Ordinis regulares huius innovationis adversarios fuisse et S. Thomae fortiter contradixisse. Inter magistros Ordinis Praedicatorum partes Augustini tenebant Fratres Rolandus de Cremona, Robertus Fitzacker, Hugo a S. Charo, Petrus a Tarantasia et Robertus Kilwardby. Inter Minores erat antesignanus Fr. Ioannes Pecchamus, qui etiam disputavit contra S. Thomam, aliique discipuli S. Bonaventurae. Licet nullum testimonium existat, quod S. Bonaventura expresse egisset contra S. Thomam, tamen fidelis S. Augustini assecla semper mansit et doctrinam Augustinianam de *rationibus seminalibus* et de *pluralitate formarum* substantialium aliaque semper defendit; insuper defectus Aristotelis acriter impugnavit. Hoc manifestum fit ex ultimo S. Doctoris opere, quod inscribitur: *Collationes in Hexaëmeron*, quod praedicavit tempore hiemali an. 1273. Ibi in Collatione 6. et 7. insectatus est Aristotelem enumerando multos errores eorumque originem. Inter alia in collat. 6. dicit, ipsum exsecrasse ideas Platonis atque docere, Deum nullum particulare extra se cognoscere; ex isto errore sequi alium errorem, scilicet Deum non habere nec praescientiam nec providentiam, et omnia fieri casu vel necessitate fatali; inde sequi, non esse poenam nec beatitudinem post hanc vitam. Denique ipsi tribuit aliam caecitatem vel caliginem, scilicet de aeternitate mundi, de unitate intellectus etc. — Mitius describit suam de Augustino et Aristotele sententiam in egregio Sermone: *Christus unus omnium Magister* (tom. V. pag. 572 seq.): « Licet anima secundum Augustinum *connexa sit legibus aeternis*, quia aliquo modo illud lumen attingit secundum supremam aciem intellectus agentis et superiorem portionem rationis, indubitanter tamen verum est, secundum quod dicit Philosophus, cognitionem generari in nobis via sensuum, memoriae et experientiae, ex quibus colligitur *universale* in nobis, quod est principium artis et scientiae. Unde quia Plato totam cognitionem certitudinalem convertit ad mundum intelligibilem, ideo merito reprehensus fuit ab Aristotele. Et hoc ponendo, licet (Plato) videretur stabilire viam *sapientiae*, quae procedit secundum rationes aeternas, destruebat tamen viam *scientiae*, quae procedit secundum rationes creatas. Et ideo videtur, quod inter philosophos datus sit Platoni sermo *sapientiae*, Aristoteli vero sermo *scientiae*. Ille enim principaliter aspiciebat ad superiora, hic vero principaliter ad inferiora. — Uterque autem sermo, scilicet *sapientiae* et *scientiae*, per Spiritum sanctum datus est Augustino tanquam praecipuo expositori totius Scripturae satis excellenter, sicut ex eius scriptis apparet ». Alibi (II. Sent. pag. 22 col. II.) Aristotelem vocat excellentiorem inter philosophos. — De usu Aristotelis a Scholasticis cfr. egregium opus *L'Aristotelismo della Scolastica* del Prof. Salvatore Talamo ed. III. Siena 1881, et praecipue part. II. cap. II. III. IV.

Talis oppositio contra nonnullas S. Thomae theses limites veritatis excessit; nam quaedam Thomae opiniones an. 1277 ab episcopo Parisiensi cum consilio magistrorum reprobatae sunt, et deinde in synodo Londinensi sub archiepiscopo Cantuariensi Kilwardby Ord. Praed. et iterum sub eius successore Pecchamo Ord. Min. damnatae sunt; sed haec nimia reprobatio Angelici Doctoris occasionem dedit, ut capitulum generale Ord. Praed. an. 1278 et 1279 totam S. Thomae doctrinam approbaret et a lectoribus Ordinis saltem ut probabilem tenendam praescriberet. De tota hac controversia vide etiam opus Card. Zigliara, de *Mente Concilii Viennensis* etc., pag. 196-213.

Praeter praedictas rationes, quae mentem nostri Doctoris propensam reddebant in favorem Augustinianismi, etiam aliae non desunt, quae eum movebant in eundem finem. Iam inceperat docere et scribere opus suum principale, scil. Commentarium in Sententias in adhuc iuvenili aetate, antequam illa nova ratio studiorum incepit. Tamen in brevi academicis studiis et lectionibus renuntiare debuit, assumtus, vix annos 35 natus, ad vasti sui Ordinis gubernium, unde plenum mirabilis sui ingenii et doctrinae incrementum assequi non potuit, ut S. Thomas. Magna etiam ratio adhaerendi Augustino erat ingenii innata facultas et proclivitas et quaedam cum Platone et Augustino congruens animi dispositio, quae ipsum magis fecit propendere ad synthesim Augustini quam

ad analysim Aristotelis. Plura de hac eiusdem indole infra dicentur. Nihilominus testantur scripta eius, ipsi non defuisse nec solidam ratiocinationem nec unitam cum ea sublimem mentis elevationem.

3. Ut ex praedictis iam patet, S. Bonaventura (ut conceptu et termino recentium scriptorum utar) eminenter habuit *spiritum conservativum*, alienum ab omni novitatis cupiditate. Hinc dicit in fine III. libri Sententiarum (pag. 896): « Communi sententiae pro viribus meis in omnibus praecedentibus libris adhaesi, tanquam viae securiori, et sicut scio et possum, mihi et aliis consimilibus, parum intelligentibus, persuadeo adhaerendum; et quoniam per totum librum hoc diligentius observavi, ut in his quaestionibus dubiis et difficilibus, in quibus non potui deprehendere, quae esset via communis, quia sapientes opinantur contrarie sapientibus, sic unam partem tanquam magis probabilem sustinerem, ut tamen aliam minime improbarem. Sufficit enim in dubiis scire, quid sapientes senserunt, nec est utile contentionibus deservire. *Multa dicimus et deficimus in verbis, consummator autem sermonum ipse est* » (Eccli. 43, 29.).

Minime tamen illi necessario scientiarum progressui praeiudicare voluit, sed amori rerum traditarum limites assignavit, scilicet « ne amore hominis veritati fiat praeiudicium » (II. Sent. in fine); iterum attendendum esse asserit, ne quidquid ut traditum profertur, at dubium est, pro certo proclametur; nam « ita falsum dicit qui certum proponit ut dubium, sicut qui dubium asserit ut certum » (II. Sent. d. 30. q. 1. ad 1.). De facto, licet auctoritas Magistri apud ipsum magna fuerit, tamen eius doctrinam quoad octo positiones reprobavit. Vide Praelocut. in II. Sent. pag. 2 et pag. 1016 [1].

4. Ex locis iam citatis apparet summa *modestia* et *humilitas* S. Doctoris. His adiungimus alium locum notatu vere dignum (II. Sent. in fine pag. 1016): « Si cui autem aliter videtur, et fortassis melius, non invideo; sed hoc rogo, ut, si quis in explanatione duorum librorum praecedentium et etiam duorum sequentium aliquid in hoc opusculo invenerit approbatione dignum, gratias agat Deo, largitori bonorum. In aliis vero locis, ubi invenerit vel falsum, vel dubium, vel obscurum, scribentis insufficientiae benigne indulgeat, qui absque dubio, teste conscientia, *vera* et *aperta* et *communia* dicere concupivit. Quidquid enim sit de verbis, quae foliis comparantur, hoc summopere attendo in inquisitione qualibet observandum, ne quis adeo *laetetur in sententia oris sui* (Prov. 15, 23.) et sic ei inhaereat, ut verba oris alieni despiciat, aspiciens ea oculo minus sano, et sic per tumorem et livorem aditum sibi veritatis praecludat et de numero eorum sit, de quibus dicit Apostolus (II. Tim. 3, 7.), quod *semper sunt discentes et nunquam ad viam veritatis pervenientes;* quod avertat Deus ab omnibus inquisitoribus veritatis ».

Porro libro II. Sent. d. 30. a. 3. q. 1. ad 1. (pag. 731) dicit de auctoritate Hugonis et Magistri, « quod verbis eorum in hac parte magistri communiter non assentiunt, nec ego ipsos bene intelligo; nec tamen affirmo, illos falsum dixisse, sed magis intelligo aliam opinionem ».

5. In seligendis opinionibus magistrorum contrariis elucet summa eiusdem *pietas*. Semper enim inclinat ad eam sententiam, quae magis favet pietati et gloriae Dei. In solutione quaestionis de incarnationis ratione praecipua (III. Sent. d. 1. a. 2. q. 2.) in fine corporis dicit: « Quoniam hic modus dicendi, et si non videatur esse ita subtilis, sicut praecedens, plus consonat pietati fidei in hoc quod auctoritatibus Sanctorum magis concordat et Deum magis honorificat, etiam incarnationis mysterium magis commendat et affectum nostrum ardentius inflammat: ideo concedendum est... quod praecipua ratio incarnationis fuit redemptio humani generis ». Quoad opinionem suam de conceptione B. M. Virginis (III. Sent. d. 3. p. I. a. 1. q. 2. in corpore) dicit: « Pietati etiam fidei magis concordat, pro eo quod, etsi Mater habenda sit in reverentia, et magna erga ipsam habenda sit devotio, multo maior tamen est habenda erga Filium, ex quo est ei omnis honor et gloria. Et ideo, quia hoc spectat ad excellentem dignitatem Christi, quod ipse est omnium *Redemptor* et *Salvator,* et quod ipse omnibus *aperuit ianuam,* et quod ipse *unus pro omnibus mortuus est* (Rom. 5, 12.); nullatenus ab hac generalitate beata Virgo Maria excludenda est, ne, dum Matris excellentia ampliatur, Filii gloria minuatur; et sic Mater provocetur, quae magis vult Filium extolli et honorari quam se ipsam, utpote Creatorem quam creaturam ». Immo in omnibus suis scriptis intendit, quantum potest, ad augmentum caritatis, « cuius est nos sursum levare ad modum *pennae,* ad bona opera ordinare et movere ad modum *rotae,* per aquas tentationum et tribulationis traducere ad modum *veli,* et ille solus, qui hanc caritatem habet, spectat ad legem Evangelii, quam multo melius et utilius est desiderare quam habere omne donum scientiae et prophetiae; quia qui *addit scientiam* addit onus et dolorem (Eccle. 1. 18.), qui vero caritatem addit et multiplicat sibi meritum et consolationem » (III. Sent. d. 40. q. 3. ad 6.). Praeclare dicit in opusculo de Reductione artium ad theologiam n. 26: « Et hic est fructus omnium scientiarum, ut in omnibus aedificetur fides, honorificetur Deus, componantur mores, hauriantur consolationes, quae sunt in unione Sponsi et sponsae, quae quidem fit per caritatem, ad quam terminatur tota intentio sacrae Scripturae et per consequens omnis illuminatio desursum descendens et sine qua omnis cognitio vana est, quia nunquam pervenitur ad Filium nisi per Spiritum sanctum, qui docet nos omnem veritatem ». — Praeterea eximium monumentum ardentissimae caritatis et devotionis, qua in suis studiis Bonaventura in creaturis Deum contemplabatur et in Deo creaturas, sunt duo illa opera mole quidem exigua, sed spiritu

---

[1] Hi octo articuli postea ad quindecim aucti sunt; cfr. Denifle, *Chartular.* etc., tom. I. pag. 221, nota.

immensa, nempe *Itinerarium mentis in Deum*, et *Breviloquium:* in illo per scalam creaturarum mens ascendit in Deum, in hoc descendit ex primo principio ad veritates creatas.

6. Ex praemissis facile intelligitur magna eiusdem *moderatio,* qua extremas opiniones abhorrebat, coniuncta cum studio conciliandi varias Scholasticorum opiniones. Admiranda certe in ipso elucet sapientia et ars, qua dissentientes magistrorum opiniones, non tantum disparatas, sed etiam quoad superficiem verborum contrarias, sine detrimento veritatis conciliare, vel saltem inadaequate dicta ad sanum sensum trahere solet, ipse quasi media inter oppositas sententias via ingrediens. — Pro hoc tractandi quaestiones modo ipse rationem affert in quodam additamento, impresso post scholion tomi I. d. 17. p. I. q. 2; quod additamentum, si non est ab ipso Bonaventura scriptum, saltem secundum suam mentem ab aliquo discipulo est compositum. In fine eius dicitur, ut in Proleg. ad I. Sent. pag. LXIII col. I. legitur: « Ex his igitur colligitur, quod multae opiniones videntur esse contrariae, quae tamen in unam coincidunt veritatem. Et propterea omnes opiniones praedictas in praecedentibus sustinui et credo esse sustinendas aliquo modo. Non enim decet, iuniores antiquorum aspernari sententias, sed humiliter venerari et fideliter explicare; quia non est credendum, quod magni amatores et inquisitores veritatis celebres positiones suas dixerint sine causa. In omnibus autem dictis praecipue *causa* dicendi consideranda est. Nam quod superficialiter videtur falsum frequenter invenitur verum, cum pertingitur ad intentionem dicentium ». Huiusmodi conciliationis plura exempla in libris Sententiarum inveniuntur, quorum duo in ipsa citata praelocutione occurrunt.

Hinc licet dicere, mentem seraphici Doctoris propter humilem modestiam inclinare in viam magis tritam et *communem,* propter sapientem moderationem in viam *mediam,* propter devotionem et caritatem in viam *pietati* magis consonam.

7. Non sine causa Bonaventura, qui in primis saeculis passim titulo Doctoris *devoti* insignitus erat, postea et nunc communiter *seraphicus* appellari consuevit. Qui titulus non tantum summam laudem insinuat, sed etiam propriam naturalis ingenii et ipsius doctrinae descriptionem. In hoc sensu id quod Dante dicit de S. Dominico et Francisco [1], apte applicari potest ad duos Doctores, angelicum et seraphicum, scilicet ut in angelico Doctore effulgeat splendor cherubici luminis, in seraphico, ardor seraphicae caritatis. Unde iam communiter S. Thomas vocatur Doctor angelicus, ut scholarum theologicarum *cherub,* Bonaventura vero *seraphicus.* Licet duo illi summi Doctores conveniant in principiis et etiam in plerisque conclusionibus specialibus et omnia studia ad unum summum bonum dirigant; nihilominus unusquisque propriam indolem propriumque charisma habere dignoscitur. Quae quidem utriusque indoles aliquatenus insinuat duas illas vitae intellectualis proprietates et ingenii connaturales characteres. Intellectus enim vel se convertit ad rerum *creatarum formas* earumque conceptus clare exprimere et inde per analysim ad generaliora ascendere nititur; vel ad superiora conversus et ad ideas transcendentales, ipsam veritatem primam et infinitam attingere nititur, quae, licet in se sit incomprehensibilis, est tamen ratio omnium rerum, quae ab intellectu nosci et comprehendi possunt. Hae naturales proprietates, si una, exclusa alia, excolitur, efficiunt hominem aut intellectu ieiunum aridumque, aut e contrario res ideales, ut vocant, magis phantasia quam ratione persequentem. Modo eminenti has proprietates prae se ferunt Aristoteles et Plato et non sine quodam defectu; unde et in diversas partes abierunt. In S. Thoma vero et Bonaventura, quorum mentes altiore fidei lumine ad maiorem harmoniam tendebant, intelligentiae facilius in studio veritatis concordabant. Attamen in S. Thoma magis praevalet character Aristotelis, in Bonaventura vero magis proprietas Platonis; in illo magis apparet conceptuum analysis, quae subtiliter in quaestionibus obscuris falsum a vero separat; in hoc magis elucet studium syntheseos, magisque amat requiescere in Deo, omnium rerum centro, quam studiose indagare in peripheria res creatas. Scripta S. Thomae magis prae se ferunt rationis inquisitionem et reflexionem et scholarum methodum et formam; Bonaventura vero, ad divina erectus, etiam in modo loquendi magis sequitur S. Augustinum, et in viro scholastico passim etiam mysticus theologus se prodit, dum legentem ad gustum veritatis allicere contendit.

Ob hanc dotem fuerunt, qui Bonaventurae locum inter mysticos quidem principalem assignarent, sed ex numero Scholasticorum fere excluderent; unde novissime quidam theologus scripsit, opera mystica *principalem* eius gloriam efficere. Hoc vero falsum esse vel inde apparet, quod inter novem nostrae editionis tomos *unius* tomi tantum *media pars* est, quae opera mystica contineat. Hinc eo tantum sensu Doctorem nostrum mysticum magis quam scholasticum appellare licet, quod ipse omnes scientias ad Deum ut ad ultimum finem quaerendum et amandum adhibere studet. Plura hac de re vide in egregio opusculo: *Le Séraphin de l'école,* auctore P. Evangelista de Saint-Béat, O. M. Cap. (Paris, Œuvre de St. François, Rue de la Santé, 5. 1900) pag. 40 seqq. et pag. 72 seqq. Auctor hic proprietates operum S. Bonaventurae bene explicat multisque locis apte selectis comprobat et principales sententias quasi sub uno conspectu ponit. Hinc opusculum commendari meretur omnibus, qui sinceram huius doctrinae notionem acquirere volunt, quin tot voluminum studiis vacare queant. Idem auctor alia plura ad defensionem

[1] « Duo principi ordinò in suo favore,
Che quinci e quindi le fosser per guida,
L' un fu tutto serafico in ardore,
L' altro per sapienza in terra fue
Di cherubica luce uno splendore ».
(Parad. Cant. 11.)

Bonaventurianae doctrinae et in foliis periodicis publicavit.

Cap. II.

Aliorum auctorum de S. Bonaventura eiusque doctrina iudicia et encomia.

1. Praemittimus quaedam de immediatis S. Doctoris discipulis. Licet modico tempore munere lectoris functus sit, tamen reliquit plures discipulos, qui antiquioris scholae Franciscanae, fundatae ab Alexandro Halensi et post Bonaventuram a Richardo a Mediavilla et Scoto speciali modo continuatae, doctrinam plus minusve sectati sunt. Horum primum locum occupat *Pecchamus* (Peckham), anno 1279 promotus ad sedem Cantuariensem. Multa scripsit, maxima ex parte inedita; de quibus vide libellum *De Humanae Cognitionis ratione*, Prolegom. pag. XVI seq., ubi horum operum codices referuntur.

Item, Fr. *Matthaeus ab Aquasparta*, an. 1287 electus Minister generalis Ord. Min., et an. 1288 creatus cardinalis, mortuus an. 1302. De eius operibus cfr. ibid. pag. XIV seq.

Ibidem pag. XVIII seq. commemoratur etiam quidam Fr. *Eustachius* Ord. Min., magister theologiae.

Ibidem pag. XXII refertur *Guillelmus a Falgario*, magister theologiae, vicarius generalis Ordinis, an. 1284 creatus episcopus Albae Helviorum (Viviers).

Ibidem sermo est etiam de Fr. *Alexandro ab Alexandria* (*Lombardo*), ministro Generali Ord. Min., qui mortuus est an. 1314.

Nec praetereundus est notus *Petrus Ioannis Olivi*, mortuus an. 1297, qui in pluribus suis scriptis passim recte utitur operibus S. Bonaventurae, licet quaedam eiusdem opiniones primo ab Ordine suo et deinde a Concilio Viennensi condemnatae sint.

Doctrinam Bonaventurae saepe sequuntur tum B. *Petrus a Tarantasia* Ord. Praed., postea in summum Pontificem electus, qui praesertim in Commentario suo in I, II, IV. Sentent. saepe utitur etiam quoad verba Commentario S. Bonaventurae, tum supra nominatus Fr. *Richardus de Mediavilla*.

De auctoribus multis, qui posteriore tempore doctrinam Bonaventurae vel illustraverunt Commentariis, vel in Compendiis excerpserunt, quorum opera partim sunt edita, partim inedita, cfr. quae diximus tom. I, Proleg. pag. LXIV-LXX.

His addendi sunt quidam Fratres Ord. Praed., scil. Fr. *Raynerius de Pisis*, qui multa in suo opere *Pantheologia* sumsit ex S. Bonaventura, cuius doctrinam in prologo recenset « inter opiniones magis communes et magis approbatas per Ecclesiam catholicam »; *Hieronymus Savonarola*, et B. *Henricus Suso*, qui egregie scripserunt in *Itinerarium mentis in Deum*.

2. Multi tum saeculares tum diversorum Ordinum professores summis laudibus extulerunt doctrinam S. Bonaventurae, quorum magnum numerum recenset Bonelli in suo *Prodromo* etc. col. 83-111. Sed prae ceteris audiamus effata Summorum Pontificum.

Clemens IV. in Litteris Apostolicis scriptis VIII. Kal. Decembres 1265 laudat eius « eminentiam scientiae », qui quidem Papa, teste Waddingo (Annales ad an. 1260. n. 30.), seraphici Doctoris Commentario in tertium Sententiarum magnopere delectabatur.

Quoad magnifica praeconia, a Sixto IV. et Sixto V. de vita et doctrina S. Bonaventurae prolata, lectorem remittimus ad eorum Bullas, quae in tomo I, Proleg. pag. XXXIX seqq. et pag. XLV impressae sunt.

De utilitate studii operum S. Bonaventurae sapienter locutus est Papa Leo XIII. in sua Epistola tomo nostrae editionis tertio praefixa. Idem Summus Pontifex in audientia habita 11 Novembris 1890 Fratribus nostris haec de S. Bonaventura dixit: « Vos autem, Franciscales viri, theologiae Magistrum habetis, cuius volumina nocturna diurnaque manu catholicae doctrinae explanandae, defendendae versetis. Quemadmodum PP. Dominicani angelicum Doctorem, S. Thomam, sibi vindicant, ita vos, Franciscales, Doctorem seraphicum, S. Bonaventuram, vobis iure quidem optimo vindicatis. *Is, postquam maxime arduas speculationis summitates conscendit, de mystica theologia tanta perfectione disseruit, ut de ea communi hominum peritissimorum suffragio habeatur facile princeps.* Frequens libensque Nos Doctorem hunc legimus; ex qua lectione incredibili animi voluptate percellimur et fere in aëra levamur; ipse enim manuducit ad Deum ». Vide Acta Ord. Min. an. 1890 pag. 177 seq.

3. Ex multis auctoribus et laudatoribus S. Bonaventurae, qui referuntur in *Prodromo* Bonelli loc. cit., seligimus tantum eos, qui apud omnes magnam auctoritatem habent.

Primum locum occupet Ioannes Gerson († 1429), cancellarius Parisiensis, qui inter alia scripsit in libello *De examinat. doctrinar.*: « Si quaeratur a me, quis inter celebres ceteros doctores plus videatur idoneus; respondeo sine praeiudicio, quod dominus Bonaventura, quoniam in docendo solidus est et securus, pius et iustus et devotus. Praeterea recedit a curiositate, quantum potest, non immiscens positiones extraneas, vel doctrinas saeculares, dialecticas, aut physicas, terminis theologicis adumbratas more multorum; sed dum studet illuminationi intellectus, totum refert ad pietatem et religiositatem affectus. Unde factum, ut ab indevotis Scholasticis, quorum, proh dolor! maior est numerus, ipse minus extiterit frequentatus; cum tamen nulla sublimior, nulla divinior, nulla salubrior atque suavior pro theologis sit doctrina. Quanto denique diligentius in senectute mea sum revolutus ad studium ipsius, tanto facta est amplius confusa garrulitas mea ». — Et alibi (*Epist. missa Lugdunum ad quendam Minoritam* an. 1426): « *Ignem veni mittere in terram*, dicebat Christus, *et quid volo, nisi ut ardeat?* In

dextera nempe Dei est ignea lex, cuius *eloquium ignitum est vehementer,* cuius *oculi sunt sicut flamma ignis*, cuius praeco, Ioannes, dictus est *lucerna* ardens instar Eliae. Considerans ista noster Eustachius, dominus Bonaventura, voluit esse doctor ardens, sciens, quoniam lucere parum est et saepe vanum, saepe noxium, quoniam *scientia inflat* et daemonium facit. Quid enim *daemon* interpretatur nisi *sciens*, sed absque caritate? Sortitus est idcirco secundum laudem vitae pariter et doctrinae nomen ipse *Bonaventura*, ut antonomastice *Doctor seraphicus* nominetur etc. Docet ignem suum cum lumine; unde mirum, immo miserum et miserabile videtur, ne dicamus damnabile, quo pacto praelatae sunt doctrinae quaedam aliae sub specie subtilitatis plus inquietantes, quasi sciniphes Aegyptiae, quam sabbatum mentis incendio terrae Gessen afferentes. — Secutus est Doctor iste, se testante, doctrinam communem et solidam, quae Parisiis vigebat maxime tempore suo. Unde et allegat ad confirmationem doctrinae suae Parisienses articulos, quos per G. Parisiensem de consilio et assensu magistrorum omnium dicit fuisse damnatos et excommunicatos, vivente et consentiente Fr. Alexandro de Hales, cuius doctrina, quantae sit ubertatis dici satis nequit; de qua fertur respondisse S. Thomas, dum inquireretur, quis esset optimus modus studendi theologiam, respondit, exercere se in uno doctore praecipue. Dum ultra peteretur, quis esset talis doctor: Alexander de Hales, inquit. Testor, me ita legisse pridem in tractatu quodam de visione beata contra Ioannem XXII. Testantur scripta eiusdem S. Thomae, maxime secunda secundae, quam intimum sibi fecerat et familiarem illum, quem laudabat, doctorem Alexandrum ».

« Et ecce, proh dolor! doctores isti duo, Hales et Bonaventura, videntur quasi sepulti cum illis quorum *non est memor amplius*, praesertim in cordis amore. Extolluntur alii quidam, quorum sint utinam! nomina in libro vitae, non enim studiosis invidemus. Sed multae aliquos ipsorum litterae fecerunt sub nomine subtilitatis insanire cum sequacibus ipsorum. Sint alii doctores, qui dicantur cherubici, Bonaventura autem verissimo nomine seraphicus simul et cherubicus, quia inflammat affectum et erudit intellectum, reducit et unit ad Deum per amorem excitativum, dum alii multi solum divaricant et dispergunt intellectum per praecisiones, prioritates et posterioritates, per signa et contingentia, dum tamen unum sit necessarium » etc.

Similia idem repetit in opusculo *De libris legendis* et speciatim de *Breviloquio* et *Itinerario in Deum* haec dicit (consid. V. et VI.): « Bonaventurae opuscula duo tanta sunt arte compendii divinitus composita, ut supra ipsa nihil. *Breviloquium* noto et *Itinerarium*, in quibus processum est duabus viis cognoscendi Deum. Primus namque horum duorum tractatuum procedit a primo principio, quod Deus est, usque ad alias veritates sub Deo creditas et habitas. Alius econtra progreditur a creaturis ad Creatorem per sex gradus scalares usque ad anagogicos excessus... A triginta annis et amplius citra volui habere familiares mihi praedictos tractatulos, saepe legendo, saepe ruminando etiam usque ad verba, nedum sententias. Et ecce, hac aetate, hoc otio velut ad votum vix perveni ad initium gustus eorundem, qui et repetiti semper mihi novi fiunt et placent ».

Denique in libro *De concordia metaphysicae et logicae* summae laudi Bonaventurae tribuit, quod amator fuerit pacis et concordiae inter doctores, dicens: « Qualis fuit inter ceteros conditionis dominus Bonaventura, qui studuit de variis opinionibus semper elicere illud quod verum apparebat, et cum sobrietate magna dimittere illud quod nimium vel parum videbatur ».

4. S. Antoninus, archiepiscopus Florentinus, Ord. Praed. (✝ 1459) in suis *Chronicis* (part. III. tit. 24. cap. 4.) haec habet de Bonaventura, quem dicit esse devotissimum super omnes: « Bonaventura sicut in luminibus scientiarum et maxime in Scripturis sanctis videbatur mira capacitate proficere, ita in devotionis gratia continuum sumebat gratiae incrementum. Siquidem omnem veritatem, quam percipiebat intellectu, ad formam orationis et laudationis divinae reducens, continuo ruminabat affectu etc. Intellectus eius perspicacitatem omnia opuscula eius redolent iis qui divinam scientiam requirentes, hanc libentius quam vanitatem Aristotelicam venerantur [1] ».

Dionysius Rickel Carthusianus, Doctor exstaticus (✝ 1471), passim Bonaventuram nominat doctorem *devotum, dignissimum et venerabilem*, referens in tractatu *de Donis Spiritus S.* (tract. 4. addit. 6.) diffusas ex eodem sententias, eumque recenset « inter doctores scholasticos ceteris magis unctos et illuminatos et devotissimos ».

Abbas Ioannes Trithemius (✝ 1516) dicit de eodem (*Scriptor. Ecclesiast.*): Fuit « vir divinis Scripturis eruditissimus et saeculari philosophia nobiliter doctus, ingenio subtilis et clarus eloquio, vita et conversatione devotus atque sanctissimus, cuius ingenium, dotem naturae et vitae puritatem praeceptor eius Alexander contemplans dicere solebat: ‚In Fratre Bonaventura Adam peccasse non videtur'. — Scripsit multa et profunda et devotissima opuscula, quibus ardentia verba proferens, non minus affectum legentis in Christi amore accendit, quam intellectum doctrinis sanctis illuminat. Omnes enim sui temporis doctores utilitate operum facile praecellit, si spiritum divini amoris et christianae devotionis in eo loquentem attendas. Profundus est, non verbosus; subtilis, non curiosus; disertus, non vacuus; flammantia, non inflantia verba proferens. Unde et securius legitur, facilius ab amante intelligitur, utilius frequentatur, dulcius et fructuosius retinetur. Multi doctrinam proferunt, devotionem praedicant multi, pauci scribendo libros docuerunt utramque.

---

[1] Haec sumta sunt ex catalogo quodam Ministrorum general. Ord. Min.; cfr. Analect. Francisc. tom. III. 699.

Bonaventura autem et multos superavit et paucos, dum eius doctrina devotionem, devotio instruit doctrinam. Si ergo et doctus vis esse et devotus, illius opusculis esto intentus ».

In *Epistola* celebris Wimpheling scripta ad eundem Trithemium an. 1491 (ad calcem biblioth. ecclesiast. Alberti Fabricii) dicitur: « An reiiciendus est Bonaventura Italus, quo non est maior, non profundior, non devotior in Scripturis sanctis »? Et alibi in *Epistola* ad quoslibet theologiae studiosos an. 1499 addit: « Si vir tantus, utpote Ioannes Gerson, vir prudens, verax, fidelis, christianissimus, solertissimus explorator doctrinarum, persuadere visus est scholasticis et speculativis theologis, ut prae ceteris theologorum scriptis has quatuor Bonaventurae partes (libros Sententiarum) peculiarius amplectantur; cur nolint studiosi viri, qui in se ipsis docti primum evadere et devoti, deinde magnum animarum fructum, christianae religionis incrementum et Dei laudem et gloriam promovere cupiunt, saluberrimum sequi consilium prudentis Parisiensis cancellarii »? etc.

5. Audiamus etiam celeberrimum inter Scotistas sui aevi theologum Fr. Franciscum de Pitigianis, Aretinum, qui (*Comment. in III. Sent.*, part. I. Praef. ad Lect.) scribit: « Resplendent et alii solida probataque doctrina, summa cum sanctitate coniuncta, qua non modo intellectus illuminatur, sed et affectus ad divina prosequenda allicitur et inflammatur, cuius classis antesignanus est divus Bonaventura, quem qui doctus simul et pius evadere vult, diurna pariterque nocturna manu debet versare ». — Tum de *methodo* loquitur: « Quoad methodum, quam ingenue tenuerunt in disputationibus theologicis... Doctor irrefragabilis, Alexander Halensis, Doctor seraphicus, D. Bonaventura, Doctor angelicus, D. Thomas, Doctor solemnis a Mediavilla et alii quamplures, fateor apud Scotum desiderari, quae res eum maxime obscurum et difficilem reddidit ».

Inter viros sanctitate et scientia ascetica eminentes venerabilis Ludovicus Granatensis saepe commendat opera S. Bonaventurae, et inter alia scripsit (*Memorial. vitae christian.*, tract. III. cap. 10. pag. 314, ed. Venet. 1580): « Omne supra dictum est S. Bonaventurae, cuius testimonium magnae apud omnes auctoritatis sit oportet, cum hic gloriosus Doctor adeo insignis fuerit litteris, sanctitate, altissimo spiritu » etc.

Item, S. Franciscus Salesius (Praef. ad tractatum *de Divino amore*): « Inter Scholasticos, qui melius ac fusius de divino amore tractarunt, quive pietate pariter eminuerunt, recensendi veniunt S. Thomas, qui tractatum de eodem edidit, tanto Doctore dignum [1], nec non S. Bonaventura ac beatus Dionysius Carthusianus » etc.

P. Claudius de la Colombière S. I., cuius causa beatificationis nunc agitur, in *panegyrico* S. Bonaventurae § 1. n. 4. haec verba apud Bonelli latine reddita habet: « Omnes eruditi viri tenent, S. Doctorem hunc Scripturae et scholae scientiam ad altissimum gradum perduxisse; ex magistris omnibus, qui ante illum docuerunt, paucos praeditos extitisse aeque sublimi ac perspicaci ingenio, et neminem fuisse, qui tantam soliditatem cum tanta subtilitate coniunxerit, vel maiorem facilitatem ac methodum cum tanto acumine ».

6. Inter Fratres Ordinis Minorum ille catholicae religionis propugnator acerrimus, Fr. Casparus Schatzgeyer (Sasgerus), Minister provincialis [1] eminet, qui dicit (*Antilutherus*, lib. III. cap. 19.): « Inter ecclesiasticos doctores, quorum doctrinis vel scriptis amplius incumbendum sit, non potest convenienter definiri sub certa regula; diversi enim diversis delectantur doctrinis vel scriptis. Alii afficiuntur ad speculabilia, alii ad practica, alii ad contemplativa; alii abundant in via rationali, alii in concupiscibili, alii in irascibili. Quae varietas etiam invenitur inter doctores ipsos. Nam Ss. Augustinus et Ambrosius in via rationali; S. Hieronymus, in irascibili; Ss. Gregorius et Bernardus in concupiscibili; moderniores doctores, ut puta S. Thomas, Alexander de Hales, Scotus et alii communiter super Sententias scribentes abundant in rationali, et ad intellectum excolendum satagunt. Porro S. Bonaventura tam in rationali quam in concupiscibili; *propter quod doctrina eius non inconsone a Religiosis est capessenda.* Cum enim sint in schola Christi constituti, principalius studium adhibere debent ad excolendum affectum, secundarium autem ad illuminandum intellectum, sive incumbat eis exercere actus hierarchicos, sive non. Nullus namque salubrius et fructuosius aliis praedicat, quam divino amore bene affectus et in moribus laudabiliter institutus ».

7. Inter recentiores praecones S. Bonaventurae duos tantum allegamus, quorum primus est doctissimus Hefele, episcopus Rottenburgensis, qui in *Kirchenlexicon*, ed. 1. tom. II. pag. 79 haec in latinum versa scribit: « Bonaventura in se coniuncta habet duo illa momenta, unde provenit quidquid in medio aevo nobile erat et sublime, quidquid pulcrum et magnum, scilicet profundam animi pietatem et scientiam splendidam. Has duas dotes in se coniungens, Bonaventura est quasi typus repraesentans lucidam medii aevi partem. Sicut enim ipse ut individua persona pietatem seraphicam coniunxit cum magna doctrina, quod titulus ipsius honorificus *seraphici Doctoris* insinuat; ita media aetas, generaliter sumta, cum duo haec momenta uniat, characterem sibi proprium expressit. Horum prima ratio, scilicet *scientia*, produxit illo tempore admirabilem *scholasticae* structuram; sed insuper illa aetas suavissimam ostendit *mysticam*, pietatem dico intimam amantium animarum. His animabus contemplativis tota rerum

[1] Hic videtur insinuari ille tractatus, quem supra pag. 27 n. 77. memoravimus.

[1] De ipso egregie scripsit Dr. *Nicolaus Paulus*, Kaspar Schatzgeyer, Herder i. B. 1898.

natura non est nisi speculum et scala, ut, diversis gradibus illuminationis elevati, quasi appropinquant ad visionem divinam, cum amor Dei sit tum finis tum ratio motiva omnium, quae cogitant, sentiunt et volunt. — Scholastica igitur et mystica inter se unitae indolem medii aevi repraesentant; Bonaventura autem simul est mysticus et scholasticus et utramque sui temporis rationem in se ipso praeclara quasi harmonia expressit ».

Verba secundi theologi, scilicet Prof. Dr. Ios. Scheeben, iam transcripsimus tom. V. Prolegom. pag. XVI col. I.

8. In pluribus Conciliis doctrina S. Bonaventurae ad defensionem veritatis catholicae valida subministravit arma. Hoc praecipue patuit in Concilio *Lugdunensi* II. anno 1274 celebrato, cuius dirigendi et administrandi negotium a Summo Pontifice Gregorio X. ipsi mandatum fuit. Ibi, Latinis et Graecis confitentibus, veluti sol effulsit. Hoc variis historiae documentis probatur et ab ipso Sixto V. asseritur in bulla tom. I. praefixa § 6. Super tanti doctoris obitum tota Ecclesia ingemuit, declarante ipso Papa Gregorio in universorum Patrum concilio, magnam militantem Ecclesiam subiisse iacturam.

Etiam in posterioribus Conciliis, scilicet *Constantiensi* (an. 1417), *Basileensi* (an. 1431), *Florentino* (an. 1438) et in ipso magno Concilio *Tridentino* auctoritas S. Bonaventurae ad retundendos haereticorum conatus pluries cum laude adhibita est. Cfr. Bonelli, Prodrom. col. 92 seq.

Hic notari meretur opus P. Ludovici a Castroplanio O. Min., quod intitulatur *Seraphicus Doctor Bonaventura in oecumenicis catholicae Ecclesiae conciliis, disquisitio historico-teologica,* Romae an. 1874. Postquam enim plura dixit de praecedentibus Conciliis secundum *Prodromum* (pag. 49), incipit erudite demonstrare, dogmaticas Vaticani duas constitutiones ad unguem conformes esse doctrinae, quam iam ante sex saecula S. Bonaventura clare et solide tradidit. Unde dici potest, ipsum quasi in spiritu summo Pontifici et venerabilibus Patribus adstitisse, *testimonium perhibentem verbo Dei et testimonium Iesu Christi* (Apoc. 1, 2.). — Quidquid Concilium docuit de Deo, omnium Creatore, de fide et ratione, multis S. Doctoris locis explicatur et probatur. Cfr. ibi pag. 52-250. Et quoad Constitutionem de Ecclesia eodem modo tractatur de apostolici primatus in B. Petro institutione; de perpetuitate primatus B. Petri in Romanis Pontificibus eiusque vi et ratione; denique de Romani Pontificis infallibili magisterio (pag. 251-368). Hic tamen observandum est, auctori nondum notam fuisse magnificam illam quaestionem disputatam de primatu, quae impressa est in nostro tomo V. pag. 189 seqq., quae titulum habet: « Utrum omnes Christiani debeant obedire uni ». Haec disputatio certe est documentum illius aetatis primarium de praerogativis summi Pontificis. Attamen ex libris Bonaventurae tunc notis non deerant testimonia plus quam sufficientia ad veritatem catholicam probandam (cfr. Dissertatio P. Fidelis a Fanna « *Seraphici Doct. Bonaventurae doctrina de Romani Pontificis primatu et infallibilitate* ». Taurini, Mariettti 1870).

Bonelli in suo Prodromo col. 110 seqq. refert etiam plures Universitates antiquas, qui Bonaventuram coluerunt ut doctorem primarium, vel ubi habuit saltem cathedram propriam; ita fuit in Universitate Ingolstadiensi, Salisburgensi, Valentina, Ossunensi in Baetica.

9. Concedendum est, per plura saecula in Ordine Fratrum Minorum doctrinam S. Bonaventurae minus frequentatam fuisse; hoc fuit, quando controversiae scholasticae cum schola Thomistica invaluerunt, et Scotus disputationibus, praesertim de immaculata Conceptione B. Mariae Virginis, aptior apparuit in his controversiis ut antesignanus scholae Ordinis. Interdum in Constitutionibus Ordinis solus commendatur Scotus, sed in aliis ille quidem commendatur, sed non excluso Bonaventura et Alexandro Halensi. In novissimis vero Constitutionibus ita legitur (§ 245.): « In doctrinis philosophicis et theologicis antiquae scholae Franciscanae inhaerere studeant, quin tamen ceteros Scholasticos negligant ». Praeter Alexandrum et Scotum expresse nominant etiam Bonaventuram Constitutiones Ordinis compositae in Capitulo generali Interamni et Vallisoleti celebrato. — Apud FF. Capuccinos saltem per duo saecula S. Bonaventura fuit Doctor primarius. Hoc fuse demonstratur in egregio opere P. Prosperi de Martigné O. Cap., *La Scholastique et les traditions Franciscaines,* Paris, Lethielleux 1888, pag. 25-40 [1].

Ex praedictis constat, iure iam communiter S. Bonaventuram per antonomasiam praedicari glorioso titulo *Doctor seraphicus,* sicut S. Franciscus inter Sanctos laudatur ut *Sanctus seraphicus.* Eandem enim indolem particularem, quam veneramur in S. P. Francisco, observamus in doctrina fidelissimi eius discipuli. Unde filiis S. Francisci amor et studium tanti Doctoris praecipue recommendare licet.

10. Haec igitur dicta sint in laudem seraphici Doctoris simulque in gloriam *Patris luminum* (Iac. 1, 17.) et ipsius sanctae *Romanae Ecclesiae,* quae est omnium SS. Doctorum et *mater* et *magistra.* Ipsa enim sola est Christi *corpus et plenitudo eius* (Eph. 1, 22.). Ipsa omnis indagandae veritatis theologiae suprema est regula; ipsa, fecundata a Spiritu sancto, in decursu saeculorum caelum ecclesiasticum ornavit luminaribus multorum doctorum, qui *viam Dei in veritate docent* (Matth. 22, 16.), methodis quidem et verbis diversis, uno tamen spiritu. *Stella* enim *a stella differt in claritate* (I. Cor. 15, 41.), *secundum mensuram donationis Christi* (Eph. 4, 7.). Nemini tamen suorum Doctorum Ecclesia tribuit nec in docendo *infallibilitatem* nec ad solvendas omnes difficultates

[1] In hoc libro etiam de scriptis et vita S. Bonaventurae multa habentur. Ipse versus est in linguam Italicam a P. Exprovinciali Luigi da Piedelama O. M., Assisi 1889.

plenam sufficientiam nec ad totius doctrinae revelatae explicationem *adaequatam expressionem*. Primo igitur nulli Doctori tribuit omnimodam *infallibilitatem*, sed observat sententiam S. Augustini docentis [1]: « Neque enim quorumlibet disputationes, quamvis catholicorum et laudatorum hominum, velut Scripturas canonicas habere debemus, ut nobis non liceat, salva honorificentia, quae illis debetur hominibus, aliquid in eorum scriptis improbare atque respuere, si forte invenerimus, quod aliter senserint, quam veritas habet, divino adiutorio vel ab aliis intellecta, vel a nobis. Talis ego sum in scriptis aliorum, tales volo esse intellectores meorum ».

Secundo, nec unus Doctor Ecclesiae sufficit ad *omnes quaestiones* et continue novas difficultates *solvendas*. Hoc praecipue manifestum est his nostris temporibus, quando castra militantis Ecclesiae undique ab infensissimis hostibus novis semper armis acerrime oppugnantur. Nullum principium nec philosophicum nec theologicum invenitur, quod ab hostibus fidei non pervicaciter negetur et sophistice et modo ad seducendam plebem apto oppugnetur; nulla scientia profana, quae per fas et nefas non praestet arma ad bellandum contra Ecclesiam catholicam. Hinc necessarium quidem est, ut principia catholica a Ss. Doctoribus illustrata mentibus et cordibus iuvenum profunde et firmiter sint impressa; sed hoc non sufficit defensoribus veritatis, nisi valeant multiplici eruditione arma adversariorum et cognoscere et hostibus eripere et in defensionem veritatis convertere.

Tertio, nulli singulari Doctori Ecclesia tribuit perfectam et adaequatam totius *revelatae veritatis expressionem*. Ineffabilia divina mysteria nequeunt perfecte et adaequate exprimi illis conceptibus, quos intellectus a creaturis sumsit et format et via vel causalitatis, vel *eminentiae* ad divina applicat, sed non secundum plenam proprietatem, sed secundum analogiam. Hinc antiqui Scholastici, secuti Pseudodionysium, praeter viam *positionis* posuerunt in theologia ut *eminentiorem* illam viam *negationis* (cfr. tom. VIII. de *Triplici Via* c. III. § 7.). Hoc eloquiorum humanorum defectu iam satis explicatur pluralitas atque diversitas verborum et sententiarum, quibus Ss. Doctores exprimere conati sunt ardua fidei mysteria, ut infinitum et ineffabile divinae veritatis pelagus humanis mentibus humano modo explicarent et accommodarent. Quando ipsa Ecclesia determinatos loquendi modos iam definivit, certe non discedendum est ab usu eorum. Quando tamen Ecclesia in rebus dubiis libertatem concedit sequendi diversas SS. Doctorum opiniones, non videtur generatim esse utile, ad unum S. Doctorem restringere ambitum catholicae veritatis, immo ipsa pluralitas sententiarum et verborum probatorum auctorum interdum mysterium revelatum reddere potest hominibus suavius et credibilius. Ideo repetere nobis liceat locum sapientis P. Mathiae Hauzeur O. F. M. (*Collatio totius theologiae inter maiores nostros* etc.), quem tom. I, Prolegom. pag. LXXXII c. I. iam citavimus. Explicat enim, quomodo, in una fide, quae intellectum omnium captivat in obsequium Christi, possit stare pluralitas rationum et modorum loquendi sine detrimento finis a Deo revelante intenti, hasque rationes affert: « Tum quia singuli, inquit, conferunt aliquid ad modum perfectiorem; tum quia non omnes homines idem eodem modo capiunt, sed, ut differunt vultu, sic et saepe animi captu et affectu; hinc varii modi explicandi idem mysterium sunt accommodati ad captum plurium; tum quia singuli doctores collineant ad eandem veritatem per suum radium lucis naturalis, vel alicuius illuminationis specialis; ergo non tam contradicunt sibi invicem, quam negant sibi videri... Ut enim singuli habent suam quandam sphaeram visus vel auditus, secundum quam de obiectis valde distantibus varie iudicant, sic et singuli habent quandam sphaeram intellectualem, communem quidem circa evidentia, sed velut radiis differentem circa obscura ».

[1] Epist. 168. (alias 111.) ad Fortunatianum.

11. Pro conclusione recensemus varia scripta plurium auctorum ad illustrandam doctrinam S. Bonaventurae composita. Omissi sunt multi articuli impressi in foliis periodicis et libri iam citati in hoc capitulo.

a. *Essai sur la philosophie de Saint Bonaventure* par Amédée de Margerie. Paris, Librairie philosophique de Ladrange, 1855.

b. *Meditazioni* del P. Alessandro Baroni, O. M. *Amore e scienza*, ossia la mente serafica del glorioso Dottore S. Bonaventura da Bagnorea. Vol. I; sezione I. Firenze, Tipografia Cenniniana, 1874.

c. Eiusdem auctoris, *la Scuola Francescana*, guidata dal suo serafico Dottore San Bonaventura da Bagnorea, in conformità dei principi del Dottore angelico S. Tommaso. Vol. I. parte 1. e 2. Firenze, ibidem, 1886.

d. *Della vera filosofia e delle dottrine del serafico Dottor San Bonaventura*, studii del P. Marcellino da Civezza O. M. Genova, Tipografia della gioventù, 1874.

e. *Studien zu Bonaventura* von Dr. W. A. Hollenberg. Berlin, Gsellius'sche Buchhandlung, 1862.

f. *Commentatio philosophica*, Dr. Ioseph. Krause, quomodo S. Bonaventura mundum non esse aeternum, sed tempore ortum, demonstraverit. Brunsbergae, 1809.

g. Idem auctor alia dissertatione defendit doctrinam S. Bonaventurae de rationibus seminalibus et formis substantialibus intermediis.

h. *Scholastica, Doctor Seraphicus et schola Franciscana*. Oratio P. *Aloysii de Parma* (an. 1889 electi in Ministrum Generalem Ordinis). Parmae, typis Rossi-Ubaldi, 1886.

i. Eiusdem *Oratio super characteribus doctrinae Bonaventurianae*. Placentiae, typis episcopalibus Iosephi Tedeschi, 1887.

l. Praxis disciplinae et perfectionis ex opusculis D. Bonaventurae selecta, auctore P. Francisco Pothron O. M. (cum versione Gallica facta a P. Victore-Bernardino a Rhotomago). Romae, Parisius, Torniaci, Desclée, 1901. Originale latinum compositum est a laudato P. Pothron, auctore saec. XVII. Maior pars doctrinae egregii libri sumta est ex operibus non genuinis *Speculi disciplinae* et opusculi *Fr. David ab Augusta.*

DISSERTATIO II.

Vita seraphici Doctoris per modum annalium enarrata.

Quantumvis, tam vivente S. Bonaventura quam eo magis ipso e vivis sublato, fama eius ubique percrebuisset, tamen exactam vitam eiusdem Doctoris nemo ex coaevis aut quasi coaevis posteritati transmisit; quae enim traduntur de eo a fratre Salimbene Parmensi, Francisco Fabrianensi, Bernardo de Bessa, Ubertino a Casali, Angelo Clareno, et postea Bartholomaeo Pisano *in Conformitatibus* sunt pauca obiterque tacta. Scripsit quidem coaevus fr. Ioannes Aegidius Zamorra [1] maiorem, ut videtur, vitam S. Bonaventurae, at ea calamitate temporum vel omnino deperiit, vel adhuc suum diligentem detectorem in aliquo archivo exspectat. Quod non tam oblivioni ac ingratitudini tribuendum est quam potius sorti illa aetate fere constanti quoad magnos scriptores, quorum magis scripta admirabilia quam vitae privatae gesta et publicae coaevorum ac posterorum attentionem attrahebant exhauriebantque. Plus quam coaevi aut suppares habent de vita S. Bonaventurae chronica claustralia, praecipue quae vocantur Chronica XXIV Generalium. Fieri tamen non potuit, quin progressu temporis atque historica arte critica proficiente etiam vitae ederentur magis exactae S. Bonaventurae, inter quorum auctores facile omnibus praeeminet Waddingus noster. Sequiori adhuc aetate splendent quidem plures critici historici ut Arturus Monasteriensis, Philippus Labbaeus, Casimirus Oudinus, Ioannes Hyacinthus Sbaralea, cl. Patres Bollandistae S. I. ac tandem et praesertim Benedictus Bonelli a Cavalesio. Nihilominus eorum scripta de gestis S. Bonaventurae non praetendunt omnia dubia de medio tollere, aut rem funditus in obiecto exhaurire. Negandum quidem non est, fuisse praeter supra adductos numerum vere grandem scriptorum aliorum, qui gesta S. Bonaventurae texere conati sunt vel speciali libro vitam Sancti enarrante, vel in historia medii aevi agendo etiam de Bonaventura aliquo tractatu. At maiori ex parte hi scriptores nonnisi trita ex traditione facta repetebant atque de cetero plus ornate quam critice thema suum historicum prosecuti sunt.

Finem, Deo auxiliante, imponentes editioni completae operum S. Bonaventurae aequitas urget nos, ut ad calcem huius editionis gesta quoque seraphici Doctoris brevi calamo exhibeamus. At hoc in antecessum notare praestat, nobis minime esse propositum ornato stilo diffusoque *vitam* proprie intellectam conscribere, sed potius ad instar annalium brevem praebere conspectum vitae atque operum S. Bonaventurae. Quapropter nostrum est potius arida documenta detecta afferre, composita ordinare, quam ex iisdem ordinatis fulgentem imaginem S. Doctoris ob oculos ponere, quod studiosis, qui psychologicam S. Bonaventurae telam texere velint, relinquimus. Item notamus, nos elenchum biographiarum, quae ex professo de S. Bonaventura agunt, demum in fine huius nostrae dissertationis suppeditaturos esse.

Quae cum ita sint, iam ad rem praestandam gradimur et quidem ita, ut tractemus: 1° de S. Bonaventurae ortu atque in Ordinem seraphicum ingressu; 2° de studiis eius et magisterio et ad doctoratum promotione; 3° de eius in Ministrum Generalem electione et ceteris tempore generalatus gestis; 4° de eius ad dignitatem cardinalitiam electione, de laboribus eius in Concilio Lugdunensi II. peractis et de beato eius obitu; 5° de eius reliquiis, canonizatione atque in Doctorem Ecclesiae evectione.

Caput I.

De ortu S. Bonaventurae atque de eius in Ordinem seraphicum ingressu.

1. Bonaventura natus est *Balneoregii,* oppido quodam in Statu ecclesiastico sito sive hodie in districtu Viterbiensi atque nunc Bagnorea vocato. Constat hoc ex quam plurimis scriptoribus, inter quos omni exceptione maior est Fr. Salimbene, qui ad an. 1283 scribit [1]: « Frater Ioannes de Parma dedit licentiam Fratri Bonaventurae de *Balneo regis,* ut Parisius legeret ». Praeterea plures codices manuscripti hoc nomen afferunt; in codice quodam saec XIII. v. gr. dicitur [2]: « Explicit postilla optima super Ioannem edita a fratre Bonaventura de *Balnoregio,* ordinis fratrum minorum, cardinali, ad usum fratrum minorum ».

2. *Nativitatis* S. Bonaventurae *annus* est 1221. Ex multis testimoniis fide omnino dignis sufficit unum

[1] In libro inscripto: *De Viris illustribus* sive *Historia canonica et civilis, Iohannes Aegidius Zamorra,* Ord. Min., Hispanus, confecit praedictam vitam, ut ipse auctor, qui ante an. 1300 floruit, testatur in alio suo opere inedito. Cfr. tom. I, Praef. Gen. pag. XXXVI, nota 2.

[1] Chronica, (Parmae 1857) pag. 129.

[2] Hic codex describitur tom. VI, Proleg. pag. XXV n. 42.

alterumve adducere. Chronica quaedam saec. XIV [1] dicunt, ipsum vita functum esse « aetatis suae anno LIII », quod etiam Chronica XXIV Generalium testantur [2]; cum autem obierit tempore Concilii Lugdunensis II, id est 1274, ut infra evidenter ostendetur, sequitur, eum anno 1221 esse natum. Omnes ceteri biographi conveniunt in hoc, quorum disertus interpres est Galesinius [3] et Waddingus [4].

3. *Parentes* eius erant Ioannes cognomento Fidanza et Ritellà. Praeter testimonia huius rei adducta a cl. Bonelli [5] nulla alia nova hucusque inventa sunt. A patre videtur accepisse nomen *Ioannes*, quod saepissime in codicibus occurrit. A Nicolao Eymerici Ord. Praed., qui obiit 1393, vocatur *Petrus de Bonaventura* [6]. Accedit etiam nomen *Eutychius* [7], quo ipsum Graeci in Concilio Lugdunensi II. adunati appellabant. Communissime autem tum a scriptoribus tum in codicum inscriptionibus vocatur *Bonaventura*, quod tamen nomen non raro mutatur in *Bona ventura, Bona adventura, Bonafortuna* etc.

Cum adhuc esset puerulus, gravissimo est correptus morbo, a quo tamen B. P. N. Francisci — adhuc vivi, an iam mortui, non constat — meritis est liberatus. Audiatur de hoc ipse sanctus Doctor. Praecipua enim causa, quae ipsum ad describendam sancti Francisci vitam incitavit, erat « ea quam ad sanctum Patrem habere teneor — sui ipsius verba sunt — devotio, utpote qui per ipsius invocationem et merita in puerili aetate, sicut recenti memoria teneo, a mortis faucibus erutus, si praeconia eius laudis tacuero, timeo sceleris argui ut ingratus [8] »; et alibi: « Voto, inquit, pro me languente gravissime ad beatum Patrem Franciscum emisso a matre, cum adhuc essem puerulus, ab ipso sum mortis faucibus erutus et in robur vitae incolumis restitutus [9] ».

Ad hunc grati animi amorem accessit alia seraphicum Patrem diligendi ratio. « Nec te moveat », ipsius sunt ad quendam Magistrum verba [1], « quod Fratres fuerunt in principio simplices et illitterati, immo magis debet hoc in te fidem Ordinis confirmare. Fateor coram Deo, quod hoc est, quod me fecit vitam beati Francisci maxime diligere, quia similis est initio et perfectioni Ecclesiae, quae primo incepit a piscatoribus simplicibus et postmodum profecit ad doctores clarissimos et peritissimos; sic videbis in Religione beati Francisci, ut ostendat Deus, quod non fuit per hominum prudentiam inventa, sed per Christum; et quia opera Christi non deficiunt, sed proficiunt, ostenditur, hoc opus fuisse divinum, dum ad consortium virorum simplicium etiam sapientes non sunt dedignati descendere ».

4. Tam hae rationes specialis amoris versus S. Franciscum quam votum matris effecerunt etiam, ut ipse Bonaventura vitam S. Francisci amplecteretur.

Certum est, sanctum Bonaventuram *iuvenem* adhuc intrasse Ordinem; in antiquo enim catalogo Ministrorum generalium [2] dicitur: « Septimus a beato Francisco successit praeclarissimus pater frater *Bonaventura de Balneoregio*. Qui cum *iuvenis* intrasset Ordinem » etc. Idem repetit auctor Chronicorum XXIV Generalium [3].

5. De *anno* autem, quo sancti Francisci habitu est indutus, non est consona scriptorum sententia. Multi enim affirmant, ipsum aetatis suae anno vigesimo secundo adeoque 1243 ad novitiatum Ordinis accessisse. Ita Galesinius [4], Waddingus [5], Bollandistae [6], qui tamen addunt: « at neque hoc omnino exploratum est ». Admittit hoc etiam Oudinus [7], qui ex hac suppositione chronologica erronee infert: « Constat, Bonaventuram nunquam habuisse magistrum Halensem nec studuisse sub illo, dum esset Parisiis »; idem suspicatur Echardus [8]. Alii vero opinantur, sanctum Bonaventuram suscepisse habitum Ordinis anno 1238, annos circa 17 natum. Ita Sbaralea [9], Bonelli [10], Panfilo da Magliano [11].

Ut autem series nostrae argumentationis patescat melius, praemittimus testimonia antiquissima. Tria

---

[1] Venetiis, biblioth. S. Marci, class. XXII. cod. 124. (Z. LCCCXCIX) membran. in fol. maiore, fol. 84.

[2] Analecta Francisc., tom. III. pag. 356.

[3] Cap. I. n. 17. Cfr. Acta Sanctorum 14 Iul. (Vita S. Bonav. auctore Petro Galesinio).

[4] Annal. Min. ad an. 1221 n. 45.

[5] « Haec ex Ioanne Medicinae Magistro et Felice Antonii, qui et ipsi a Maioribus acceperant, nec non ex aliis testibus Balneoregiensibus probe sibi comperta refert laudatus Martinius, firmatque Ariostus citatus. Testatur etiam P. Theodorus, se reperisse in mss. Balneoregiensibus memoriae proditum: *Il Padre di S. Bonaventura fu Giovanni della nobil famiglia Fidanza, di Castello, ove nacque* etc. Addit, se quoque invenisse Romae in tabulario Conventus S. Isidori Chronicon ms. Mariani Florentini quatuor tomis in fol. comprehensum, ac tom. I. pag. 101 adnotatum, Bonaventuram habuisse Patrem Ioannem Fidanza medicinae artis magistrum ». Bonelli, Prodromus etc. col. 3 nota 1.

[6] Director. Inquisitor., pars 2. quaest. 43. pag. 340 (edit. Venet. 1607).

[7] Interdum appellatur etiam *Eustachius*; sed hoc nomen, sicut et *Iacobus*, quod etiam occurrit, videtur per mendum irrepsisse pro *Eutychius* scilicet et *Ioannes*. Cfr. Bonelli, Prodromus etc. col. 4, nota q. et supra pag. 29. n. 99.

[8] Legenda Maior S. Franc., Prolog. n. 3.; tom. VIII. pag. 505.

[9] Legenda Minor S. Franc., de transitu mortis lect. oct.; tom. VIII. pag. 579. — S. Franciscum exclamasse: *O buona ventura*, non constat, cum iam ante ipsum hoc nomen aliis impositum fuerit. Cfr. Acta Sanctor., loc. cit. Comment. praevius § 3. n. 24. seq.

[1] Epist. de tribus quaest. n. 13; tom. VIII. pag. 336.

[2] Cfr. Analecta Francisc., tom. III. pag. 699.

[3] Ibid. pag. 324.

[4] Cap. IV. n. 25; cfr. Acta Sanctorum 14 Iul. (Vita S. Bonav. auctore Petro Galesinio Pronot. Apost. ad Sixtum V Pont. Max., ex editione Henrici Sedulii).

[5] Annal. Minor., tom. I. ad an. 1243. n. 5.

[6] Acta Sanctor. 14 Iul. (Vita S. Bonav.) § 3. n. 26.

[7] De Script. eccles., tom. III. ed. Lipsiens. col. 134.

[8] Scriptor. Ord. Praed., tom. I. pag. 277 seqq.

[9] Bullar. Franciscan., tom. III. pag. 12 nota et Supplement. ad Scriptor., v. Bonav. pag. 142 et 168.

[10] Prodrom. col. 5 seq.

[11] Storia compendiosa di S. Francesco e de' Francescani, ed. Roma 1874. vol. I. pag. 619. Cfr. tom. I. Praef. Gener. pag. III, nota 1.

haec testimonia, quae sequuntur, sunt pro tota vita S. Bonaventurae magni momenti et saepius adhuc a nobis citanda; hinc ea integra ponimus.

Primum testimonium est B. Francisci a Fabriano, qui an. 1267 Ordinem ingressus, obiit 1322, ac proinde coaevi, quod huc redit: « Vir sanctus et iustus et rectus ac timens Deum, consummatus in artibus apud Parisios, et post ingressum ipsius in Ordinem magister effectus, in sacra theologia *licentiatus* (id est, « quia *bacellarius* erat », Salimbene) *sub magistro Alexandro*, primo magistro Ordinis, quem, cum esset in saeculo, tota Parisiensis Universitas sequebatur, sub quo septem Fratres nostri fuerunt licentiati et magistri effecti in sacra theologia. Hic iam dictus Frater Bonaventura vir eloquentissimus fuit, mirabilis in intellectu sacrae Paginae et totius sacrae theologiae, pulcherrimus sermocinator ad clerum et praedicator ad populum, in cuius praesentia ubique terrarum omnis lingua silebat [1] ».

Secundum testimonium desumitur ex antiquis Chronicis, quae adscribuntur Bernardo de Bessa, secretario S. Bonaventurae, qui dicit: « Septimus a beato Francisco successit praeclarissimus Pater Frater Bonaventura de Balneoregio. Qui cum iuvenis intrasset Ordinem, tanta bonae indolis honestate pollebat, ut magnus ille magister Alexander diceret aliquando de ipso, quod in eo videbatur Adam non peccasse. Hic, sicut in luminibus scientiarum et maxime in Scripturis sacris videbatur miranda capacitate proficere, ita et in devotionis gratia continuum sumebat augmentum; siquidem omnem veritatem, quam percipiebat intellectu, ad formam orationis et laudationis divinae reducens, continuo ruminabat affectu. Hinc factum est, ut in *septimo anno post ingressum Ordinis* Sententias legeret Parisius et in *decimo reciperet cathedram magistralem* et in XII° vel XIII° ad regimen Ordinis sit assumtus. Decem et octo annis rexit Ordinem et in Lugduno tempore generalis Concilii obiit cardinalis, anno aetatis suae LIII°, episcopus scilicet Albanensis [2] ».

Tertium testimonium etiam sumitur ex antiquis Chronicis [3]: « Hic Bonaventura, cum iuvenis intrasset Ordinem, clarissimi et alti ingenii adeo in gratia devotionis excelluit, quod omnem veritatem, quam mente concipiebat, in formam divinae laudis et devotae orationis reduceret. Ideo brevi tempore, infuso quasi sibi divinitus speciali lumine, tantum in sacris profecit scripturis... [4] post eius ingressum ad Ordinem sententias Parisius legeret et in decimo ad magisterium sit promotus et in XII. vel XIII. ad regimen Ordinis sit assumtus. Factus episcopus Albanensis in Concilio Lugdunensi, quasi lucerna posita super candelabrum, mirifice resplenduit et pro defensione Mendicantium visus est caelitus destinatus, sed laborum ipsius Concilii pressus onere, vita functus est aetatis suae anno LIII. Cuius mors omnes in Concilio existentes incredibili affecit moestitia. Frater autem Hieronymus illi sucessit in officio ministerii, qui postea cardinalis et Summus Pontifex fuit ».

6. Quaenam ex his duabus sententiis amplectenda sit, inquirendum est.

Si summa argumentorum in favorem anni 1238 perpendatur, concludi potest cum certitudine, Bonaventuram non esse ingressum Ordinem an. 1243, sed probabilissime an. 1238. Certum est enim, Bonaventuram fuisse Parisiis baccalaureum vivente Alexandro Halensi, quod testatur testis synchronus et confrater, B. Franciscus a Fabriano, ipseque Bonaventura vocat Alexandrum suum magistrum et patrem. Cum vero Alexander, historia testante, die 12 Augusti anni 1245 mortuus sit, hinc Bonaventura ingredi Ordinem an. 1243 non potuit; secus enim passivum studium, cui omnes subiici debebant, non finivisset.

Porro secretarius Bonaventurae, Bernardus de Bessa, cui solet adscribi antiquus catalogus [1] XV Ministrorum generalium, haec habet de Bonaventura: « Hinc factum est, ut in septimo anno post ingressum Ordinis Sententias legeret Parisius et in decimo reciperet cathedram magistralem ». Item legitur in Chronicis antiquissimis [2]: « Tantum in sacris profecit Scripturis, *ut anno* (scilicet septimo) post eius ingressum ad Ordinem Sententias Parisius legeret et in decimo ad magisterium sit promotus ». Iam vero, si ista duo testimonia certissima conferantur cum aeque certo testimonio coaevi B. Francisci a Fabriano [3] scribentis: « Post ingressum ipsius in Ordinem magister effectus in sacra theologia, licentiatus sub magistro Alexandro primo magistro Ordinis », sequitur, numerum septenarium abstrahendum esse a numero 1245, quo anno Alexander decessit; unde efficitur certe non annus 1243, sed annus 1238. Talis probabilitas est huiusmodi, ut vix, ac ne vix quidem, a certitudine differat, prout ex certissimo illo anno 1248 *licentiatus* infra pag. 43 deducetur.

Praeterea recolantur pro ista sententia cetera argumenta, tam historica quam critica adunata a P. Hyacintho Sbaralea [4] et a cl. Benedicto Bonelli [5] et a fr. Panfilo a Magliano [6]. Quae conclusio chronologica confirmabitur adhuc infra, cum de eius magisterio et electione in Ministrum generalem sermo instituetur.

---

[1] Apud Sbaralea, Supplement. ad Scriptor., v. Bonav., pag. 143.

[2] Analecta Francisc., tom. III. pag. 699; verba hic relata repetunt auctor Chronic. XXIV General., ibid. pag. 324, et alii. Notandum praeterea circa eundem et sequentem textum est, numeros XII et XIII esse corrigendos, ut erit in capite de electione Bonav. in Ministrum Generalem.

[3] Venetiis, Biblioth. Marc., class. XXII. cod. 124. (Z. L. CCCXCIX) membr. in fol. maiore saec. XIV. fol. 84.

[4] Hic secunda manus ponit supra lineam verba *ut anno;* subintelligendum utique est « septimo ».

[1] Analecta Francisc., tom. III. pag. 699.

[2] Vide supra col. I, not. 2, 3. ac 4. ibid.

[3] Vide col. I, not. 1.

[4] Supplement. ad Scriptor., v. Bonaventura, pag. 168.

[5] Prodromus etc., col. 5.

[6] Storia compendiosa etc., vol. I. pag. 619 seq.

Ex quibus sequitur, S. Bonaventuram ingressum esse in Ordinem, id est in novitiatum, adhuc tempore Eliae[1] Ministri generalis, atque vota emisisse Religionis vel sub Alberto Pisano[2], qui an. 1239 die 15 Maii Romae renuntiatus est generalis Minister; vel adhuc sub eodem Elia, quia ingressus in novitiatum et emissio votorum eius fluctuare potest inter finem an. 1237 ad initium an. 1239, immo ad finem an. 1239. Non vero ingressus est Ordinem sub Haymone, ut referunt Chronica Glassbergeri[3], qui error chronologicus corrigetur infra in capite de magisterio Bonaventurae.

Ad maiorem autem confirmationem gravissimae huius de ingressu in Ordinem quaestionis rogamus, ut quae hic dicta sunt, coniungantur cum illis quae dicentur in duobus sequentibus capitibus de magisterio Bonaventurae et tempore electionis eius ad generalatum; cum quaestiones erant nobis in tantum evolvendae, in quantum se testimonia historica porrigunt.

Caput II.

De studiis S. Bonaventurae et de promotione ad baccalaureatum, licentiatum et magisterium.

1. Anno igitur septimo ab ingressu in Religionem baccalaureum factum esse Bonaventuram Parisiis, omnino certum est, non tantum ex supracitatis Bernardo de Bessa et Chronicis Venetis saeculi XIV, sed etiam ex Salimbene Parmensi coaevo[4], ex Chronicis quoque XXIV Generalium[5] atque ex suppari testimonio Bartholomaei Pisani[6]. Quoniam vero secundum B. Franciscum a Fabriano sub Alexandro Halensi sit baccalaureus factus, qui an. 1245 mortuus est, hinc sequitur non tantum, Bonaventuram an. 1238 Ordinem esse ingressum, sed etiam, eum iam an. 1245 Parisiis plures annos commoratum esse. Impossibile enim est, eum ab Alexandro ut baccalaureum Universitati praesentatum fuisse, antequam studia passiva compleverit, quae saltem tres annos durabant. Hinc iure merito assumi potest, eum an. 1242 a superioribus, cum iuvenis optimae spei esse videretur[1], Parisios missum esse studii theologici complendi causa.

Hoc admisso, potest explicari ex una parte magna de sanctis moribus iuvenis Bonaventurae admiratio Alexandri, ut diceret, quod in eo videbatur Adam non peccasse[2], et ex altera perfecta de ingenii eius capacitate et scientia aestimatio, ut eum brevi post ut baccalaureum proponere potuerit. Isto tantum triennio studii Parisiensis sub Alexandro admisso, explicatur, cur tantopere Bonaventura semper Alexandrum veneratus sit atque eum suum magistrum et fratrem et patrem nominaverit[3]. Hoc tantum supposito, chronologia gestorum S. Bonaventurae satis plana est tam in documentis historicis allatis quam in analysi factorum vitae S. Doctoris.

2. Item omnino constat alius in vita Bonaventurae terminus, scil. an. 1248. Hoc enim anno *licentiam publice legendi* accepit, teste coaevo Salimbene referente de suo confratre, cum quo eodem tempore circiter Ordinem est ingressus: « Item Frater Ioannes de Parma dedit *licentiam Fratri Bonaventurae de Balneo regis,* ut Parisius legeret, quod nunquam alicubi fecerat, quia bacellarius erat, nec adhuc *cathedratus,* et *tunc* fecit lecturam super totum Evangelium Lucae, quae pulcra et optima est; et super

---

[1] Refert Salimbene in suis Chronicis, qui eodem anno est ingressus Ordinem, pag. 50: « Anno Domini 1239... depositus est frater Helyas generalis Minister Ordinis Fratrum Minorum, et substitutus est frater Albertus Pisanus... Et iam in Ordine Fratrum Minorum steteram per unum annum, et tantum plus, quantum a festo Purificationis usque ad diem, qua sol obscuratus fuit in sexta feria, in hora nona, in mense Iunii, tertio die intrante ». Cfr. ibid. pag. 11 seqq.

[2] Bonelli, Prodromus etc., col. 6, nota (q) scribit: « Haymo renuntiatus fuit generalis Minister an. 1239 in Festo omnium Sanctorum ». Sed error est antiquatus; quia Haymo an. 1240 Minister generalis est electus; narrat enim Salimbene pag. 51: « Anno Domini 1240 mortuus est frater Albertus Pisanus, generalis Minister Ordinis Fratrum Minorum, et substitutus fuit frater Haymo Anglicus ». Cfr. Analecta Francisc., tom. III. pag. 216, 233, 246.

[3] Analecta Francisc., tom. II. pag. 63: « Sub isto Generali (Haymone) intravit beatus Bonaventura de Balneoregio Religionem nostram ». Cfr. Ioannes de Komorowo, Memoriale Ordinis Fratrum Minorum, pag. 105 seqq. (editio Liske et Lorkiewicz, Leopoli 1886).

[4] Vide pag. 43, notam 1.

[5] Auctor Chronicorum dictorum XXIV Generalium est certe multum posterior Bernardo de Bessa, quem transcribit et ubere aliunde complet. Ille igitur habet: « Hinc factum est, ut in VII. anno post ingressum Ordinis Sententias Parisius legeret et in X. reciperet cathedram magistralem » id est *licentiam* publice legendi. Analecta Francisc., tom. III. pag. 324 seq.

[6] Pisanus habet ad manus et Bernardum de Bessa et Chronica antiqua et alios fontes; scribit enim: « In provincia Burgundiae in Lugduno iacet Pater dominus Frater Bonaventura de Balneo regio sanctae Romanae ecclesiae cardinalis episcopus Albanensis provinciae Romanae. Qui cum *iuvenis,* miraculo sibi facto per beatum Franciscum, utpote a mortis faucibus liberato, Ordinem intrasset, tantae bonae indolis honestate pollebat, ut magister Alexander de Halis (sic) diceret aliquando de ipso, quod in eo videbatur Adam non peccasse. Hic *in septimo anno* post ingressum Ordinis legit Sententias Parisius, et *in 10. anno* recepit cathedram magistralem. In 13. anno ad regimen Ordinis est assumtus, decem et octo annis Ordinem rexit ».

[1] Coaevus historicus Concilii Lugdunensis II. a Bernardo de Bessa independenter sic Bonaventuram depingit: « Homo eminentis scientiae et eloquentiae, vir quidem sanctitate praecipuus, vita, commiseratione ac moribus excellentissimis decoratus, benignus, affabilis, pius et misericors, virtutibus plenus, Deo et hominibus dilectus ». Et paulo post idem prosequitur: « Hanc ei gratiam concesserat Dominus, quod quicumque eum videbant, ipsius amore incontinenti capiebantur ex corde ». Apud Labbeum edit. Coleti, tom. XIV. Concil. col. 505 et in Conciliorum tomo XXVIII. Parisiis, e typogr. regia 1644, pag. 532 et 533.

[2] Hoc dictum Bernardi de Bessa (Analecta Francisc., tom. III. pag. 699) repetunt omnes antiqui chronistae Ordinis, etiam supra citatus Pisanus. Istud dictum coniunctum cum his, quae affert praelaudatus historicus synchronus Concilii, efficit totam imaginem pulcritudinis tum corporis tum animae S. Bonaventurae, qui simul cum S. Francisco est perfectissimus typus medii aevi.

[3] Cfr. II. Sent. d. 23. a. 2. q. 3. ad finem.

Sententias quatuor libros fecit, qui usque in hodiernum diem utiles et solemnes habentur. *Currebat tunc annus* 1248, *nunc* autem agitur annus 1284 [1] ». Certum igitur est, S. Bonaventuram anno 1248 licentiatum fuisse ad instantiam Ministri generalis atque abhinc docere publice coepisse in Universitate.

Idem, sed brevius, habet Bernardus de Bessa supra adductus [2]: « In septimo anno post ingressum Ordinis Sententias legeret Parisius et in *decimo* reciperet cathedram magistralem » (accipiendum de *licentiatu*, cfr. notam 2).

Ista duo testimonia antiquissima et coaeva mirifice se complent explicantque. Dum enim Salimbene *pro licentiatu* assignat annum 1248, Bernardus eligit numerum *decem annorum* ab ingressu Religionis. Hinc ex utroque coniuncto habetur certus terminus *a quo* et terminus *ad quem*, scilicet an. 1238-1248, quos annos supra aliis testimoniis demonstravimus pro ingressu et baccalaureatu. Si autem modo quaeritur de anno baccalaureatus, quem Salimbene non habet, tunc secum conferendi sunt antiquissimi: Bernardus (« *septimo* anno post ingressum ») auctor Chronicorum Venetorum (« ut *anno* [scilicet septimo] post eius ingressum Sententias Parisius legeret et in *decimo* ad magisterium sit permotus »), auctor Chronicorum XXIV Generalium (« in VII anno post ingressum Ordinis »), Pisanus tandem (« hic in septimo anno post ingressum Ordinis legit Sententias Parisiis ») cum B. Francisco a Fabriano (« licentiatus [scil. baccalaureus] sub Magistro Alexandro »), id est an. 1245.

Ex hoc certo anno 1245 B. Francisci a Fabriano completur quoque annus, qui desideratur apud Salimbene, id est 1248—3=1245; ita ut coaevi Salimbene et Franciscus perfecte conveniant. Cum vero annus X. Bernardi compilatorumque conveniat cum Salimbene, et annus septimus Bernardi compilatorumque conveniat cum B. Francisco a Fabriano, sequitur, chronologiam Bernardi, Francisci et Salimbene esse consonam, ita ut uno ictu oculi ignoratus annus ingressus Bonaventurae in Religionem seraphicam percipiatur esse annus 1238 ut certa conclusio ex certis omnino praemissis. Testimonia certa coaeva in contrarium non dantur. Pro maiore claritate hic subiungimus conspectum brevem totius rei:

S. Bonaventurae

Licentiatus =	an. 1248 Salimbene	= X. an. post eius ingressum Ordinem 1.) Bernardus de Bessa in catalogo XV General. sive Chronic. 2.) Chronica Veneta 3.) Chronica XXIV Generalium 4.) Bartholom. Pisanus in Conformitatibus
Baccalaureatus =	an. 1245 B. Franciscus Venimbene a Fabriano	= VII. an. post eius ingressum Ordinem 1.) Bernardus de Bessa ibidem 2.) Chronica Veneta 3.) Chronica XXIV Generalium 4.) Bartholom. Pisanus ibidem
	Ergo	
Ingressus =	an. 1238	= 1.) Salimbene 2.) Bernardus 3.) B. Franciscus 4.) Chronica Veneta 5.) Chronica XXIV Generalium 6.) Bartholom. Pisanus

3. Remanet solvendum triplex dubium. — Primum est, quid fecerit S. Bonaventura et ubi studuerit usque ad an. 1242. Iam diximus, eum probabilissime an. 1242 venisse Parisios, ut passivo studio theologico operam navaret. Ubi vero ante an. 1242 studio vacaverit, non constat nec facile constare potest. Verisimile est, eum in aliquo Conventu Provinciae Romanae, cui nomen dederat, studio vacasse. Invenimus quidem, editorem [1] Analectorum Franciscanorum Bonaventurae assignare Conventum Urbevetanum (Orvieto); at haec assertio non probatur, nec constat, illius civitatis Conventum tunc fuisse locum studii. Invenimus [2] tantum, Bonaventuram an. 1261 fuisse in dicta civitate, ubi secum pugnantes factiones

[1] Salimbene in isto loco (pag. 129) adamussim determinat tempus; quamvis enim terminum, quo Bonaventura factus est *licentiatus* et *lecturam facere* coepit, exprimat tantum voce *tunc*, tamen illud mox determinat altero *tunc* scribens: « Currebat *tunc* annus 1248 ». *Tunc* autem morabatur Salimbene per octo dies Parisiis. Igitur melius testimonium afferri omnino nequit. Cfr. Analecta Francisc., tom. III. pag. 324, not. 6.

[2] Verba Bernardi: « in *decimo* reciperet *cathedram magistralem* » evidenter intelligenda sunt de cathedra *licentiatus;* secus supponendum esset, eum post tres annos baccalaureatus *magistrum* factum esse, quod falsum est; cfr. Denifle, Chartular., tom. I. pag. 79.

[1] Analecta Francisc., tom. III. pag. 323, not. 7.

[2] In libro: Historie di Cipriano Manente da Orvieto, Venezia 1561, notatur ad annum 1261 pag. 126: « In questo tempo essendo in Orvieto Podestà il Cardinal Bonaventura di Bagnorea fece opera col Conte Giordano, che furono restituiti li prigionieri di Orvieto, pagandone la Republica molti danari. E furono rimessi i Ghibellini in Monte Pulciano et in Chiusi... e così fu fatta la pace tra Monaldeschi e Filipeschi per opera di Bonaventura Cardinale... » Notandum, an. 1261 Bonaventuram nondum fuisse cardinalem. Nihil autem obstat, quominus tunc Bonaventura in ista urbe esse potuerit. Quod vero admirationem ingerit, est, quia auctor pag. 125 eum vocat « Podestà »; idem habet Moroni vol. XLIX. pag. 206 col. 2.

pacificaret; sed ex isto sequiore facto et quadam eius benevola adhaesione ad urbem nondum potest argui, eum iuvenem illic philosophiae studuisse. Res indaganda de cetero non est tanti momenti.

Alterum dubium oritur ex lectione Bernardi de Bessa et compilatorum, ex quibus sunt Chronica XXIV Generalium, quae habent: «Factum est, ut *in VII. anno* post ingressum Ordinis *Sententias* Parisius *legeret* ». Tractatus iste non ita intelligendus est, ac si hoc anno, id est, 1245, iam publice e cathedra docere coepisset, sed quod simpliciter baccalaureus factus est sive habilis declaratus ad Sententias explicandas sub directione magistri; quod ex iisdem Chronicis insinuatur, quae brevi post prosequuntur, eum cathedram (qua licentiatum) accepisse X. anno; sed evidenter ex Salimbene infertur: « Item fr. Ioannes a Parma dedit licentiam Fratri Bonaventurae de Balneo regis, ut Parisius legeret, quod *nunquam alicubi fecerat*, quia bacellarius erat, *nec adhuc cathedratus* ». Potuit quidem iam tunc iuvenis Bonaventura qua baccalaureus privatim legere sive in Universitate sub ductu magistri sive inter septa Monasterii auditoribus Ordinis usque ad an. 1248; immo et lectura privata et cathedratica sequitur ex obvio sensu verborum horum Chronicorum, si ea cum verbis Salimbene coniungantur: «... ut Parisius legeret, quod nunquam alicubi fecerat, quia bacellarius erat, nec adhuc cathedratus; et *tunc fecit lecturam* super totum Evangelium Lucae, quae pulcra et optima est ». Eodem modo explicandi sunt omnes tractatus, qui catalogum sive Chronica Bernardi de Bessa sunt secuti, praesertim Chronica XXIV Generalium, Pisanus, S. Antoninus, Alexander Ariostus etc.

Ultimum dubium facile solvitur. Glassberger in suis Chronicis [1] erronee scribit: « Sub isto Generali (Haymone) intravit beatus Bonaventura in Religionem nostram ». Ex hoc concludendum tamen non est, Glassbergerum favere sententiae Waddingi, quia, quamvis Glassberger hoc ita generice enuntiet, tamen tempus facti vult determinare, inserens illud inter facta, quae an. 1240 evenerant. Quapropter neutri sententiae favet Glassberger, qui hac in re non est tanti habendus, cum sua Chronica scribere coepit an. 1508. Forsitan Glassbergero erat persuasum, Bonaventuram Ordinem esse ingressum in primo anno regiminis Haymonis; sed secundum Chronica XXIV Generalium [2] Haymo coepit regere an. 1239 (unus codex [3] habet 1238); ergo combinari potest ingressus per vota 1238-1239. Tamen nihil certi ex hoc deducitur, quia secundum sanam chronologiam Haymo re vera an. 1240 in festo omnium Sanctorum electus est generalis Minister [4]. Sed neque dubium hoc officit nostrae sententiae, quia primo Glassberger neque an. 1238 neque an. 1248 favere dicendus est, secundo, quia unicus testis, qui fere tria saecula post factum vixit, pro nihilo putandus est prae testibus coaevis Salimbene, Bernardo, Francisco.

[1] Analecta Francisc., tom. II. pag. 63.

[2] Ibid. tom. III. pag. 246.

[3] Ibid. tom. III. pag. 246, not. 2.

[4] Ibid. tom. III. pag. 246, not. 1. et pag. 696, not. 5. Error multiplex in chronologia chronistarum posteriorum inde provenit, quod Bernardus in suo catalogo seriem tantum et raro annum electionis assignat. Demum, postquam Chronica Salimbene detecta sunt, plures errores corrigi potuerunt.

4. Anno igitur 1248, mortuo iamdudum Alexandro, licentiatus fuit Bonaventura. Quo tempore Sanctus incepit publicam in Universitate lecturam de Sententiis et de S. Scriptura, quam usque ad annum 1252 pacifice et solerter continuavit. — Chronica XXIV Generalium hoc tempus gestorum ita breviter stringunt [1]: « Iste frater Bonaventura, antequam esset Generalis, dum teneret Parisius cathedram, veritatem evangelicam clarissimis disputationibus et determinationibus defensavit ». Hoc quoque temporis intervallo maior pars eius scriptorum theologicorum originem sumsit; ut haud obscure chronista Parmensis, qui circa tempus istud circa octo dies in Conventu Parisiensi habitavit, innuit: « et tunc fecit lecturam super totum Evangelium Lucae, *quae pulchra et optima est;* et *super Sententias quatuor libros fecit,* qui usque in hodiernum diem utiles et solemnes habentur... Currebat tunc annus 1248... [2] ».

Fuit autem Bonaventura tunc lector licentiatus, nondum autem dignitate magistri sive laurea doctorali insignitus, cum hoc demum postea an. 1257, ut videbitur, factum sit.

5. Bernardus in suo catalogo et Chronica XXIV Generalium innuunt obiter, Bonaventuram hoc temporis intervallo debuisse debellare quosdam adversarios: « Hic, antequam esset Minister, dum teneret Parisius cathedram, veritatem evangelicam clarissimis disputationibus et determinationibus *defensavit* [3] ». Quod re vera factum est; cum in istam periodum cadat celebris illa lis in Universitate Parisiensi inter professores saeculares et regulares. Res sufficienter est nota exploratаque historice, quapropter eam tantum partem, quam Bonaventura in praedicta controversia habuit, tangemus.

Usque ad an. 1254 Bonaventura docebat, quin contra Minores aliquae controversiae graviores enascerentur. Cum vero progressu temporis in Universitate magistri ex ambobus Ordinibus novis Mendicantium maiorem influxum nanciscerentur, invidia magistrorum saecularium erat accensa atque continuo sub serena superficie gliscebat usque ad an. 1252. Demum hoc anno in apertam prodiit litem, directam duobus prioribus annis praecipue contra Ordinem Praedicatorum, deinde quoque an. 1254 occasione libri *evangelium aeternum,* auctore Gerardo de Burgo San Donino [4] O. F. M. aliisque multis ex causis [5] etiam

[1] Analecta Francisc., tom. III. pag. 326.

[2] Loc. cit. pag. 129.

[3] Analecta Francisc., tom. III. pag. 699 et pag. 326.

[4] Denifle, Chartularium, tom I. pag. 226-297; Archiv. für Litteratur und Kirchengesch., tom. I. pag. 50 seqq.

[5] Denifle, Chartularium, tom. I. pag. 252 n. 230. Cfr. Salimbene, Chronica, pag. 19 et 129; Wadding., Annales, ad

contra Ordinem Fratrum Minorum. Omnium agmen duxit Guillelmus de S. Amore, qui contra *Evangelium aeternum* Gerardi velut vexillifer tumultuantium an. 1255 famosum perniciosumque librum composuit[1]: *Tractatus brevis de periculis novissimorum temporum*, qui incipit: « Ecce, videntes clamabunt foris ». Liber iste non potuit remanere sine refutatione; contra illum insurrexerunt primi calami: S. Thomas Aquinas, quidam frater Minor sive Bertrandus de Baiona, sive, ut alii volunt, Thomas de Eboraco, et S. Bonaventura[2]. Confecit igitur Bonaventura tractatum de paupertate Parisiis, de quo satis dictum est alibi[3]; sed Anagniae fuerunt praesentes[4]: Hubertus, Magister Praedicatorum, Albertus Magnus, S. Thomas, Minister generalis Ordinis Minorum, scilicet Ioannes de Parma[5]. Ibidem die 5. Octobris 1256 liber Guillelmi fuit condemnatus[6].

Constat hucusque, S. Bonaventuram usque ad an. 1255 docuisse in Universitate Parisiensi, cum demum isto anno[1] propter litem praedictam illorum magistrorum praelectiones cessarent; atque propterea tamdiu dilatus ei fuit titulus *magistri*, quo demum an. 1257 fuit insignitus. Ubi autem ab an. 1255 usque ad an. 1257, quo electus est Minister generalis et Doctor, moratus sit quidve egerit[2], non tam facile dirimi potest, quamvis probabile sit, eum potuisse Parisiis studiis et praelectionibus Fratrum incumbere.

Quamvis tempus antecapiamus, tamen propter affinitatem materiae subiungimus in capite de studiis duas quaestiones, scil. quando et sub quibus auspiciis Bonaventura factus sit magister, atque quomodo posterius in orta denuo lite Universitatis Parisiensis se gesserit, id est an. 1257 pro prima et an. 1268 in altera quaestione.

6. Anno 1256 die 5. Octobris, ut dictum est, adhuc ante electionem Bonaventurae in Ministrum generalem, lata fuit in causa magistri Guillelmi a S. Amore ceterorumque sententia peremptoria litteris apostolicis: *Romanus Pontifex*[3] etc. Insuper paulo post eodem anno et mense die 23. editum fuit aliud instrumentum publicum, quod exhibet inter alia conditionem, sub qua duobus se subiicientibus magistris Parisiensibus, scilicet Odoni de Duaco et Christiano de Virdunio, canonico Bellvacensi, poena luenda erat, et quam iuramento firmare debebant, nempe: « Secundo, quod fratres Praedicatores et Minores Parisius degentes, magistros et auditores eorum et specialiter ac nominatim Fratres *Thomam de Aquino* de Ordine Praedicatorum et *Bonaventuram* de Ordine Minorum, *doctores theologiae ex tunc*, quantum in eis esset, in societatem scholasticam et ad Universitatem Parisiensem reciperent ut magistros[4] ». Revera magister nominatus Christianus declaravit hoc idem Parisiis die 12. Augusti 1257 in domo Fratrum Minorum Parisiensium coram viro iurato, mandato a Reginaldo episcopo Parisiensi[5]. Ex hoc consequitur,

---

an. 1251 n. 34.; ad ann. 1255 n. 1 seqq. Sbaralea, Bullarium, tom. II. pag. 32.

[1] Chronica XXIV Generalium ita rem exhibet: « Et eodem anno (1251, sed erronee) oritur dissensio Parisius inter Universitatem clericorum et pauperes Mendicantes religiosos studentes in theologia, incentore malorum Guillelmo de Sancto Amore theologiae doctore, qui, ad sobrietatem non sapiens, contra dictorum Religiosorum pauperum statum libellum diffamatorium promulgavit, asserens, quod non erant in statu salvandorum, nec erat eis meritoria eorum mendicitas et paupertas, cum deberent propriis manibus laborare; quodque de licentia Romani Pontificis seu Dioecesanorum praedicare et confessiones audire non poterant, cum ex hoc curatis praeiudicium inferretur. Intitulabatur autem libellus ille: Tractatus brevis de periculis novissimorum temporum, cuius principium erat: *Ecce, videntes clamabunt foris*. Et eodem tempore (debet esse an. 1256) frater Bertrandus de Baiona de Provincia Aquitaniae, theologiae multum famosus magister, sic apte pro Religiosis Mendicantibus peroravit... ». Notandum tamen, auctorem Chronicorum non esse exactum quoad annum publicationis libelli, qui erat an. 1254 vel 1255, nec quoad causam litis. Cfr. Analecta Francisc., tom. III. pag. 272 et ibid. not. 8.

[2] Vid. tom. V. pag. VI. seq.

[3] Ibid., ubi tota quaestio a nobis diffuse exhibetur. Praeterea cfr. in praesenti volumine pag. 10 col. I. et II.

[4] Thomas Cantimpratanus, O. P., *de Apibus*, l. II. c. 10. n. 23, ubi in editis *falso* dicitur *Bonaventura*, sed in melioribus codd. supprimitur nomen *Bonav.*, testante P. Denifle, Chartularium, tom. I. pag. 333, nota 3. et pag. 339.

[5] « Eodem autem anno (29 Octobr. 1255) existens Anagniae » (Ioannes de Parma), Analecta Francisc., tom. III. pag. 279.

[6] Bernardus a Bessa in suo catalogo ita totam rem generice narrat: « Sub huius (Ioannis) ministerio Parisius Guillelmus de Sancto Amore, doctor theologus, sed *ad sobrietatem non sapiens*, contra Religiosorum pauperum statum, et quod de commissione summi Pontificis vel Ordinariorum non possent fidelium confessiones audire sine licentia speciali parochialium sacerdotum, libellum diffamatorium promulgavit. Sed postea, Fratribus pro veritatis defensione instantibus, libellus quidem primo coram Alexandro Papa IV, qui eum de Fratrum suorum consilio, sub anathematis ultione in eos qui tenerent et non delerent, damnaverat, deinde Parisius coram piissimo tunc rege Francorum, nunc Sanctorum aggregato et adscripto catalogo sancto Ludovico, multitudine convocata, solemniter est combustus. Dictus vero Guillelmus de toto Franciae regno expulsus est ». Analecta Francisc., tom. III. pag. 698.

[1] Ad istam cessationem studii Parisiensis an. 1255 videntur referri verba Bonaventurae, quae in fine sermonis de S. Marco, Evangelista, in die Sancti huius mane ad S. Antonium pronuntiavit Parisiis: « Oremus pro statu Ecclesiae, praecipue pro studio Parisiensi, *quod modo cessat*, et puto, quod diabolus fecit modo maximam partem suae voluntatis, quando procuravit in cordibus, *quod cessaret*, quia hoc est unum de maioribus damnis, quod ipse possit facere sanctae Ecclesiae, quia studium Parisius est fons, a quo rivuli exeunt per totum mundum et episcopi et archiepiscopi et alii ecclesiarum rectores ». Tom. IX. pag. 524 col. I.

[2] Sustinet Bonelli, Prodromus, col. 16 et ibid. not. h, quod Bonaventura « cathedram tenuit, nihil obstante lite » et « publicarum praelectionum cursum nequaquam abruperit ». At consideratis his quae diximus, et elucubrationibus Kirchenlexicon, ed. 2. tom. XIII. col. 1583 et Denifle, Chartularium, tom. I. pag. 252 seqq. sententia Bonelli vix sustineri potest.

[3] Cfr. Wadding. ad an. 1256 n. 31; Sbaralea, Bullarium, tom. II. pag. 196; Denifle, Chartularium, tom. I. pag. 331 n. 288.

[4] Wadding., ad an. 1256 n. 37; Denifle; Chartul., tom. I. pag. 338 n. 293.

[5] Denifle, ibid. pag. 364 n. 317.

Bonaventuram fuisse *nominatum* magistrum an. 1256, ac proinde antequam Minister generalis evaserit.

Sed haec Papae determinatio nondum statim executioni data est in ipsa Universitate Parisiensi, sine cuius actu tamen nemo magister evadere potuit. Magistri enim reliqui minime instrumento acquiescentes, viritim resistebant, quominus Bonaventura decoraretur, antequam privilegia et statuta et ordinationes Universitatis iuramento obsignasset [1], quod Fratres Mendicantes praestare nec voluerunt nec potuerunt. Nec fortasse Bonaventura hoc aegre ferebat, cum interim ad regendam totam Familiam seraphicam destinatus qua Minister generalis, eo facilius bonum publicum Ordinis procurare potuerit. Postea tandem animi academicorum paulatim placabantur, eo magis, quod in fine Alexander IV. praecepit magistris obstinatis die 12. Maii 1257, ordinationem « Quasi lignum vitae » inviolabiliter esse observandam [2]. Immo die 2. Octobris 1257 [3] peremptoria apparuit bulla: *Cum olim*, ad quam vocem emanatam Universitas manus victas dedit et magistros utriusque Ordinis sine iuramento recipere constituit. Tunc statim ventum est ad actum publicum coram Universitate, sine qua functione nemo magister laureatus esse potuit; factum hoc die 23. Octobris 1257. Hoc die et anno demum, quamvis voluntas Pontificis iam ante annum idem statuisset, tandem lis composita est et duo celeberrimi huius Universitatis doctores eiusque summa et perpetua gloria recepti sunt. Quod factum functionis publicae die 23. Octobris evenisse, asserit Panfilo [4] et Sbaralea [5].

7. Sed interim exemplum oppugnandi Ordinem, datum a Guillelmo a S. Amore neque refutatione eius libri a Bonaventura neque condemnatione a Pontifice et combustione removeri potuit; etenim post Guillelmum plures alii Ordinem libellis famosis calumniare prosequebantur. Apparuit praesertim quidam liber, cui titulus: *Contra adversarium perfectionis christianae et praelatorum et facultatum ecclesiae,* quique incipit: « Tantum sibi praesumtionis assumserunt quidam homines » etc., qui perniciosior quam praedictus fuit. Quis huius libri auctor fuerit, exploratum non est, quamvis ex Chronicis XXIV Generalium [6] et ex codice quodam Burghesiano (nunc Vaticano [1]) cum magna probabilitate inferatur cum P. Denifle [2] fuisse Gerardum de Abbatisvilla, magistrum. Contra hunc quoque libellum confecit Bonaventura praeclarum opusculum inscriptum *Apologia pauperum,* incipiens: « Summi legislatoris » etc., in quo opusculo calumniatorem hunc, tacito tamen eius nomine, acrius refutat quam Gulielmum, quia tunc Sedis apostolicae condemnantis libellum Guillelmi sententia in re controversa iam erat lata. Scripta autem est haec apologia sequioribus annis, et quidem S. Bonaventura existente iam Ministro generali, ut liquet ex Chronicis XXIV Generalium, sive accuratius non ante annum 1268 vel 1269, ut concludi potest ex c. 12 ipsius apologiae: « His enim modis vixerunt hactenus huiusmodi pauperes in magna multitudine *sexaginta annos et amplius* [3] ».

Caput III.

De S. Bonaventurae in Ministrum generalem electione et de ceteris tempore generalatus eius gestis.

1. Dum Bonaventura Parisiis moratur, Romae volvuntur facta summi momenti. Etenim « Frater Ioannes (de Parma), Minister generalis, convocato Romae Capitulo generali, anno ab incarnatione Domini computando 1256, secundum illos vero, qui a Nativitate computant, an. 1257, in festo Purificationis (2 Februarii) beatae Mariae, in praesentia domini Alexandri Papae IV... cum omnimoda importunitatis instantia, impotentia allegata, a ministerio se absolvi obtinuit [4] ». Beatus enim ille vir, doctrina et sanctitate eminens [5], cum non deessent, qui ipsi regularis observantiae studioso adversarentur, generalatus

---

[1] Denifle, ibid., pag. 242 n. 219.

[2] Cfr. Analecta Francisc., tom. III. pag. 272, not. 8.

[3] Bullaeus, Hist. Univ. Paris., tom. III. pag. 282 et 344. seqq.

[4] Storia compendiosa, vol. I. pag. 625.

[5] Scriptores, v. Bonaventura.

[6] Auctor Chronicorum XXIV Generalium ita rem exhibet integram cum quadam vehementia: « *Existens* (Bonaventura) vero Generalis libellum perniciosissimum, qui *creditur fuisse magistri Geraldi* de Abbatisvilla, per *Apologiam* tam eloquenter quam subtiliter confutavit. Hic enim Geraldus maledictus *datus in reprobum sensum* (Rom. 1, 28.), doctor tamen theologus Parisius publice contra Religiosos pauperes praedicavit. Tandem cum in beatum Franciscum et eius Ordinis statum linguam laxasset blasphemam, tanta, ut fertur, divina ultione percussus est, ut paralysi dissolutus et lepra respersus interiret, exemplum relinquens omnibus, ut sciant, Iesum suorum esse pauperum defensorem ». Analecta Francisc., tom. III. pag. 326.

[1] Cfr. tom. VIII. pag. 233 seqq. et ibid. not. 2. seqq. et ibid. Proleg. pag. LXVI.

[2] Chartularium, tom. I. pag. 415, not. 2.

[3] Cfr. tom. VIII. pag. 233 seqq.

[4] Chronica XXIV Generalium, Analecta Francisc., tom. III. pag. 286, 287.

[5] Chronica XXIV Generalium immediate post citata verba allegant verba Fratris Peregrini de Bononia, secundum quae sequeretur, Ioannem fuisse quasi coactum deponere officium suum. Dicunt enim: « Frater tamen Peregrinus de Bononia in sua Chronica sic dicit, quod hic Generalis postquam de legatione Graeciae fuit reversus, aemulis ipsius qui erant multi, accusantibus eum domino Papae Alexandro, idem Papa sibi in secreto praecepit, quod renuntiaret officio et quod nullo modo assentiret, si Ministri eum vellent in officio retinere. ‚Et ego (Peregrinus), inquit, in Capitulo fui mediator inter ipsum et Ministros'. Et hoc (scil. auctor Chron. XXIV Gen.) habui ab ore eius » (Peregrini). Attamen iste Peregrinus, quamvis testis oculatus, post quem eandem rem postea retulit Marianus Florentinus in suis Chronicis, non meretur fidem. Constat ex una parte, eum fuisse fautorem factionis alterius ac proinde adversarium Ioannis; ex altera parte eius testimonium est unicum, quod consideratis testimoniis magis fide dignis Salimbene et Bernardi de Bessa, nullum est vocandum. Idem dicendum de Mariano multo posteriore. Cfr. Fr. Luigi da Parma, Vita del Beato Giovanni da Parma, pag. 88-93, Quaracchi 1900.

officio arduo imparem se putabat[1]. Summus quidem Pontifex, aliqui cardinales ipsumque Capitulum, ut munus resumeret, suadebant; neque tamen hisce precibus acquiescere voluit[2]. Alius scriptor, confrater et coaevus, totam rem diffuse narrat sic: « Ultimum generale Capitulum, quod sub eo (Ioanne) celebratum fuit, acceleravit, quia *penitus* nolebat esse Minister, et factum est Romae in festo Purificationis anno Domini 1257. Et steterunt per unum diem Ministri et Custodes et Discreti, quod in negotiis Capituli processum non est, quia *penitus* nolebant eum absolvere; tunc ingressus locum Capituli protulit verba sua, secundum quod scivit et voluit dicere. Tunc hi, quibus electio incumbebat, videntes angustiam animae eius, quamvis male libenter, dixerunt ei: Pater, vos, qui visitastis Ordinem et cognovistis mores et conditiones Fratrum, assignetis nobis unum idoneum Fratrem, quem constituamus super hoc opus, et vobis succedat. Et statim assignavit Fratrem *Bonaventuram de Bagnoreto*, et dixit, quod in Ordine meliorem eo non cognoscebat; et statim omnes consenserunt in eum et fuit electus; et rogaverunt Fratrem Ioannem, quod compleret Capitulum; et factum est ita; et praefuit frater Bonaventura XVII annis, et multa bona fecit[3] ». Concludunt iterum Chronica XXIV Generalium[4]: « Octavus Generalis fuit praeclarissimus Pater Frater Bonaventura de Balneoregio Provinciae Romanae, electus in praedicto Capitulo Romae anno ab incarnatione Domini 1256[5] in festo Purificationis beatae Mariae celebrato, domino Alexandro Papa IV. praesente ».

Omnia alia testimonia tam coaeva quam posteriora[6] concordant in die annoque et circumstantiis huius electionis, ex quibus posterioribus unum sufficiat adducere: « Anno Domini 1256[7], convocato Capitulo Romae..., idem Generalis cum omnimoda importunitatis instantia, allegata impotentia, a ministerio generali se absolvi in praesentia dicti domini Alexandri IV. in festo Purificationis beatae Mariae obtinuit. Nonus[1] Generalis, vel decimus secundum aliquos, fuit praeclarissimus Pater sanctus Bonaventura de Balneoregio, provinciae Romanae, electus in praedicto Capitulo Romae celebrato Pontificatus dicti domini Alexandri IV. anno secundo[2] ».

2. Porro circa annum electionis in Ministrum generalem inde grave supervenit dubium, quod inveniatur testimonium coaevum, quod non computando annum electionis a Nativitate Domini, sed ab ingressu Bonaventurae in Ordinem, ab ista computatione discordat. Dum enim Salimbene et Chronica XXIV Generalium assignant an. 1257, ac proinde annos 18[3] ab ingressu Bonaventurae in Ordinem, Bernardus de Bessa[4] in suo catalogo XV Generalium et qui eum secuti sunt[5] annos tantum XII. sive XIII. assignant, quin adducant annum electionis a Nativitate Domini. Qua ex oppositione testimoniorum hoc sequitur dilemma: vel Bonaventura ingressus est Ordinem an. 1242, non an. 1238, vel factus est Generalis an. 1252, vel Bernardus de Bessa erravit. Primum demonstravimus supra[6] esse falsum, cum ingressus in Ordinem ponendus sit in an. 1238; secundum item est falsum, cum Salimbene ceteraque testimonia sint irrefragabilia, nihil enim tam certum est quam electio an. 1257, et ex ista computatione omnes aliae in gestis Bonaventurae firmitatem accipiunt. Remanet idcirco, Bernardum erravisse scribentem: « *In XII. vel XIII. ad regimen Ordinis est assumtus* ». Cum vero error tam crassus non facile Bernardo, coaevo et secretario Bonaventurae, obiiciendus sit, dicendum potius est, vel Bernardum computare

---

[1] Ioannem sponte regimen dimisisse impotentiamque ut causam allegavisse nemo expressius Bernardo de Bessa in catalogo testatur? « Hic Minister (Ioannes), convocato Romae Capitulo generali, in praesentia domini Alexandri Papae IV, qui regimen Ordinis, quod episcopus Ostiensis existens prius habuerat, noluit alteri committere, sed sibi retinere, *cum omnimoda importunitatis instantia, impotentia allegata*, a ministerio se absolvi obtinuit ». Analecta Francisc., tom. III. pag. 698.

[2] Ibid. pag. 287.

[3] Testimonium Salimbene pag. 137 est pretiosissimum tam quoad causam renuntiationis Ioannis et annum circumstantiasque electionis Bonaventurae, quam quoad mox agitandum processum in causa Ioannis. Salimbene enim cognovit optime has res, cum, ab an. 1247-1248 Lutetias Parisiorum profectus, pluries obviasset in Conventibus Ioanni atque cum eo frequenter colloquia habuisset, ut ipse pag. 125 seqq. narrat. Idem dicendum erit de relationibus inter Salimbene et Bonaventuram.

[4] Analecta Francisc., tom. III. pag. 323 seq.

[5] Id est, secundum rationem nostri calculi chronologici an. 1257, ut ipse auctor Chronicorum supra pag. 46 col. II. notavit. Errant igitur Wadding., ad an. 1256 n. 3 et auctor Chronologiae legalis, pag. 26, qui sustinent, Capitulum locum habuisse an. 1256 Romae die 2 Febr. in Conventu Aracaeli.

[6] Cfr. Barthol. Pisanus, loc. cit.; Ioannes de Komorowo, Memoriale, pag. 105; Angelus Clarenus, cfr. Archiv. für Litteratur, pag. 277 seqq.; Glassberger, Chronica, Analecta Francisc., tom. II. pag. 73 etc.

[7] Vide notam 5.

[1] Septimus (Bernardus de Bessa), octavus (citata Chronica XXIV Generalium), nonus (Firmamentum), decimus quoque numeratur generalis Minister Bonaventura passim, prout narrans scriptor S. Franciscum ut primum generalem computat vel omittit; item prout fratrem Eliam bis (cfr. Salimbene, *de Praelato*, pag. 402) vel semel computat Ministrum generalem; immo utrum etiam Petrum Cathanium in elenchum Ministrorum assumat.

[2] Firmamentum trium Ordinum Beatissimi Patris Nostri Francisci, Paris. Ioan. Petit 1512. fol. 19 r. I. partis.

[3] Salimbene habet solam computationem a Nativitate Domini; Chronica XXIV Generalium habent utramque, ea in computatione a Nativitate Domini habent bene an. 1257, in computatione vero ab ingressu sequuntur errorem Bernardi de Bessa sive primi amanuensis scribendo XII. vel XIII.

[4] Analecta Francisc., tom. III. pag. 669.

[5] Praecipue Chronica XXIV Generalium, quae imitantur omnes posteriores scriptores usque ad Waddingum. Primus Sbaralea rem detegit. Num Chronica anonyma Veneta citata cum aliis testimoniis supra pag. 41 sit secuta Chronica XXIV Generalium, an sit testimonium a parte, non constat; imitatio est probabilior, cum similis modus scribendi non esset communis, ut apparet ex Salimbene.

[6] Pag. 41. Notandum est, suppositionem Waddingi aliorumque, Bonaventuram an. 1242 vel 1243 in Ordinem esse ingressum, proprie ex hoc Bernardi modo computandi provenisse.

voluisse electionem ab anno, quo Bonaventura baccalaureus factus est; tunc enim vere erant XII. vel XIII. anni; vel Bernardum scripsisse vere XVII. vel XVIII, sed incuria amanuensis antiqui numerum V postea fuisse omissum, et inde omnes, qui Bernardum sequerentur, in eundem errorem incidisse. Nihil hoc errore facilius, quod accidisse tantis exemplis ostendunt chronologi. Hoc idem Sbaralea [1], Bonelli [2], Panfilo [3], noster editor [4] Chronicorum XXIV Generalium non sine specie magnae verosimilitudinis sunt suspicati.

3. Erat porro tunc Bonaventura aetatis 36 annorum, cum Parisios [5] nuntius eius electionis pervenerit. Non multo post novus Minister generalis has litteras dedit ad omnes Ministros et Custodes: « ...Licet insufficientiam meam ad ferendum onus... Hanc autem Epistolam legi in singulis Conventibus vestrae Provinciae faciatis [6] ». Fuit hoc IX. kal. Maii eiusdem an. 1257, ut praeclarus annalista [7] Ordinis dicit: « Sequentem dedit ad universos Ordinis praelatos epistolam, quam etsi antiquorum nostrorum monumentorum habeant codices, et circumferatur inter viri sancti opuscula, solus tamen Petrus Galesinius locum et tempus scriptionis notavit », id est, « Datum Parisius anno Domini 1257 in festo Georgii Martyris [8] » (23 Aprilis).

Non diu tamen Bonaventura Parisiis degebat; negotia enim gravissimi momenti revocabant eum in Italiam. Tempore aestivo an. 1257, accersitus a Patribus et forsan etiam ab Alexandro Pontifice IV, advenit Romam [9], ut causam spinis consitam praedecessoris sui Ioannis Parmensis iudicaret.

4. Fuit enim hoc tempore Ordo magnis procellis agitatus [10]. Iamdudum doctrina abbatis Ioachim inter Fratres Minores plures nacta est adhaerentes [11], adeo ut et ipsum Ioannem de Parma ad se attraxerit. Alii vero Fratres erant contra eiusdem doctrinam et prophetias, ut Bonaventura [12]. Haec dissentio litem de paupertate magis etiam exacerbabat. Postquam Ioannes de Parma, ut dictum est, dimisit regimen Ordinis, factio laxior accusavit eum, quasi praeter alia ita deditus esset doctrinae Ioachimi, ut fides eius in SS. Trinitatem periclitaretur [13]. Vere autem Ioannes adhaerens fuit doctrinae abbatis Ioachim, propter quod ex parte huius factionis magnas est passus persecutiones et multas; sed vere quoque vir probus et sanctus fuit. Patet ista duplex res ex omnibus testimoniis coaevis, pro quibus unus loquatur Salimbene [1]: « Hic (Ioannes) propter doctrinam abbatis Ioachim, quia nimis adhaesit dictis suis, exosus fuit quibusdam Ministris et Papae Alexandro IV. et Nicolao III, qui ambo, cum essent cardinales, fuerunt Ordinis gubernatores, protectores et correctores; et prius diligebant eum intime sicut semetipsos propter eius scientiam et sanctam vitam ». Et infra idem [2]: « Notandum, quod, quamvis Ioannes de Parma habuerit multos mordaces occasione doctrinae abbatis Ioachim, tamen habuit multos, qui eum dilexerunt ». Eodem modo Bernardus de Bessa [3]: « Successit frater Ioannes Parmensis, vir scientia et religiositate praeclarus, maxime paupertatis et humilitatis amicus ». Expressius alibi [4] Salimbene: « Speculum et exemplar erat omnibus intuentibus, quia tota vita sua honestate et sanctitate plena erat et moribus bonis et perfectis; Deo enim et hominibus gratiosus erat ».

Accusatus igitur Ioannes, se defendere et in nonnullis retractare debuit. Iudicium indictum fuit in Monasterium Castri plebis (Città di Pieve) in Provincia Tusciae [5] coram Ioanne Gaietano, Protectore Ordinis et cardinali atque coram Ministro generali Bonaventura [6]; refert enim auctor Chronicorum XXIV Generalium [7]: « Sub eodem (Bonaventura) etiam Frater Ioannes Parmensis, praedecessor suus, per doctrinam abbatis Ioachim *in designatione finalium temporum* deceptus, coram domino Ioanne Gaietano, Protectore praedicto et praefato Generali quae astruxerat dedixit ». Ante hunc autem iam idem, sed maiori cum specificatione scripserat coaevus Bessa [8]: « Hic Frater Ioannes, postquam absolutus fuit (ab officio generalatus), per doctrinam abbatis Ioachim deceptus in *designatione ultimorum temporum*, coram domino Ioanne Gaietano, qui habebat curam Ordinis, sancti Nicolai in Carcere Tulliano diacono cardinali et Fratre Bonaventura, qui ei successit in officio ministerii, quae astruxerat, dedixit ». Retraxit

---

[1] Supplementum, v. Bonaventura, pag. 169; Bullarium, tom. III. pag. 12.

[2] Prodromus, col. 17 seqq.

[3] Storia compendiosa, vol. I. pag. 626.

[4] Tom. III. pag. 325.

[5] Ibi tunc certe fuit Bonaventura, cum exinde paulo post litteras encyclicas infra commemorandas ad totum Ordinem divulgavit.

[6] Tom. VIII. pag. 468 seq.

[7] Wadding., Annales, ad an. 1257 n. 9; eandem Epistolam habet quoque Chronologia historico-legalis, pag. 29 seqq.

[8] Tom. VIII. pag. 469 in fine.

[9] Prodromus, col. 21 seqq.

[10] Cfr. Panfilo, Storia compendiosa, vol. I. pag. 510 seqq.

[11] Cfr. Ibid. pag. 605 seqq.

[12] Cfr. Comment. in Sententias tom. I. pag. 121 dub. 4.

[13] Wadding., ad an. 1256 n. 6. seqq., enumerat plura capita accusationis, quae attinxerat ex Mariano et Angelo Clareno; sed eorum veritas non est comprobata; quia neque Salimbene neque Bernardus de iis loquuntur, utroque tantum dicente, Ioannem in doctrinam Ioachimi incidisse. Cfr. Fr. Luigi da Parma, Vita del Beato Giovanni da Parma, pag. 86, not. 1; pag. 94 seqq. (Quaracchi, 1900).

[1] Chronica, pag. 131 seqq., ubi minutissime frater Salimbene per longum et latum imaginem, dotes eximias animi et virtutes Ioannis Parmensis depingit.

[2] Ibid. pag. 132 seq.

[3] Analecta Francisc., tom. III. pag. 697.

[4] Chronica pag. 128.

[5] Ita Wadding., ad an. 1256 n. 5 seqq.

[6] Ibid. n. 6: « Coniectis sociis in vincula, ultro perrexerunt hominem inopem et mendicum (Ioannem) et compunctum corde mortificare; *nec destiterunt, donec generalis Minister Bonaventura destinaret iudices,* qui Parmensis acta disquirerent ».

[7] Analecta Francisc., tom. III. pag. 350.

[8] Ibid. pag. 698-699.

igitur Ioannes errorem, vel potius, ut ardens coryphaeus Spiritualium posteriorum Angelus Clarenus se exprimit [1]: « Assumit innocentis hominis Christi personam et asserit, se credere et semper credidisse de quaestione illa et de omnibus aliis solum id quod Ecclesia tenet et Sancti docent ».

Fuit igitur Ioannes insons et liber declaratus, non tamen sine instantia magna Octoboni, Ianuensis, cardinalis sancti Hadriani, postea Hadriani Papae V, qui, dum a Bonaventura una et altera pars excipiebatur, cum audisset de crimine in Ioannem sibi optime notum iniecto, binas dedit ad Ioannem Gaietanum, iudicii praesidem et sanctum Bonaventuram litteras atque inter alia scripsit: « Dolenter audivi processum contra Ioannem de Parma Ordinis Generalem, eumque aemulatorie de *haeresi accusari*. Ego eius fidem pariter cum sanctitate iam dudum expertus sum, etiam antequam assumerer ad cardinalatum, neque sanctiorem aut fideliorem cognovi alium; quare non dubitaverim dicere, quod fides eius fides mea est. Rogaverim ergo affectuosissime, ne temere aut ex partium studio procedatur contra hominem sanctum. Quidquid in eum decreveritis fieri, in me facietis; iniuria eius in me redundabit; persona eius, mea est; in quibuscumque eum condemnaveritis, me etiam condemnabitis et cum eo esse volo [2] ».

5. Quomodo autem hic processus in singulis partibus [3] evolveretur, posteritati transmissum non est. Certum est, quod, quantum ad regimen Ordinis, « examine facto, non est inventa in eo iniquitas », ut loquitur Waddingus [4]; item, eum in fide intemeratum inventum fuisse [5]. Cur nihilominus indagatio fuerit tam severa, ex solo facto, quod Ioannes adhaeserit abbati Ioachimo circa ultima tempora, non facile coniici potest. Quomodocumque demum res sit, auctoritas duarum epistolarum cardinalis Octoboni Fieschi [6] multum contulit, ut Ioannes ab omni incusatione insons et liber declararetur. Bonaventura concessit Ioanni libenter, ut sibi eligeret Conventum, in quo pacifice moraretur. Ioannes perrexit Grecium [7], ubi S. Franciscus primo diem natalem divini Infantis celebravit.

Inventi sunt, qui partem Bonaventurae habitam in processu Ioannis vituperaverint. Aliqui, ut posterior implacabilis Angelus Clarenus, crimini ei verterunt, quod subdole [1] et dure [2] Ioannem tractaverit. « Difficile est dictu, quid in istis et aliis huiusmodi verbis Clareni sit verum, quid fictum. Si unquam, tunc hic valeret maxima: Audiatur et altera pars; facile enim est de viro aliquo post mortem eius res factaque in medium ferre et accusationes facere, quando iste se defendere nequeat [3] ». Alii, ut Bonaventuram in hac re a severitate eximant, eum absentem fuisse autumant; quod tamen admitti nequit [4]. Sed Clarenus, qui primus movit tam graves accusationes severitatis iniustitiaeque contra Bonaventuram, non consideravit, quod Bonaventura fuerit *Minister generalis et iudex,* qui, quamvis invitus, ex officio *debuit* iudicio impartiali praeesse, utramque partem audire atque innocentem absolvere, ut factum est. Nihil igitur certi afferri potest contra Bonaventuram.

6. Quoniam unum caput accusationis, quam nonnulli moverunt contra Bonaventuram, tractavimus; secundam nonnullorum censuram contra eundem subiungamus. Non enim defuerunt, qui, concedentes caritatem et mansuetudinem huius Sancti, ex hoc capite eum vituperaverint, quod quoad verum spiritum S. Francisci, praesertim in observantia altissimae quam legislator voluit paupertatis, defecerit, nimisque faverit modo vivendi Conventualium, ut vocantur, qui rigorem Ordinis a sancto Fundatore, intentum dispensationibus fere derogaverint. Alii vero eum praedicant fidelissimum discipulum S. P. Francisci et quasi alterum Ordinis fundatorem; et re vera, consideratis omnibus, haec sententia admittenda est.

Quod ut melius intelligatur, pauca praemittenda sunt. Primo de praedicta accusatione audiamus iudicium famosi Petri Ioannis Olivi, Spiritualium ducis quoad observantiam paupertatis ad extremas partes semper inclinati. Hic respectu Bonaventurae facit obiectionem et hanc solutionem, quas refert P. Ehrle

---

[1] In *Historia de septem tribulationibus* in Archiv für Litteratur etc., tom. II. pag. 285.

[2] Apud Angelum Clarenum in *Historia de septem tribulationibus Ord. Min.* (Archiv etc., tom. II. pag. 106 seqq.) et Waddingum, ad an. 1259 n. 6.

[3] Ex processu relato ab Angelo Clareno in *Historia tribulationum* (Archiv etc., tom. III. pag. 106 seqq.; 249 seqq.) apparet, accusationem factam esse in iis quae pertinent ad regimen et ad fidem: « *Ex hac secunda causa* et ratione apparenter moti sunt Fratres et provocaverunt Fr. Bonaventuram ad examinandum fr. Iohannem et socios suos de fide et commoverunt filium contra patrem et promotum contra promotorem et dilectum olim discipulum et subditum contra diligentem magistrum et pastorem ».

[4] Ad an. 1256 n. 17.

[5] Supra nota 1.

[6] Nota 4. relata.

[7] Salimbene, l. c., pag. 137: « Porro, post absolutionem suam, Frater Ioannes ivit et habitavit in eremitorio Grecii ». Concludit autem longam de eo narrationem Salimbene, ibid. pag. 138: « Multa alia bona vidi et audivi et cognovi de Fratre Ioanne de Parma, qui fuit generalis Minister, quae essent digna relatu, quae subticeo et brevitatis causa, et quia ad alia dicenda festino, et quia Scriptura dicit, Ecclesiastici XI: *Ante mortem non laudes hominem quemquam.* Vivit enim adhuc... ».

[1] « Defecit autem Fr. Bonaventura in hac parte, teste ipso Fr. Iohanne, non parum, quia, conferens de praefata quaestione una simul cum ipso in cella, concordabat ostendendo, se idem cum ipso sentire, in conspectu vero Fratrum in communi oppositum se sentire monstrabat ». Archiv etc., ibid. pag. 277 seqq.

[2] « Venit Frater Ioannes, cogitur iurare tanquam de haeresi suspectus, inquiritur sapiens a minus sapientibus, senex a iuvenibus, sancto Spiritu repletus ab indevotis et sui cordis voluntates sequentibus examinatur. Tunc enim sapientia et sanctitas Fr. Bonaventurae eclipsata palluit et obscurata est, et eius mansuetudo ab agitante spiritu in furorem et iram conversa defecit in tantum, ut diceret: ‚Si Ordinis non respicerem honorem, sicut haereticum eum facerem manifeste puniri' ». Ibid. pag. 284 seqq.

[3] Analecta Francisc., tom. III. pag. 350, not. 9.

[4] P. Ireneo Affò, Vita del B. Giovanni da Parma, pag. 122.

S. I.[1]: « Quinto, quia Bonaventura et alii, qui de hoc scripserunt, secundum dicta istorum valde laxe vixerunt; ergo videtur, quod non intellexerunt, usum strictum suae laxationi contrarium cadere sub voto. — Ad quintum dicendum, quod hactenus solebant adducere viros solemnes in exemplum perfectionis. Sed heu, Domine Deus! hodie ab istis inducuntur in exemplum laxationis, uno ictu illos vituperando confodientes et ex deducto exemplo se ipsos excaecantes et aliis nobis doctrinam venenatam infundentes. Dico igitur, quid de praedicto Patre sentio. Fuit enim interius optimi et piissimi affectus et in doctrinae verbo praedicans ea quae sunt perfectae paupertatis, sicut ex supra dictis ab eo satis liquere potest. Fragilis tamen fuit secundum corpus, et forte in hoc aliquid humanum sapiens, quod et ipse humiliter, sicut ego ab eo saepius audivi, confitebatur; nec enim maior fuit Apostolo dicente: *In multis offendimus omnes.* Tamen in tantum dolebat de communibus laxationibus huius temporis, quod Parisius in pleno Capitulo, me astante, dixit, quod, ex quo fuit Generalis, nunquam fuit, quin vellet esse pulverisatus, ut Ordo ad puritatem beati Francisci et sociorum eius et ad illud quod ipse de Ordine suo intenderat, perveniret. Ex his igitur vir sanctus excusari potuit a *tanto*, etsi non a *toto;* non enim fuit de numero defendentium laxationes et impugnantium Regulae puritatem, aut de numero iniacentium in praedictis impuritatibus, qui eas sequi videntur quasi toto corde. Sed si quid inde passus est, hoc ipsum cum moerore et planctu. Tales autem non sunt censendi, ut credo, esse in mortali, nisi, pensatis hinc inde omnibus circumstantiis, « excessus huiusmodi esset in eis enormis ».

Secundo exponamus mentem S. Francisci circa obligationem, quam profitentibus Regulam suam *obligatorie* voluit imponere.

Verissimum est, S. P. Franciscum amore prorsus singulari erga *strictissimam paupertatem* et vitam *interiorem* et *contemplativam* inflammatum fuisse atque actibus prorsus heroicis utramque vitam coluisse et primos suos discipulos docuisse. Nihilominus etiam ad vitae *activae* exercitium pro utilitate Ecclesiae et animarum caelestibus stimulis fortiter trahebatur; proprio tamen suo spiritu minus inclinabat ad vitam activam, immo eam quasi formidabat, cum in pulvere huius saeculi facile fiat detrimentum vitae interioris et etiam altissimae quam cupiebat paupertatis. Hinc, ut legitur in eius vita, in Sancto ortae sunt graves dubitationes, an scilicet et ipse et Fratres eius divina voluntate vocarentur ad vitam activam; tandem multiplici revelatione divina edoctus, cum maximo fervore coepit praedicare. Attamen bene cognoscens humanae naturae ad exteriora et mundana inclinationem et multiplicia inter homines pericula ad tepiditatem seducentia, timebat, ne spiritui orationis et devotionis fieret praeiudicium. Hac praecipue ratione permotus, plures composuit Regulas, ut experimento disceret, quomodo utramque illam vitam meliore modo posset congrue componere. Tandem ultimam Regulam composuit et ipse eius approbationem ab Honorio III. anno 1223 obtinuit et ad hanc observandam Fratres voluit obligari. Manifestum autem est, verba huius Regulae statuere multo mitiora et ad humanum usum magis accommodata praecepta, praesertim quoad *usum rerum,* licet quoad *abrenuntiationem* sint strictissima. Idcirco nonnulli perperam opinati sunt, hanc Regulam esse potius defectionem a primitiva idea S. Fundatoris et ab ipsius exemplo.

Sed e contrario magna sapientia in ipsa manifestatur, ut congrue copuletur utraque praedicta vita, ut scilicet tum « sanctae orationis et devotionis spiritus non exstinguatur, cui debent cetera temporalia deservire », ut dicitur in Regula (c. 5.), tum ut, salva « celsitudine altissimae paupertatis » (ibid. c. 6.), non excludantur media necessaria vel apta ad fructuose Domino deserviendum in exercitio vitae activae.

Haec igitur ultima Regula est fundamentum legale Ordinis Fratrum Minorum, et qui vovent et observant hanc Regulam « vivendo in obedientia, sine proprio et in castitate » tum ipsi ad alia servanda voto suo non obligati sunt, tum ipse Minister generalis secundum hanc normam gubernare debet Ordinem. Hoc sensu S. Franciscus dicit in suo Testamento, hoc Testamentum non esse aliam Regulam, « quia haec est recordatio, admonitio et exhortatio..., ut Regulam, quam Domino promisimus, *melius* catholice observemus ». Idem dicendum est de aliis multis verbis exhortatoriis et de ipso heroico S. P. N. Francisci exemplo.

Qui igitur praeter mandata Dei et Ecclesiae etiam hanc Regulam bene observat, verus est Frater Minor, verus S. Francisci discipulus et vere est in *via* ad obtinendam perfectionem Evangelicam, quae essentialiter consistit in *sola* caritate, ut manifeste docet S. Paulus[1].

Praeterea notandum est, verba Regulae observari posse variis gradibus, scilicet sensibus strictioribus et minus strictis, quin excedantur limites litteralis intelligentiae. Sufficiat, hoc breviter commemorasse, cum haec observantiae graduum diversitas ex ipso tenore Regulae iam satis appareat et a multis ipsius expositionibus solide comprobetur[2].

Notum est, vivente adhuc S. Francisco, inter Fratres incepisse quandam oppositionem contra litteralem Regulae expositionem, duce praesertim Fratre Elia, qui ad laxam vitam inclinabat et aedificatione magnifici sacri Conventus Assisiensis viam largam

---

[1] Archiv f. Litteratur u. Kircheng., tom. III. pag. 516 seq. Nos hunc textum ex alio codice, qui exstat Pistorii, Biblioth. Forteguerri, in nonnullis locis correximus, substituentes *vir sanctus* pro *uti sanctus* et *a toto* pro secundo *a tanto*.

[1] Epist. I. Cor. 13.

[2] Cfr. de hoc S. Bonav., Expositio Regulae et Sermo super Regulam, tom. VIII. pag. 391-488.

manifeste aperuit Ordinemque animorum divisione et partium acerrima contentione turbavit. Hoc dissidium progressum est usque ad lamentabilem divisionem, postea nominibus Conventualium et Spiritualium designatam, quod dissidium tanta in Ordine scandala et tandem an. 1517 perfectam eius in duos distinctos Ordines separationem procreavit.

Ipse S. Bonaventurae in Ministerio generali praedecessor, Fr. Ioannes de Parma, sanctitate et zelo pro puritate Regulae valde conspicuus, desperans de Ordine reformando et pace inter Fratres conservanda suo officio renuntiavit atque S. Bonaventuram ut successorem designavit, ut supra narratum est.

Hoc de conditione Ordinis praelibato, iam facile intelligitur, quam sapienter et recte Bonaventura gubernio et administratione Ordinis functus sit. Reducere tantam subditorum multitudinem ad primitivam austeritatem et strictissimam paupertatem observandam, a S. Patriarcha tum verbis tum exemplo commendatam, sed non praeceptam, impossibile fuit; nec Conventus magnos iam existentes relinquere opportunum fuit. Ut igitur unitas Ordinis et pax conservaretur, insistendum et urgendum imprimis erat, ut omnes Regulam professam saltem in illo gradu perfectionis, quae intra Regulae limites manet, observarent. Contra manifestos abusus fortiter pugnandum erat et ad altiora suaviter suadendum. Haec via media, quae aliena erat a laxatis Conventualium dispensationibus et a quorundam Spiritualium exasperato excessu, norma illa fuit, quam secutus est S. Bonaventura et hoc modo obtinuit, ut sub eius gubernio unitas et pax sufficienter fuerit observata. Quam fortiter contra transgressiones Regulae manifestas insurrexerit, testantur illae duae Epistolae officiales, quae in tom. VIII. pag. 468-474 impressae sunt, et ipsae etiam Constitutiones generales positae ibi pag. 449-467; (cfr. etiam Epistola de tribus quaestionibus, pag. 331 seqq.).

Desideravit quidem Bonaventura perfectissimam puritatis Regulae observantiam, ut testatur supra Petrus Ioannis Olivi, sed impossibilia tentare et in non necessariis, non sapientiae, sed temeritatis est. Minime tamen parvi faciebat verba et exempla S. Francisci ad altiora incitantia, quae in Legenda S. Francisci descripsit. Obiter notamus, efficacissima fuisse illa ad perfectam Regulae puritatem stimulantia verba et exempla sancti Fundatoris; hoc tota historia Ordinis manifeste testatur. Etiam quando in Ordine vel in aliquo Conventu laxior vel depravata vita inolevit, vix deerat saltem aliquis Frater, qui, considerans heroica S. Francisci exempla et salutaria verba, non senserit acres stimulos, ut mores suos etiam ultra praecepta reformaret. Eadem ratione explicatur continuus ille ad reformationem nisus, qui apparet in tot reformationibus, vel partialibus, ut in sacris recessibus, etiam in recentibus Constitutionibus commendatis, vel in generalioribus Familiarum aut totius Ordinis.

7. Cum aliquo modo hic commemoraverimus dotes internas S. Bonaventurae, hinc iuvat hic inserere quoddam factum, quod mansuetudinem eius et demissionem animi versus minimos Fratres mirifice collustrat. Waddingus istud reponit ad an. 1269, sed cum ad chronologiam nihil conferat, nos illud propter opportunitatem loci hic ponimus, usi ipsis verbis Annalistae [1]: « Dum ad hoc Capitulum (Assisiense) pergeret Bonaventura, evenit, ut quidam Frater Fulginas, afflictus, dum illic in patria non posset eundem Bonaventuram, suum primicerium, pro relevanda calamitate propter plurimos circumdantes et itineris comites alloqui, praecesserit Hispellum, atque ad oppidi radices in via occurrerit Generali, non parvo Fratrum sociorumque comitatu stipato, elataque voce transeunti dixerit: ‚Venerande Pater, ego percuperem pro mea consolatione te alloqui, et humiliter rogo, ne tuum contemnas subditum, quantumvis humilem fraterculum, tuae tamen curae commissum‘. Recessit aliquantulum a comitatu Bonaventura sedensque humi humaniter et placide cum misello, candide audivit, patienter tulit prolixius dicentem et misericorditer consolatus est deprecantem. Commoti Fratres ob tantam moram, exspectantes in via, submurmurabant dixeruntque, supremum Ordinis virum non ita se deprimere debere, ut occurrenti in via fraterculo assideat in terra adeo lungo tempore, relictis gravioribus Patribus sodalitii, qui eum comitabantur. Quibus ille: ‚Non licuit, Fratres, aliter facere. Ego Minister sum et servus, ille meus dominus‘; frequenter etenim illa Regulae commemoro verba [2]: ‚Ministri benigne et caritative Fratres recipiant et tantam familiaritatem habeant circa ipsos, ut dicere possint eis et facere, sicut domini servis suis. Nam ita debet esse, quod Ministri sint servi omnium Fratrum‘. Ego servus obtemperare debui domini voluntati, et compati laborantis infirmitati ».

Adhuc unum factum, quod nec quidquam ad chronologiam confert; est autem authenticum et pariter humilitatem Bonaventurae illustrat. Bis iam istius alibi [3] mentionem fecimus, sed breviter. Hic iam totum referimus cum saepe laudato Salimbene scribenti [4]: « Hic (Frater Marcus) fuit meus specialis amicus; et generalem Ministrum Fratrem Bonaventuram in tantum dilexit, quod post mortem eius, quando recordabatur magnae litteraturae ipsius et omnium gratiarum, quas habebat, ex quadam dulcedine erumpebat in lacrymas. Item, quando Frater Bonaventura generalis Minister clero praedicare debebat, ibat ad eum Frater Marcus et sibi dicebat: ‚tu es quidam mercenarius‘, et, alia vice: ‚quando praedicasti, nescivisti, quod diceres; sed spero, quod non facias modo‘. Hoc autem ideo Frater Marcus dicebat, ut eum ad melius dicendum provocaret; et tamen Frater Marcus omnes sermones Fratris Bonaventurae scribebat et habere volebat. *Gaudebat* autem Frater Bonaventura,

---

[1] Ad ann. 1269 n. 5.
[2] Regula, cap. X.
[3] Tom. IX. pag. 3.
[4] Chronica, pag. 136.

quando Frater Marcus dicebat ei convicia, propter quinque: primo, quia homo erat benignus et patiens; secundo, quia in hoc imitabatur beatum Patrem Franciscum; tertio, quia constabat sibi, quod eum intime diligebat; quarto, quia habebat occasiosionem vitandi vanam gloriam; quinto, quia habebat occasionem melius praevidendi ».

8. Feliciter autem ad finem perducta causa Ioannis Parmensis, ex Italia redux Bonaventura Parisiis bonum publicum Ordinis meditari curareque prosequebatur. Quod autem eius prudentia regendi et ardens voluntas reformandi Ordinem statim perspecta fuerit et oculos Ecclesiae ad eum direxerit, patet ex tot Bullis, quae mox in principio regiminis Bonaventuriani in bonum Ordinis Pontifex ei transmiserit. Eodem enim anno 1257 die 16 Octobris Viterbii intuitu Bonaventurae eiusque Ordinis publicata est ab Alexandro IV. bulla: *Universis executoribus testamentorum* [1]; non multo post eodem anno et mense die 21 alia item Viterbii: *Dilecto filio Fratri Bonaventurae generali Ministro Ordinis Fratrum Minorum* [2], quae Bonaventurae concessit eandem facultatem in Fratres, qua fruuntur Poenitentiarii apostolici; mox eodem anno item Viterbii die 1 Decembris, tertia [3], quae de translatione Fratrum agit. Eodem tempore obtinuit Bonaventura facultatem, quod Fratres possent confessiones saecularium personarum excipere. Narrat enim Salimbene [4]: « Nota, quod Fratres Minores habuerunt privilegium a Papa Gregorio IX, quod possent confessiones audire. Frater Bonaventura generalis Minister interrogavit Papam Alexandrum IV, utrum placeret ei, quod Fratres Minores confessiones audirent; et ipse dixit: ,Immo volo penitus, quod ipsi audiant, et dicam tibi horribile exemplum et trufatorium'... » Simul circa idem tempus ad exemplum sui Patriarchae stringit foedus amicitiae cum Humberto generali Magistro Ordinis Praedicatorum, divulgans hac in re epistolam encyclicam lectam per omnes Provincias utriusque Ordinis [5].

Dum haec aliaque multa Bonaventura gerit pro bono Ordinis, in Universitatem Parisiensem revertitur paulatim pax, et Bonaventurae confertur die 23 Octobris 1257 dignitas magistri, ut ostensum est supra [6].

9. Anno 1258 descendit idem negotiorum causa iterum in Italiam, cum in festo Pentecostes inveniamus eum Pisis praesentem fundationi hospitalis; habetur [7] enim instrumentum publicum de fundatione hospitalis novi misericordiae in civitate Pisarum, ubi inter alia legitur: « Sane Frater Bonaventura generalis Minister totius Ordinis fratrum Minorum de mandato dictae bonae memoriae Alexandri Papae iam dicti in praedicta fundatione interfuit et de mandato eiusdem Summi Pontificis omnium bonorum et orationum, quae in dicto suo Ordine fierent ubique per eorum domos, fecit universos benefactores et singulos hospitalis praedicti participes et consortes ». Ut ex instrumento ipso patet, praedicta fundatio locum habuit die Pentecostes anni 1258.

Bonaventura, reversus Parisios, remansit ibi usque ad an. 1259, quo se in montem Alvernae contulit. Interim autem continuo zelo ac ferventi sollicitudine prospiciebat Ordini, qui tam in missionibus operam navare prosecutus est, ut apparet ex Bulla apostolica Alexandri IV. die 19 Aprilis 1258 Viterbii emissa [1], quam inter fideles diversis necessitatibus laborantes multifarie auxilium ferre non destitit, ut consequitur ex praegrandi numero bullarum. Nam ut Ordini undequaque prospectum esset, die 19 Martii 1258 Viterbii apparuit prima [2]; 20 Ianuarii 1259 Anagniae, secunda [3]; die 28 eiusdem mensis annique item Anagniae, tertia [4]; die 26 Iulii eiusdem anni similiter Anagniae, quarta [5] Bulla directa a Pontifice ipsi *generali Ministro Fratrum de Ordine Minorum*. Quae Bullae sunt dictatae sive ad Ministrum generalem Bonaventuram, sive ad alias illustres personas, sed omnes emissae ad bonum Ordinis Fratrum Minorum.

10. Anno 1259 Bonaventura certo in monte Alvernae moratur, et quidem circa initium Octobris; scribit enim ipse [6]: « Cum exemplo beatissimi Patris Francisci hanc pacem anhelo spiritu quaererem, ego peccator, qui loco illius beatissimi post eius transitum septimus, generali Fratrum ministerio per omnia indignus accedo; contigit, ut nutu divino *circa Beati ipsius transitum, anno trigesimo tertio* ad montem Alvernae, tanquam ad locum quietum, amore quaerendi pacem spiritus declinarem ». S. Franciscus autem mortuus est 4 Octobris 1226; ergo Bonaventura an. 1259 moratus est Alvernae, et quidem circa initium Octobris. Hac occasione requiescendi aliquantulum a negotiis Ordinis confecit illic celebre *Itinerarium mentis in Deum*, ut ex prologo ad hoc tam excellens opusculum et ex Chronicis XXIV Generalium liquet, quae referunt [7]: « Eodem anno (1259) in monte Alvernae libellum, qui *Itinerarium mentis in Deum* dicitur, idem Generalis devotissimus compilavit et post fecit alium, quem *Itinerarium*

---

[1] Sbaralea, Bullarium Francisc., tom. II. pag. 251 seq.

[2] Ibid. pag. 253 seqq.

[3] Ibid. pag. 265.

[4] Chronica, pag. 211. Facultas videtur esse concessa paulo ante vel paulo post, quando Bonaventura in Italia fuerit, vel deinde in eam descenderit, quia est oretenus concessa.

[5] Legitur haec epistola apud S. Antoninum in Hist. III. part. tit. 23. cap. 13. § 5. et apud Petrum Rodulphium a Tossignano in Hist. Seraph. Relig., Lib. I. pag. 307. Errorem chronologicum Rodulphii vide correctum apud Bonelli, Prodromus, col. 25 not. 9.

[6] Supra pag. 45 seq.

[7] Pisa, Cartolare dell'Ospedale novo, membran. in fol. saec. XIV. fol. 32. fol. 4 v.

[1] Apud Bonelli, Prodr., col. 27 et ibid. not. a, ubi adducit excerptum quoddam ex dicta Bulla.

[2] Sbaralea, Bullarium Francisc., tom. II. pag. 282 seq.

[3] Ibid. pag. 318 seq.

[4] Ibid. pag. 319.

[5] Ibid. pag. 357 seq.

[6] Tom. V. pag. 295, n. 2. et Prolegomena pag. XXIV cap. 4. Cfr. Wadding., ad an. 1260 n. 19.

[7] Analecta Francisc., tom. III. pàg. 325.

mentis in se ipsam vocavit ». Utrum eadem occasione Bonaventura conscripserit istud alterum opus, de quo loquuntur Chronica XXIV Generalium, an sequioribus annis, incertum est[1]; nam ex particula *post* nihil certi eruitur.

11. Anno 1260 invenimus Bonaventuram iterum in Gallia; etenim in festo Pentecostes huius anni, id est die 23 Maii, celebravit Narbonae in Gallia primum Capitulum generale. Quando Capitulum sit habitum, quidque in eo actum, describunt coaevi et posteriores. Bernardus de Bessa loquitur[2]: « Hic (Bonaventura) in primo Capitulo, quod tenuit Narbonae, Constitutionibus ordinem et formam dedit ». De iisdem Constitutionibus scribit Salimbene[3]: « Et in illo Capitulo (Romano an. 1239) facta est maxima multitudo Constitutionum generalium; sed non erant ordinatae; quas processu temporis ordinavit Frater Bonaventura, generalis Minister, et parum addidit de suo, sed poenitentias taxavit in aliquibus locis ». Concordat Pisanus[4], transcribens Bernardum: « Hic in primo Capitulo, quod tenuit Narbonae, Constitutionibus Ordinis formam dedit et ordinem ». Tandem referunt Chronica XXIV Generalium[5]: « Anno Domini 1260 idem Generalis celebravit Narbonae Capitulum generale, in quo Constitutionibus Ordinis formam et ordinem dedit; et quod Fratres de Provincia Aquitaniae festum de sancto Martiali 7 die Iulii facerent, cum Capitulo ordinavit ».

Sed praeter Constitutiones pluresque alias res in eodem Capitulo statuta est res magni momenti. Capitulum rogavit, ut Bonaventura componeret vitam S. Francisci ad introducendam pacem aliqualem inter factiones de die in diem crescentes agitatasque. Bernardus, postquam Capitulum commemoravit, de hoc laconice habet[6]: « Hic (Bonaventura) postmodum vitam beati Francisci conscripsit ». Idem factum iam completum, non autem ordinationem Capituli habent Chronica XXIV Generalium[7], quae praeter maiorem commemorant quoque minorem Legendam: « Anno Domini 1261 idem Generalis vitam beati Francisci stilo mirabili compilavit ipsamque diffusam ad compendiosiorem formam reducens, taxatis pro die qualibet 9 lectionibus per Octavas eiusdem, Legendam ordinavit, in qua nihil posuit nisi certum et probatum testibus fide dignis ». Idem habet Salimbene[1]: « Sed processu temporis a Fratre Bonaventura, generali Ministro, ex his omnibus (Legendis) compilatus est unus (liber) optime ordinatus ». Pisanus[2] autem narrat et preces Capituli et conscriptam utramque Legendam maiorem et minorem: « Hic Bonaventura postmodum rogatu Capituli generalis Legendam maiorem et minorem B. Francisci composuit, quas modo habet et tenet totus Ordo ». Omnia autem motiva, quae eum ad vitam hanc conscribendam impulerunt, exhibet ipse Bonaventura[3]: « Ad huius tam venerabilis viri vitam omni imitatione dignissimam describendam indignum et insufficientem me sentiens, id nullatenus attentassem, nisi me Fratrum fervens incitasset affectus, generalis quoque Capituli concors induxisset instantia, et ea quam ad sanctum Patrem habere teneor devotio compulisset ».

Ad tempus huius Capituli pertinent saepe memorati iam Alexandri Pont. IV. duae Bullae: prima inscripta *Dilectis Filiis Generali et universis Provincialibus Ministris Ordinis Fratrum Minorum*, die 9 Augusti 1260, Sublaci[4], altera *Dilecto Filio Ministro generali Ordinis Fratrum Minorum* 26 Novembris 1260, Laterani[5].

12. Celebrato Capitulo Narbonensi, Bonaventura constituit statuta huius ad praxim traducere, praecipue autem preces Capituli circa componendam Legendam S. Francisci exsequi. Ut hoc efficeret, debuit quidem prius materiam scriptam colligere et socios adhuc viventes S. Francisci oretenus exquirere. Quapropter, relicta Gallia, contulit se in Italiam, ubi memoriae S. Patriarchae vividissimae erant. Mense Augusti eiusdem anni 1260 invenimus eum in monte Alvernae[6], ubi praesens est consecrationi ecclesiae; circa initium Octobris moratur Assisii[7], ubi interest translationi corporis S. Clarae. Dum haec geruntur, haud negligit suum circa vitam S. Francisci intentum; nam ipsemet in eadem profitetur[8]: « Ut igitur vitae ipsius veritas ad posteros transmittenda certius

[1] Tom. VIII. pag. 1., ubi istud aliud opus est impressum; cfr. ibid. Prolegomena, cap. 1. a. 1.
[2] Analecta Francisc., tom. III. pag. 700.
[3] Chronica, pag. 410 (Liber de Praelato).
[4] Cod. cit. I. lib. fruct. et conf. 8. pars II. vol. I. fol. 117 v. col. I.
[5] Analecta Francisc., tom. III. pag. 328; cfr. quoque Wadding., ad an. 1260 n. 11, qui tamen in die erravit, scribens 12 Iunii loco 23 Maii. — « Constitutiones Narbonenses » vel « Statuta Narbonensia » inveniuntur tom. VIII. pag. 449 seqq.; cfr. Prolegomena pag. LXXII § VIII.
[6] Ibid. pag. 700. In suo catalogo Bernardus necesse non habuit diffusius de hac re loqui, cum iam in sua Legenda S. Francisci sive in libro vulgo dicto « de Laudibus beati Francisci » ita scripsisset: « Postremo compertum plenius vitae decursum (S. Francisci) vas admirabile gratiarum, virtutum et scientiae apotheca, Frater Bonaventura, generalis Minister, prius excellens in theologia magister Parisius, postmodum sanctae Romanae Ecclesiae cardinalis et Albanensis episcopus, vir tantae auctoritatis, discretionis et morum, ut orbis eum clamaverit summo dignissimum praesulatu, *authentico* nimirum *discretoque sermone descripsit*, caelicis Sancti meritis dignum Deo providente praeconem ». Ibid. pag. 666; cfr. quoque Wadding., ad an. 1260 n. 18.
[7] Analecta Francisc., tom. III. pag. 328.

[1] Chronica, pag. 60.
[2] Cod. cit. I. lib. fruct. et conf. 8. pars II. vol. I. fol. 117 v. col. I.
[3] Prologus ad Legendam S. Francisci, tom. VIII. pag. 505 n. 3.
[4] Sbaralea, Bullarium Francisc., tom. II. pag. 405, ubi Pontifex admonet Fratres, ne quaerant novum protectorem Ordinis, cum ipsemet hanc protectionem retenturus sit.
[5] Ibid. pag. 409.
[6] Wadding., ad an. 1260 n. 50; hic in margine adducit testimonium Mariani cap. 24. et Rodulphii fol. 264.
[7] Sbaralea, Scriptores, pag. 169; etiam Marcus Ulyssiponensis.
[8] Prologus ad Legendam S. Francisci, tom. VIII. pag. 505 n. 4.

mihi constaret et clarius, adiens locum originis, conversationis et transitus viri sancti, cum familiaribus eius adhuc superviventibus collationem habui diligentem, et maxime cum quibusdam, qui sanctitatis eius et conscii fuerunt et sectatores praecipui, quibus propter agnitam veritatem fides est indubitabilis adhibenda ».

Quinam essent hi socii, quos consuluerat, non constat. Probabile est, eum omnes, qui vivebant adhuc, adiisse, praesertim autem Fr. Leonem, Fr. Illuminatum et imprimis B. Aegidium, de quo pluries mentionem facit et cum quo pluries est locutus [1]. Enumerare tamen Bonaventura eos in sua Legenda non potuit, prudentia motus, cum Legendam esse vellet pacificationem animorum, destinatam pro omnibus Fratribus cuiuscunque partis.

Expeditis rebus indagationis, reversus est Bonaventura Parisios, ut tam ex relationibus oretenus acceptis quam ex omnibus Legendis ante ipsum confectis unam genuinam, officialem, ut ita dicamus, vitam compilaret. Narratur, quod, dum Bonaventura praefatam Legendam componebat, quadam die S. Thomas, qui adhuc Parisiis erat, videns eum in cella raptum contemplatione, edixerit de eo: Sinamus Sanctum, quia laborat pro Sancto [2]. Quamvis Legenda praedicta maiori ex parte anno 1261 scripta esset, tamen expolita usque ad ultimum hilum demum an. 1262, immo vero an. 1263, tempore Capituli Pisani primi fuisse videtur; nam Bonaventura loquitur in citata Legenda de B. Aegidio, ac si iam mortuus esset [3].

[1] Bonaventura, narrans virtutes et *sursumactiones* B. Aegidii expresse testatur: « quemadmodum et *ego ipse oculata fide conspexi* ». Ibid. pag. 510 n. 4. In vita B. Aegidii adscripta Fratri Leoni habetur dialogus inter Aegidium et Bonaventuram, quem hic integrum portare praestat: « Semel Frater Aegidius dixit Generali Fratri Bonaventurae: Pater mi, multas gratias fecit vobis Deus. Nos insipientes et idiotae, qui nullam sufficientiam accepimus, quid poterimus facere, ut salvemur? Respondit Generalis: Si Deus nullam gratiam daret homini, nisi quod posset eum diligere, sufficeret. Et Frater Aegidius ait: Potest idiota Deum tantum diligere sicut litteratus? Respondit Generalis: Potest una vetula plus etiam quam magister in theologia. Tunc Frater Aegidius in fervore spiritus surrexit, vadens in hortum versus partem, quae respicit civitatem, et clamavit: Vetula paupercula, simplex et idiota, diligas Dominum Deum, et poteris esse maior quam Frater Bonaventura. Et sic fuit raptus, immobilis per tres horas ». Analecta Francisc., tom. III. pag. 101.

[2] Wadding., ad an. 1260 n. 18. Hac occasione damus aliam inter S. Thomam et Bonaventuram narrationem, ex qua nata videtur traditio de cruce, ad pedes cuius Bonaventura totam sapientiam hauserit. Frater Ioannes Haghen in suis antiquis Chronicis an. 1467 completis, sed diu ante inceptis, ita narrat: « Et vocatus est Bonaventura alio nomine Eustachius. Quodam tempore, respondens beato Thomae, Parisiis occupavit se (Bonaventura) plus in passione Christi, quam in studio. Unde beatus Thomas vidit super caput eius Christum et de vulneribus eius fluere in os Bonaventurae; ideo amplius non est ausus arguere contra illum, scilicet ex veneratione Christi ». Bibl. Berolin. Reg. Mss. theol. lat. 415. membran. in fol. saec. XV. fol. 353 v. col. II. ad an. 1271.

[3] « Aegidius, vir utique Deo plenus et *celebri memoria* dignus ». Legenda Maior, tom. VIII. pag. 510 n. 4.

Mortuus est autem, ut Chronica XXIV Generalium testantur [1], die 23 Aprilis 1262.

Ex ista maiori Legenda confecit adhuc Bonaventura aliam breviorem ad usum chori, ut supra in adductis testibus Chronicorum XXIV Generalium et Pisani diximus [2].

Ad hoc tempus spectant duae Bullae Urbani IV, qui Alexandrum IV. in Sede apostolica exceperat: una die 21 Maii 1262, Viterbii [3], altera die 29 Maii 1262, item Viterbii [4].

13. Anno 1263 invenimus Bonaventuram primo Romae, serius Patavii. Hoc anno 1263 « in pleno consistorio coram cardinalibus nec non *Fratre Bonaventura* Ministro generali Ordinis Minorum » constitutum fuit iussu Pontificis Urbani IV, ut committeretur *inquisitionis negotium* Guillelmo et Rorico de Ordine Fratrum Minorum [5]. Fortasse hac quoque occasione factum est, quod idem Urbanus IV. Bonaventurae « duo Evangelia glossanda dimiserit, sed excusans se propter officium, quod habebat, quia Magister generalis erat, Doctor sanctus Frater Thomas supplevit [6] ».

Iam vero generalatus officium urgebat eum, ut adesset exhumationi ossium sancti Antonii; quae exhumatio Patavii die 8 Aprilis 1263 locum habuit, non die 7, ut Waddingus [7] aliique dicunt, quod iam Bollandistae [8] et Bonelli [9] notaverunt. Solemnitatem bis [10] referunt fere iisdem verbis Chronica XXIV Generalium: « Anno Domini 1263 in Octava Dominicae Resurrectionis (hoc anno Pascha cecidit die 1 Aprilis, ac proinde Octava die 8 Apr.) translatum fuit corpus beati Antonii ad praegrandem ecclesiam per Paduanos in eius honorem constructam, praesente Generali. Et eius lingua, quae per 32 [11] (id est a die 17 Iunii 1231, ac proinde 32 annos, tres menses, decem dies) annos sub terra fuerat, reperta est ita

[1] « Transiit igitur ex hoc mundo ad Patrem sanctus Frater Aegidius anno dominicae incarnationis 1262 in solemnitate sancti Georgii de nocte, a sua conversione anno 52. De quo dicebat dominus Frater Bonaventura, generalis Minister et postea cardinalis, quod in his quae ad animam pertinent, ex Dei speciali sibi data gratia adiuvat, devote invocatus, praestante Domino nostro Iesu Christo, qui in Trinitate perfecta vivit et regnat in saecula saeculorum ». Analecta Francisc., tom. III. pag. 114.

[2] Pag. 53 col. II.

[3] Sbaralea, Bullarium Francisc., tom. II. pag. 443. Bulla inscribitur: *Dilecto Filio Ministro generali Ordinis Fratrum Minorum.*

[4] Ibid. pag. 446; Bulla confirmat ei omnia privilegia Ordinis.

[5] Cfr. Bonelli, Prodromus, col. 33 cum relativis fontibus.

[6] Ptolomaeus Lucensis, Hist. Eccl. Lib. 22. cap. 24. apud Bonelli ibid.

[7] Ad an. 1263 n. 14; totum exponitur n. 8. seqq.

[8] Acta Sanctorum, 14 Iulii, Vita S. Bonaventurae, § 4. n. 35.

[9] Prodromus, col. 33.

[10] Analecta Francisc., tom. III. pag. 157 et 328 seq.

[11] Ita habet auctor Chronicorum pag. 328, dum pag. 157 scribit: « quae per XXVII annos *et amplius* sub terra iacuerat ».

recens et rubicunda, quasi si eadem hora pater sanctissimus decessisset. Quam devotus Generalis, in manibus reverenter accipiens, irrigatus profluvio lacrymarum, coram omnibus huiuscemodi verbis eam affari coepit: O lingua benedicta, quae semper benedixisti Dominum et alios benedicere fecisti, nunc manifeste apparet, quantis exsistis meritis apud Deum! Et infigens ei oscula dulcissima et devota, iussit, eam seorsum honorifice collocari ». Factum translationis referunt quoque Salimbene [1] et suppar Bartholomaeus Pisanus [2] et omnes posteriores.

Num inde Bonaventura statim Pisas sit profectus ad celebranda Comitia, an antea Ravennam diverterit, incertum est. Constat tantum, eum his temporibus, anno tamen incerto, Ravennae fuisse praesentem, cum Philippus, huius urbis archiepiscopus, ad preces Bonaventurae recognitionem inventi recenter in quodam Monasterio Ravennatensi corporis S. Elisaei faceret; qua occasione eidem pro reliquiis dentem huius Sancti concessit. Habetur hoc ex coaevo auctore Chronicorum Romanorum Pontificum et Imperatorum [3].

14. Anno igitur eodem 1263, paulo post translationem ossium S. Antonii Patavini celebravit Bonaventura Pisis Capitulum generale in festo Pentecostes 20 Maii, non vero Parisiis, ut habet auctor Chronologiae Legalis [4]. In his Comitiis varia sunt decreta summi momenti. Ita Ordo integer novam Provinciarum limitationem numerumque accepit, testante Pisano [5]: « In Capitulo Pisis Provinciarum Ordinis, ut modo sunt, facta est distinctio ». Praeterea quaedam circa ritum statuta sunt, quae Chronica XXIV Generalium [6] ita exprimunt: « Eodem vero anno 1263 fuit Pisis generale Capitulum celebratum, in quo aliquae rubricae Breviario sunt additae. Et statutum fuit, quod rubrica illa, quae dicit, quod usque ad Octavam Nativitatis Domini in fine hymnorum dicatur: *Gloria tibi, Domine, qui natus es de Virgine* etc., usque ad Epiphaniam Domini extendatur; et quod Fratres in sermonibus populum inducerent, ut in Completorio, pulsante campana, beatam Mariam aliquibus vicibus salutarent [7], quia aliquorum solemnium est opinio, quod illa hora ipsa fuit per Angelum salutata ». Secundum Waddingum [8] praedictis rubricis additur: « Ut novae hae festivitates admitterentur in Ordine, videlicet *Conceptionis B. M. V.* [9], Visitationis eiusdem, B. Annae, illius genitricis, et Marthae Virginis ». Tandem Legendam, quae in praecedenti Capitulo Narbonensi Bonaventurae commissa fuit, in isto Capitulo ipse obtulit atque Patres Ordinis tam maiorem quam minorem Legendam S. Francisci a S. Bonaventura conscriptam approbaverunt, *suppressis aliis quibusque Legendis* [1].

Idem Capitulum ordinavit, ut cura Clarissarum S. Damiani ab Ordine penitus dimitteretur. Narrationem huius ordinationis exacte producit auctor Chronicorum XXIV Generalium [2]: « Praefato vero Domino Ioanne, ad protectionem Ordinis deputato, accidit, quod Fratres ex certis temeritatibus Dominarum Sancti Damiani, quibus sibi ius ministeriorum ab Ordine vindicabant, Fratribus petentibus, et generali Capitulo praefato ordinante, et cardinali ipso praedicto assistente, Fratres ipsi sive Ordo ab earum obsequiis fuerunt absoluti per dominum Papam Urbanum, adiecta declaratione, quod Ordo nullo eis debito tenebatur. Unde ipse idem Papa alium eis cardinalem in Protectorem praefecit, scilicet dominum Stephanum, episcopum Praenestinum. Sed quia hic volebat quasi ex auctoritate Fratres ad ipsarum Monialium obsequia revocare, factum est, quod uni tantum, scilicet Domino Ioanni praefato, uterque fuit Ordo commissus. Qui eis ordinavit Regulam, quam nunc habent, in qua nulla fit mentio de Fratribus Minoribus, sed immediate subiiciuntur Ordinis Protectori. Quam eis misit sub Bulla dicti domini Papae Urbani anno Domini 1263 XV. Kal. Novembris, in qua Regula intitulantur *Sorores Sanctae Clarae,* sub qua vivunt fere omnia monasteria Alamanniae et Italiae Provinciarum ».

15. Is cardinalis, Ioannes Gaietanus Orsini nempe, de quo adhuc puero, testantibus Chronicis XXIV Generalium [3], S. Franciscus praedixit, eum *fore defensorem sui Ordinis et dominum huius mundi*, fuit

---

[1] Is ea tantum breviter pag. 228 habet: « In qua (Padua) erat (Ghibertus de Gente), quando fuit translatum corpus beati Antonii ad novam ecclesiam, ubi etiam fuit Frater Bonaventura generalis Minister ».

[2] Pisanus in cod. cit. lib. I. fruct. et conform. 8. pars II. vol. I. habet erronee 25 tantum annos.

[3] Cfr. Bonelli, Prodromus, col. 33 seq. et ibid. not. 2.

[4] Pag. 27.

[5] Cod. cit. libr. I. fructus et conform. 8. pars 2.

[6] Analecta Francisc., tom. III. pag. 329.

[7] Hoc modo videtur introducta « salutatio angelica » sive « Angelus Domini ».

[8] Ad an. 1263 n. 16.

[9] Ex huius festi institutione Bonelli (Prodrom. col. 34 seq.) aliique collegerunt, S. Bonaventuram retractasse postea suam de immaculata conceptione B. Mariae erroneam opinionem. Sed haec conclusio ex introductione huius festi non valet. Cfr. tom. III. pag. 69 seq. Insuper in omnibus de hac re sermonibus tom. IX. S. Doctor sibi circa hanc doctrinam semper constat, et discipuli eius Matthaeus ab Aquasparta, successor Bonaventurae posterior in ministerio Generalatus, in sua quaestione inedita, et ipse Ubertinus a Casali, ferventissimus Beatae Virginis cultor, in libro *Arbor vitae crucifixae* contra dogma immaculatae conceptionis verbis nimis acribus loquuntur. Corrigenda est etiam in Proleg. ad tom. I. pag. LXIII, notula 3.

[1] « Utramque historiam (S. Francisci) longiorem et breviorem *obtulit triennio post* in Comitiis Pisanis Patribus Ordinis, quas reverenter cum gratiarum actione, *suppressis aliis quibusque Legendis,* admiserunt ». Wadding., ad ann. 1260 n. 18. De ista Legenda et approbatione Capituli erit adhuc fusior sermo triennio post in Comitiis Parisiis habitis.

[2] Analecta Francisc., tom. III. pag. 329 seq. et Wadding., ad an. 1263 n. 16. seq. de Stephano Hungaro.

[3] Ibid. « De quo domino Protectore fertur, ipso familiariter referente, compertum, quod cum esset puer, a patre suo beato Francisco fuisset oblatus, praedixit idem Sanctus, quod non Frater habitu, sed defensor futurus esset sui Ordinis et dominus huius mundi. Et post parvulo humiliter tanquam ratione utenti recommendavit non sine patris eius admiratione suam

immediate post celebrationem praefati Capituli ad preces Bonaventurae Patrumque constitutus Protector Ordinis. Saepe laudata Chronica XXIV Generalium [1] rem ita exhibent: « Celebrato vero Capitulo, idem Generalis petivit a Domino Papa Urbano praedicto et obtinuit dominum Ioannem Gaietanum, Sancti Nicolai in Carcere Tulliano diaconum cardinalem, in Ordinis Protectorem, quamvis idem dominus Papa dominum Ancherum, nepotem suum, dare Ordini voluisset, sed non acceptantibus Fratribus, supradictum dominum Ioannem, qui postea fuit Papa, dictus Nicolaus III, contulit tanquam Patrem Ordini praecipua devotione coniunctum ».

Circa utramque rem, id est, circa compositionem litis cum Sororibus S. Damiani et electionem cardinalis Ioannis in Protectorem Ordinis habentur duo documenta diplomatica eiusdem anni. Primum est Bulla data apud Montem Flasconem (Montefiascone) ab Urbano IV. die 19 Augusti 1263, incipiens: *Inter personas*, ac directa: *Dilectis Filiis Ioanni Sancti Nicolai in Carcere Tulliano diacono cardinali et Fratri Bonaventurae Ministro generali Ordinis Minorum* [2]; in qua Pontifex quaedam circa concordiam Minorum inter et Clarissarum Ordines determinat et litem inter eos dirimit. Alterum documentum est epistola responsiva Bonaventurae data Assisii 5 Octobris 1264 (?), directa: *In Christo sibi carissimo Fratri Laurentio in administratione Tusciae Visitatori Pauperum Dominarum, Frater Bonaventura Ordinis Fratrum Minorum generalis Minister et Servus salutem et pacem in Domino sempiternam* [1]; in hac Bonaventura iuxta pactum cum cardinali Protectore et statuta Pontificis visitatores quidem permittit in memorata controversia, sed addit cautionem, ista obsequia Sororibus exhiberi ex caritate, non vero ex iustitia [2]. Waddingus adducit epistolam hanc ad aliud tempus, nempe Assisii III. Nonas Oct. an. Dom. 1264 pontificatus domini Urbani IV. an. III [3]. Videtur tamen ista Epistola esse ponenda 1263 iuxta editores Chronicorum XXIV Generalium [4]; nam Waddingus exhibet in eodem loco responsum Sororum die 1 Iunii 1264; non poterant autem Sorores respondere, si epistola Bonaventurae nondum erat scripta; deinde III. Nonas Octobris 1264 pontificatus Urbani IV. erat annus IV, non vero III; vel potius res tota est amandanda iuxta Papini [5] et Panfilo [6] ad an. 1272, quo anno tempore Capituli secunda vice Pisis celebrati lis integra tandem praefato modo composita est, quia hoc anno Bonaventura Assisii fuit.

16. Ab anno 1263 usque ad annum 1265 sequitur hiatus in gestis S. Bonaventurae, cum desint documenta certa. Generatim assignatur ad annum 1264 institutio piae Confraternitatis dictae *Insignis Societas Regulae Recommendatorum B. Mariae Virginis* (italice Arciconfraternita del Gonfalone) instituta Romae a Bonaventura, si sequior Constitutio Gregorii XIII. die 12 Octobris 1576 sufficiens esset testis; in hac enim legitur [7]: « Cum itaque, sicut accepimus superioribus temporibus, videlicet de anno Domini 1264 in alma Urbe nostra admodum insignis Societas Regulae Recommendatorum eiusdem B. Mariae Virginis primo, et deinde Confalonis nuncupata... canonice instituta... Et inter cetera pro illius felici directione... per S. Bonaventuram, tunc in humanis agentem et Ordinis Fratrum Minorum de Observantia nuncupatorum professorem, pie statuta et ordinata... ». Alii, ut Odoricus Raynaldus [8], Galesinus [9], Thomas Bosius [10], Beringer [11] factum referunt ad an. 1267, in quo Clemens IV. statuta huius sodalitatis confirmavit; alii ut Bollandistae [12], Ciaconi [13] et Sbaralea [14] ad

Religionem. Hoc cum sciret idem Dominus, pater eius, non nisi post factum voluit revelare, servans verbum in tempore, secundum sententiam Sapientis » (Prov. 25, 11).

[1] Ibidem. His addimus testimonium antiquum Fratris Paulini Veneti, qui an. 1324 a Pontifice Ioanne XXII. ad ecclesiam Puteolanam evectus, in sua *historia satyrica* (cod. Vatic. 1985) olim dicta *Polychronicon Iordani* scribit de S. Bonaventura cap. 234. part. 13. ad annum 1263: « Eodem anno Fr. Bonaventura Generalis Minorum generale Capitulum celebravit Pisis, et communi voto petitur Protector Ordinis dominus Ioannes Gagetani ». — Deinde auctor prosequitur depingere indolem et gesta Bonaventurae ad normam catalogi Bernardi de Bessa. Quae verba eius, cum lucem spargant ad baccalaureatum, licentiatum et ingressum Bonaventurae, portamus hic integra eo fine, ut conferantur cum his, quae dicta sunt pag. 42 seq. supra. « Hic Bonaventura, cum esset iuvenis alti et clarissimi ingenii, in gratia devotionis adeo excrevit, ut omnem pene veritatem mente conceptam in formam divinae laudis et devotae orationis reduceret. Ideo brevi tempore infuso sibi supranaturali lumine *anno VII. ad bazalariatum Parisiensem et anno X. post religionis ingressum ad magisterium* est permotus, et (anno) XII. vel XIII. ad regimen Ordinis assumtus in facundia nulli sui temporis secundus, et (annos) XVIII Ordinem rexit. Factus episcopus Albanensis in Concilio Lugdunensi quasi lucerna posita super candelabrum mire splenduit et pro defensione Mendicantium visus est caelitus destinatus; sed laborum ipsius Concilii pressus onere, vita functus est aetatis suae anno LIII. Cuius mors omnes in Concilio existentes incredibili affecit moestitia ». Cfr. C. Eubel, Provinciale, pag. 78 seq. et Sbaralea, Scriptores, pag. 170.

[2] Wadding., Regestum Pontificium, tom. II. pag. 96 n. 9. et Annales, ad an. 1263 n. 16. seq.

[1] Idem, ad an. 1264 n. 3. et in nostro tom. VIII. pag. 471 seqq.

[2] Vide textum apud Wadding., ad an. 1264 n. 3.

[3] Ibid. n. 4.

[4] Analecta Francisc., tom. III. pag. 330, not. 3. et 4.

[5] Storia di S. Francesco, part. II. append. n. 6.

[6] Storia compendiosa, vol. I. pag. 632.

[7] Cherubini, Bull., Gregorius XIII. n. 38.

[8] Cfr. Petrus Mocchegiani a Monsano, *Collectio Indulgentiarum* (Ad Claras Aquas 1897) pag. 954 seqq.

[9] Vita S. Bonaventurae, cap. 4. n. 55. in Actis Sanctorum, 14 Iulii.

[10] Cfr. Petrus Mocchegiani, ibid. pag. 955; et Moroni, *Dizionario*, verb. Arciconfraternita; et Ruggeri, L'arciconfraternita del Gonfalone; et Bassi, Tractatus de Sodalitiis (Roma 1725) pag. 3 n. 8.

[11] Die Ablässe (Paderborn 1893), pag. 478 seqq.

[12] Acta Sanctorum, 14 Iulii (Vita S. Bonaventurae) § 4. n. 37.

[13] Vitae et res gestae Pont. Rom. et S. R. E. card., tom. II. (Gregorius X.)

[14] Scriptores, pag. 170.

annum 1270. Sbaralea [1] putat, omnes alias confraternitates pias a Bonaventura originem sumsisse, in quantum iis certam formam precum praescripsisse dicitur. Exclusa tamen certe videtur opinio, nullas alias confraternitates ante S. Bonaventuram extitisse, quod Muratori recte reprobavit [2].

Ad idem circiter tempus referunt aliqui epistolam directam a republica Veneta sub duce Raynerio Zeno ad Bonaventuram tunc in Lombardia morantem, in qua dux rogat, ut Generalis velit destinare duos Fratres mittendos Romam ad testificandum miraculum per sacras reliquias Venetiis patratum. En tenor epistolae [3]: « Raynerius Zeno etc. Religioso et honesto viro Fratri Bo. de Ordine Minorum in Lombardia Ministro generali, amico plurimum honorando salutem, et vitam inceptam ad honorem Altissimi terminare.

« Sicut alia vice Honestati vestrae dicendo misimus, quia de Fratribus et Ordine toto cum tota Venetia confidimus et speramus, ipsorum auxilium et consilium cum fiducia requirimus, cum oportet. Et ecce, volentes ex ipsis duos pro nostri Communis agendis simul cum duobus Praedicatoribus occasione sacrarum reliquiarum ad Romanam Curiam destinare, vos rogando misimus, ut vobis placere deberet, nobis duos ex ipsis concedere occasione praedicta, super quo, sicut vos decuit, placide respondistis, velle vos in hac parte nostrae satisfacere voluntati. Unde cum ad mittendum simus ad praesens praeparati, Fraternitatem vestram per nos et nostrum Consilium duximus attente deprecandam, quatenus vobis placeat, et velitis ex Fratribus duos nobis assignare, quos sufficientes et idoneos noveritis pro hoc facto, ipsos Ministro Fratrum de Venetiis per vestras litteras nominando.

« Datum die decimo tertio intrante Iunio ».

17. Anno 1264 die 2 Octobris e vita migravit Urbanus IV, et postquam Sedes apostolica vacavit quatuor menses, ei successit die 5 Februarii Clemens IV, qui non minorem admirationem pro S. Bonaventura nutrivit quam eius praedecessor. « Anno Domini 1264, ultima die Septembris — uti referunt Chronica XXIV Generalium [4] — dictus dominus Urbanus Papa ex hac vita migravit Perusii, et dominus Guido Fulcodii, cardinalis et episcopus Sabinensis, electus fuit ibidem in festo sanctae Agathae sequenti et assumtus ad papatum Clemens IV. eligit nominari; qui erat natione Provincialis et de villa sancti Aegidii oriundus ».

Ad principium anni 1265, et quidem ad diem 23 Ianuarii, spectant quaedam litterae Bonaventurae directae ad decanum, clerum et magistratum Sarburgi, quibus sollicitat, ut Fratres in dicta civitate recipiantur et eis spatium novi aedificandi Monasterii concedatur. Ita chronista B. Müller [1]; dum alter chronista Glassberger [2] ita rem refert, ac si Bonaventura litteris annueret desiderio Capituli Sarburgensi; quod maiorem veritatis speciem habet.

Is Papa Clemens IV. mox Bonaventurae ostendit, quanti eum haberet; contigit enim, quod archiepiscopatus Eboracensis, qui erat pinguissimus, pastore suo esset orbatus. Quaesitans, quem eveheret ad gradum tam altum, sed munus in Anglia difficile, constituit eligere Bonaventuram, sperans, eum sua sanctitate, prudentia et doctrina muneri parem fore. Bulla, quae hac de re mentionem facit, est nimis magni momenti, ne eam silentio premeremus. Data est Perusii 24 Novembris 1265 et inscripta *Fratri Bonaventurae Ministro generali Ordinis Fratrum Minorum, electo Eboracen.*, et incipit *Summo Pastori Iesu Christi Vicario,* quantum ad rem nostram spectat, haec loquitur [3]: «... Vacante igitur Eboracensi ecclesia per mortem bonae memoriae Eboracensis episcopi, et electione, quae de dilecto filio, eiusdem ecclesiae decano, in ipsa celebrata exstitit, institia per Nos exigente, cassata Nobisque hac vice ipsius ecclesiae provisione retenta, diu super ea vigilavimus, diu super eam sedulis et profundis cogitationibus defiximus mentem nostram, diu ob ipsam nostrum spiritum prospectus varii distraxerunt. Nam pro tam magna et honorabili ecclesia, pro tam nobili et devota Sedis apostolicae filia et pro inclyto et catholico regno Angliae, ipsi Sedi carissimae, ubi eadem ecclesia opibus amplis praedita, refulget archiepiscopalis eminentia dignitatis, ampliori sollicitudine urgebamur. Exacuerunt haec in nobis curam, accenderunt

---

[1] Scriptores, pag. 170; et Bullar. Francisc., tom. II. pag. 261.

[2] Antiquit. Ital. Medii Aevi, tom. VI. col. 450 seqq.

[3] Venetiis, bibliot. Marcian. class. XXII. 187 (4. X. VII.) chart. in fol. saec. XVIII. collectan. folior. 439; dictae litterae habentur fol. 433. Invenitur impressa epistola apud Muratori, Rer. Italic. Scriptor. tom. XII. col. 509 seq., ubi tamen praeter variantes minoris momenti notandum est loco *fratri Ro.*, ut habet Muratori, scribendum esse fratri Bo., nempe Bonaventurae.

[4] Analecta Francisc., tom. III. pag. 331. Notamus tamen, auctorem Chronicorum erravisse; non enim die 30 Septembris mortuus est Urbanus, sed die 2 Octobris; cfr. Moroni, Dizionario, vol. 86. pag. 12 seqq.; et Hergenröther, Kirchengeschichte, tom. I. pag. 815. Circa electionem Clementis IV. vid. Moroni, ibid., vol. 14. pag. 28; Sbaralea, Bullar., tom. III. pag. 1; Hergenröther, ibid., pag. 815.

[1] K. Eubel, Geschichte der oberd. Minoriten Provinz, pag. 209 n. 82: « B. Müller: Anno 1265 die 23 Ianuarii seraphicus Doctor S. Bonaventura, dum totam seraphicam Religionem Minister generalis moderaretur, Sarburgum litteras dedit ad dominum decanum, clerum et magistratum, sollicitans, ut confratres suos Minores benigne ad urbem suam suscipiant et spatium novi aedificandi Monasterii gratiose concedant ».

[2] « Praecedenti anno Domini, videlicet 1265, decimo Kalendas Februarii, misit Frater Bonaventura, generalis Minister, litteras de Lugduno domino decano et toti Capitulo in Sarburgo in Provincia Argentinae, *annuens desiderio eorum,* et Fratri Alberto, ministro Superioris Alamaniae, dedit in mandatis, ut ad petitionem dictorum dominorum decani et Capituli Sarburgensis Fratres Ordinis nostri ad civitatem Sarburgensem mittat, ut ibidem iuxta desiderium residentiam faciant; et ab illo tempore est ibi Conventus Sarburgensis ». Analecta Francisc., tom. II. pag. 78. Ex Glassbergero praeterea sequeretur, Bonaventuram die 23 Ianuarii 1265 Lugduni moratum esse. Dictae litterae ad nos non pervenerunt.

[3] Cfr. Wadding., ad an. 1265 n. 14. et Sbaralea, Bullar. Francisc., tom. III. pag. 60 n. 59.

vigilantiam, cogitatum auxerunt, ut meditaremur vehementius et diligentius attenderemus, quid ipsi ecclesiae, quid dictae Sedi, quid eidem regno in facienda provisione huiusmodi potius expediret, aspirantes totis affectibus et sollicitis studiis intendentes ad virum dilectum et devotum, Sedis eiusdem ecclesiae praefatae utilem et ipsius regni pacis et concordiae amatorem, ad virum vita conspicuum, insignem scientia, providentia spectabilem, quem diligeret Dominus et in cuius requiesceret bonitate, ad virum pro suis claris operibus digna imitatione sequendum, per quem grex catholicus tanquam per lucis speculum convenienter posset dirigi ad salutem. Unde nostra in his desideria totaliter convertentes ad Dominum, et huiusmodi provisionis negotium eius beneplacito committentes ac sub spe solius suae gratiae fidenter procedentes, de illo habito contractu super hoc cum Fratribus nostris et ipsorum consilio, ad Te direximus nostrae considerationis intuitum, in Te vota nostra firmavimus, in Te noster spiritus plena deliberatione quievit. Attendentes itaque in Te Religionis asperitatem, nitorem vitae, conversationis munditiam, eminentiam scientiae, providentiae circumspectionem et compositionem gravitatis, et quod tam diu, tam laudabiliter toti Tuo praefuisti Ordini, susceptum generale Ministerium super illum gerendo fideliter et salubriter exsequendo ad magnum honorem ipsius Ordinis et profectum; quodque sic innocenter conversari assidue studuisti sub observantia regulari, quod divina Te semper gratia prosequente, reddidisti Te placidum et amabilem quasi omnibus et ubique, ac propter hoc sperantes firmiter, quod pleno in Te prosequemur affectu, id quod circa praetactam ecclesiam, Sedem eandem et ipsum regnum in hac eiusdem ecclesiae ordinatione avide affectamus; de persona Tua ipsi ecclesiae auctoritate apostolica providemus, et Te illi praeficimus in archiepiscopum et pastorem, absolventes Te a vinculo Ministerii generalis praefati Ordinis et ad dictam ecclesiam transferentes, liberam tibi transeundi ad illam licentiam concedendo. Ideoque prudentiam tuam monemus et hortamur, attente et affectuose rogamus tibique in virtute obedientiae districte praecipimus et in remissionem iniungimus peccatorum, quatenus eiusdem ecclesiae necessitatem, honorem et commodum dictae Sedis, et statum praefati regni valide his diebus tempestate turbatum et intestina vexatione divulsum, propter quod proborum virorum potentia indiget, quorum diligentia et studio reparetur, solide ac integre reformetur, solerter considerans et sapienter advertens, divinis in hoc beneplacitis aliquatenus non repugnes nostrisque iussionibus difficultatis seu tarditatis obstaculum penitus non opponas, sed vocationi caelesti humiliter acquiescas, et de superno ac nostro confisus auxilio, reverenter et devote suscipias impositum a Domino tibi onus, regendo et dirigendo iuxta datam tibi ab ipso gratiam praedictam ecclesiam et in spiritualibus et temporalibus ampliando, ita quod exinde grande praemium apud Deum et penes Nos uberioris favoris beneficia merearis. Datum Perusii VIII. Kal. Decembris an. I ».

Ad hanc vocem vix acceptam Bonaventura cito reliquit Parisios [1], ubi tunc morabatur, atque ad Pontificem ipsum se contulit, rogans enixe, ut eum ab imposito onere liberaret. Instantiae Bonaventurae fuerunt procul dubio urgentissimae et rationibus roboratae, cum Pontifex re vera precibus eius cesserit. Chronica XV Generalium sive Catalogus adscriptus Bernardo de Bessa rem ita narrant [2]: « Huic Ministro, scilicet Fratri Bonaventurae, Eboracensem archiepiscopatum pinguissimum dominus Papa Clemens IV. contulit, sed ipse ad praesentiam Papae de Parisius, ubi tunc erat, se conferens, tam constanter et humiliter cessit, ut ipse dominus cessionem pie admittens, eidem intulerit illud verbum: *Sta in testamento tuo et in illo colloquere et in opere mandatorum tuorum veterasce* [3] ». Idem transcribunt ex Bernardo Chronica XXIV Generalium [4] aliique scriptores posteriores.

18. Paulo post reversus Parisios, celebravit ibidem Capitulum generale in festo Pentecostes 1266. Narrant, in his Comitiis Bonaventuram instituisse prima vice pro studentibus Ordinis disputationes publicas, quae deinceps per plura saecula concomitatae sunt unumquodque Capitulum generale [5]. — Statutum quoque fuit in his Comitiis, ut omnes vitae S. Francisci de medio tollerentur, cum earum locum tenere deberet Legenda maior conscripta a S. Bonaventura. Legitur enim [6]: « Item praecipit generale Capitulum per obedientiam, quod omnes Legendae de beato Francisco olim factae deleantur, et ubi inveniri poterunt extra Ordinem, ipsas Fratres studeant amovere, cum illa Legenda, quae facta est per Generalem, sit compilata, prout ipse habuit de ore illorum qui cum beato Francisco quasi semper fuerunt, et cuncta

---

[1] « Sed ipse de Parisius, ubi tunc erat, ad praesentiam Domini Papae se conferens ». Analecta Francisc., tom. III. pag. 331.

[2] Analecta Francisc., tom. III. pag. 700.

[3] Eccl. 11, 21.

[4] Analecta Francisc., tom. III. pag. 331.

[5] Wadding., ad an. 1266 n. 4.

[6] Rinaldi, seraphici viri sancti Francisci Assisiensis vitae duae, (Romae 1806) pag. XI. Hoc decretum Angelus Clarenus ante oculos habuisse videtur, cum in suis Chronicis vel Historia tribulationum (Ehrle, Archiv für Litteratur und Kirchengeschichte, vol. II. pag. 56) scripserit: « Quae scripta erant in Legenda *prima, nova edita a Fratre Bonaventura, deleta et destructa sunt, ipso iubente* ». Waddingus (ad an. 1260 n. 18.) amandat decisionem hanc ad praecedens Capitulum Pisanum, ut supra pag. 55 col. II. diximus. Notandum tamen, ardentem Clarenum, scribentem *ipso iubente,* et aliquos recentissimos scriptores protestantes detrahere Bonaventurae, ac si ipse destructor litteraturae Franciscanae circa vitam S. Francisci fuisset. Decisio illa facta est a Capitulo, non a Bonaventura, qui certe ad imponendum aliis opus a se conscriptum prorsus incapax erat. Legenda scripta a Bonaventura in finem pacificationis, non sedavit omnino animos, quapropter Capitulum processit ad extrema, stabiliens, ut ceterae Legendae deleantur; agebatur enim de pace in Ordine servata. De cetero decreti tenor optime loquitur de scientia et veracitate sociorum S. Francisci, ad quorum relationem Bonaventura scripsit.

certitudinaliter sciverint, et omnia ibi sint posita diligenter ». — Certum est, Bonaventuram tempore Capituli sermonem habuisse in laudem S. Francisci, applicando ei verba: *Vidi alterum Angelum ascendentem ab ortu solis, habentem signum Dei vivi* [1]. Hoc eruitur ex Pisano et Ubertino. Ubertinus scribit [2]: « Ego audivi a solemni doctore istius Ordinis, quod Frater Bonaventura, tunc generalis Minister Ordinis et Doctor solemnis, praesente praefato doctore, qui mihi dixit, quod in Capitulo Parisiensi solemniter praedicavit, quod ipse erat certus et certificatus, quod beatus Franciscus erat Angelus sexti signaculi ». Pisanus [3] vero affirmat, prophetiam Apocalypsis septimo esse verbotenus accipiendam de S. Francisco, fuisse Bonaventurae revelatum, et meminit concionis a Bonaventura de S. Francisco habitae. Sermo iste genuinus hucusque inventus non est [4].

Praeterea multa introducta sunt, quibus collapsa disciplina Ordinis ad purae observantiae statum erigeretur. Hinc emisit Bonaventura epistolam officialem ad omnes Ordinis Ministros provinciales incipientem [5]: *Quoniam ad hoc potissimum invigilare debet sollicita cura rectoris...* Exinde emisit aliam epistolam [6] ad Fratres universos incipientem: *Cum ego relatione perceperim fide digna* etc., signatam Parisiis 1266, sexto Kal. Iunii. — Capitulum istud breviter expeditur a chronistis. Chronica XXIV Generalium scribunt [7]: « Anno Domini 1266 fuit Parisius generale Capitulum celebratum ». In assignando die fere omnes historici erraverunt, sequentes Waddingum, qui illud ad mensem Aprilem remittit [8]. Celebratum autem fuit in festo Pentecostes 1266, ut P. Ehrle [9] invicte probavit.

19. Tempus a Capitulo generali Parisiis adunato usque ad Capitulum Assisii 1269 celebratum est sat obscurum, cum fere nihil de gestis Bonaventurae nobis transmissum sit. Unum ex hac obscuritate erui potest, scilicet, Bonaventuram anno 1267 vel 1268 recitavisse tempore Quadragesimae Parisiis *Collationes de decem praeceptis* [10] et item in alia Quadragesima *Collationes de septem donis Spiritus sancti* [11].

[1] Apoc. 7, 2.

[2] Arbor vitae crucifixae, V. cap. 1.

[3] Conformit. lib. III. fructus et conform. III. (in ordine 31.) part. 2. vol. II. fol. 152 r. (cod. cit.). « Insuper ipse dominus cardinalis Frater Bonaventura, dum esset Generalis, fuit divinitus edoctus, quod prophetia illa Apoc. VII. de Angelo habente signum Dei vivi, ad litteram est de B. Francisco ». Item cfr. ibid. fol. 141 v. col. II. (cod. cit.).

[4] Bonav., tom. IX. pag. 597, not. 9. Cfr. Wadding., ad an. 1266 n. 4.

[5] Tom. VIII. pag. 470.

[6] Ibid. pag. 472: Epistola V, ad Fratres universos, in qua confirmat Bonaventura quandam concessionem quoad terminos quaerendi necessaria circa lacum Gardae.

[7] Analecta Francisc., tom. III. pag. 332.

[8] Ad an. 1266 n. 4.

[9] Archiv etc., vol. VI. pag. 39.

[10] Analecta Francisc., tom. III. pag. 332, not. 1.

[11] De his et mox memoranda Collationibus fuse tom. V. Prolegom. cap. VI. pag. XXXVI seqq. et ibid. pag. 505 seqq., 455 seqq., 327 seqq. tractavimus; cfr. Sbaralea, Scriptores, v. Bonaventura; Wadding., ad an. 1265 n. 13.

Nam codices Collationum de decem praeceptis habent an. 1267 vel 1268; quod autem has Collationes immediate excipiant aliae Collationes de septem donis Spiritus sancti, insinuatur ex harum prima de septem donis commemorante antecedentes: « Alias dixi vobis de lege decalogi, et modo dico vobis de gratia [1] ». Collationes tandem de septem donis excipiebant aliae *Collationes* (sermones) *de Hexaëmeron,* quarum rursus collatio 2. n. 1. et 3. n. 1 mentionem faciunt de illis ut iamdudum habitis [2]. Istae autem ultimae Collationes de Hexaëmeron recitatae fuerunt Parisiis certe an. 1273 post Pascha, sed non fuerunt ad finem perductae, quia Bonaventura ad cardinalatum hoc anno a Gregorio X. fuit evectus [3]; quae unica causa fuit interruptionis, ut patet ex additamento cuiusdam anonymi in codicibus et editionibus [4].

Auctor Chronicorum XXIV Generalium, amandans has collationes erronee ad an. 1265, hac de re ita loquitur [5]: « Tunc enim (tempore evectionis ad archiep. Eboracensem) vernali tempore idem Generalis Parisius existens, legit et exposuit primum capitulum libri Genesis, multis hinc inde quasi innumerabilibus ad lectionem confluentibus. Et inde reportatus est et confectus libellus, qui *de Septem Visionibus* vel *Luminibus* intitulatur. Sed antequam quintam visionem seu expositionem quinti diei complevisset, ad dictam praelationem electus, dictum librum incompletum dimisit ». Auctor Chronicorum igitur erravit, referens rem ad annum, in quo Bonaventurae proposita fuit a Clemente IV. dignitas archiepiscopalis; re vera autem intelligendus est citatus chronista de posteriore promotione, eiusque verba referenda sunt ad annum, in quo Bonaventurae proposita fuit a Gregorio X. dignitas cardinalatus, id est ad an. 1273, ut infra dicetur; secus, ut iam Bonelli [6] monuit, intelligi non potest, quomodo illa a Clemente proposita, sed a Bonaventura non acceptata dignitas impedimento fuerit, cur Bonaventura opus de Hexaëmeron spatio octo annorum finire non potuerit.

20. Ad hoc tempus quoque, scilicet inter Capitulum Parisiense et Assisiense (1266-1269) inseritur ab auctore Chronicorum XXIV Generalium quoddam miraculum narratum, ut sequitur [7]: « Hic devotus Generalis, cum per multos dies, se indignum communione Christi corporis reputans, minime celebrasset, Dominus eius humilitatem respiciens, cum una die Missam devotius audiret, ad eius confortationem una de particulis hostiae consecratae et iam per sacerdotem divisae solo Domini iussu in os eiusdem Generalis intravit et ipsum gustu suavissimo saginavit ». Fere iisdem verbis repetitur miraculum in Conformitatibus Bartholomaei Pisani. Hac occasione

[1] Ibid. tom. V. Prolegom. pag. XXXVI col. II.

[2] Ibid. tom. V. pag. XXXVI.

[3] Ibid. pag. XXXVI seq.

[4] Ibid. et pag. 449 seq.

[5] Analecta Francisc., tom. III. pag. 332.

[6] Prodrom., col. 53.

[7] Analecta Francisc., tom. III. pag. 334.

sit nobis licitum, saltem unam dotem afferre internam, pervadentem totum Bonaventurae cor et intellectum et relatam ab intimo eius Bernardo de Bessa [1]: « Hic sicut in luminibus scientiarum et maxime in Scripturis sacris videbatur miranda capacitate proficere, ita et in devotionis gratia continuum sumebat augmentum, siquidem omnem veritatem, quam percipiebat intellectu, ad formam orationis et laudationis divinae reducens continuo ruminabat affectu [2] ».

Ad idem tempus spectant quaedam minutiora facta, quae tamen in vitam publicam Bonaventurae et locum, ubi moratus sit, quandam lucem spargunt. Bonaventura enim petivit et anno 1267 a Capitulo generali Ordinis Cisterciensis obtinuit, ne fugitivi unius Ordinis recipiantur sine litteris commendatitiis in alterum Ordinem. Inter statuta huius Capituli legitur [3]: « Petitio Fratris Bonaventurae de Ordine Minorum, qui petit, quod in Ordine non recipiantur eorum fugitivi sine litteris commendatitiis, exauditur, et orationibus Ordinis ipsum Ordinem suum associat Capitulum generale ».

Aliud factum minutum ad annum 1268 narrat Franciscus Gonzaga [4] de Conventu Meduntino in Gallia, in quo Bonaventura frequenter moratus esse fertur. Adducit scilicet iste scriptor eximius quoddam instrumentum publicum, directum iussu Bonaventurae ad Municipium Meduntinae civitatis, quod ad hoc redit: « In Christo sibi dilectis Maiori Meduntensi et Communitati eiusdem Villae, Frater Petrus Minorum Fratrum in Francia Minister et Servus, salutem et pacem in Domino sempiternam. De voluntate Reverendi Patris nostri Fratris Bonaventurae Ministri volumus et acceptamus, quod sub dominio et patronatu Communitatis vestrae locus Fratrum Minorum de Medunta supponatur; Fratres autem loci et ipsum locum vestrae in Domino recommendamus caritati. Datum Attribati tempore provincialis Capituli. Anno Domini 1268 ».

Exeunte anno 1268, Bonaventura descendit in Italiam, ut paulatim praepararet Capitulum an. 1269 Assisii celebrandum. Hoc eruitur ex duobus factis, uno Assisii, altero Perusii habito. Sbaralea [5] enim adducit instrumentum publicum, ex quo apparet, Bonaventuram die 6 Decembris 1268 fuisse Assisii et ibi consensisse in cessionem factam Fr. Illuminato, tunc Ministro provinciali Umbriae, *nomine et vice totius universitatis Ordinis B. Francisci* de Ecclesia S. Ioannis de Mevania.

Adhuc unum factum, sed iam ad principium anni 1269, nempe ad sabbatum 12 Ianuarii refert Bonelli [1], ex archivio Perusino extractum et sibi a quodam V. Cl. Iosepho comite Garampio, canonico Vaticano, transmissum, his verbis: « Cum per Consilium Communis et Populi Perusini ordinatum esset, quod quoddam exenium usque ad quantitatem centum soldorum deberet fieri domino Fratri Bonaventurae de Ordine Minorum, quod loco eleemosynae habeatur; et etiam evidens causa videatur persona illius Fratris Bonaventurae, quod quidem in parva quantitate pecuniae tanto viro videatur fieri Consulibus Mercatorum et aliis quam pluribus hominibus etc., dominus Uguizo de Bictis consuluit, quod dictum exenium fieri debeat usque ad quantitatem XX Sol. denar. grossorum, quorum quilibet valeat XII denar. minutos » etc.

21. Anno igitur 1269 in festo Pentecostes adunavit Bonaventura Assisii Capitulum generale [2]. Quadruplex statutum, nempe cantationem Missae in honorem B. Virginis quolibet sabbato; recitationem sermonum ad honorem eiusdem; salutationem B. Virginis angelicam ad sonum campanae Completorii [3] (unde ortus esse videtur usus recentior); vetitum tandem, ne Fratres vasibus stagneis vel vitreis utantur, invenitur tempore huius Capituli, relatum ab auctore Chronicorum XXIV Generalium his verbis [4]: « Anno Domini 1269 vel circa (re vera fuit hoc anno) hic Generalis Assisii generale Capitulum celebravit, in quo fuit definitum, quod ob reverentiam Virginis quolibet sabbato cantetur solemniter una Missa. Ad cuius etiam honorem Fratres populo praedicent, quod, quando auditur campana Completorii, ipsa Virgo beata aliquoties salutatur. Item, quod Fratres in mensis vasis stagneis non utantur nec etiam pro se cyatis vitreis in Conventu ». Salimbene [5] tantum haec habet: « Item millesimo supraposito (69) factum est generale Capitulum Assisii, *adhuc* generali Ministro Fratre Bonaventura; et nullus erat Papa, quia cardinales concordare non poterant ».

Comitiis celebratis, profectus esse statim videtur Bonaventura Parisios, cum ad eundem annum 1269

[1] Ibid. pag. 699. Idem repetit auctor Chronicorum XXIV Generalium (Ibid. pag. 324) omnesque alii chronistae Franciscales.

[2] Vide, quae diximus supra pag. 42 col. II. nota 2. 3; et pag. 49. col. II. seqq.

[3] Anecdot. Martene et Durand, tom. IV. col. 1428.

[4] Orig. Seraph. Relig. (Romae 1587) pag. 562.

[5] Supplem. Scriptor. etc., pag. 170 col. II, « ex arch. Coenob. Mevaniae Min. Conv. ».

[1] Prodromus, col. 45. Recole ibidem, quod ex hoc nihil contra paupertatem Bonaventurae arguendum sit.

[2] Wadding., ad an. 1269 n. 4; cfr. Chronologia legalis, pag. 28.

[3] Idem iuxta auctorem Chronicorum XXIV Generalium (Analecta Francisc., tom. III. pag. 329 et 351) fuit statutum in Comitiis Pisanis 20 Maii 1263. De eadem renovatione decreti loquitur Wadding l. c. Utrum autem cantatio Missae in honorem B. Virginis omni sabbato decisa fuerit in utroque dicto Capitulo, ut vult Waddingus, an in Capitulo Assisiensi an. 1269 demum, ut vult saepe laudatus, sed ignotus auctor Chronicorum, incertum est. Quidquid sit, hic auctor secundum veritatem scribit, in Capitulo Assisiensi Bonaventuram instituisse *solum cantationem Missae in honorem B. M. Virginis*, minime vero scribit, eum instituisse cantationem Missae in honorem B. M. V. *immaculate conceptae*. Hoc ultimum et Wadding. (ad an. 1263 n. 16) et Album generale (pag. 204, not. 3.) et Bonelli (Prodromus, col. 35 seq.) et multi alii sustinebant; sed erronee; cfr. supra pag. 55 col. I. nota 9.

[4] Analecta Francisc., tom. III. pag. 351.

[5] Chronica, pag. 251.

immediate post relatum Capitulum auctor Chronicorum XXIV Generalium narret de quadam reformatione pro studentibus Universitatis his verbis [1]: « Hic Generalis Parisius ordinavit pro studentibus illuc de toto Ordine accedentibus, quod secundum quatuor octavaria Provinciarum, scilicet Hispanorum, Alamanorum, Lombardorum et Romanorum, essent ibi quatuor assistentes, qui pro studentibus utilia proponerent et humiliter procurarent ». Aliunde valde probabile est, Bonaventuram proprie hoc anno 1269 confecisse librum *Apologia Pauperum* contra Geraldum de Abbatisvilla, qui sedatas antea lites Universitatis iterum quodam pernicioso libro excitavit, ut supra diximus [2]. Fuit igitur Parisiis.

Censendum ceterum est, Bonaventuram mansisse diutius Parisiis insistentem operibus conscribendis, praelectionibus, sermonibus, curae Ordinis ac pietati, cum demum exeunte anno 1271 inveniamus eum extra Parisios, et quidem Viterbii.

22. Mortuo Clemente IV., Sedes apostolica diutius solito vacare coepit. Cardinales Viterbii adunati inter se convenire non poterant circa electionem novi Pontificis. Omnia, etiam regum, ad accelerandam electionem conamina remanserunt irrita. Venit quoque in hanc urbem Bonaventura, qui tandem effecit, ut ex sex candidatis propositis per compromissum celeriter eligeretur consilio eius Theobaldus Placentinus, archidiaconus Leodiensis, bene notus Bonaventurae et Legatus apostolicus in Syria [3]. Rem ita narrat Bartholomaeus Pisanus [4]: « Qui (Bonaventura) tantae reputationis, dum esset Generalis, fuit apud cardinales, ut, dum de electione Summi Pontificis in Perusio (debet esse *Viterbio,* eodem modo corrigendus Rodulphus) discordarent, libere omnes in eum vota sua compromiserunt, ut, si se vel alium in Papam nominaret, illum ipsum eligerent. Et ipse nominavit sanctissimum virum dominum Gregorium X, qui multis coruscavit miraculis et iacet Aretii in ecclesia maiori in dioecesi Aretina ». Non sustinemus opinionem Pisani, cardinales adeo compromisisse, ut seria voluntate Bonaventurae dedissent libertatem etiam *se* nominandi [5]; sustineri tamen potest, Bonaventurae consilio factum esse, ut cardinales eligerent Theobaldum. Hoc testatur gravissima auctoritas, Baptista de Iudicibus, versatissimus in processu canonizationis Bonaventurae, qui dicit [6]: « Cum cardinales Viterbii essent congregati pro novi electione Pontificis, et Deo melius aliquid disponente, duobus annis in unum convenire non possent, essetque Bonaventura tunc Ordinis Generalis in ea urbe, cuius sanctitatis et integritatis fama per ora omnium volitabat, inspirante Deo, tantam habuit de illo totum Collegium fidem, tantaque apud Patres eius fuit auctoritas, *quod ad illius suasiones* et exhortationes, omnes congregati cardinales unanimiter, nemine discrepante, sanctiorem virum, quem cognoscerent, elegerunt, *quem eis B. Bonaventura nominaverat atque proposuerat*, id est Theobaldum Placentinum, archidiaconum Leodiensem, et quidem absentem (nam tunc erat in Syria), qui postea Gregorius X. appellatus est ».

Falso tamen dicitur, Bonaventuram, ut fama fert, advenientem Viterbium, suasisse civibus, ut clauderent portas et civitatis et palatii, ne cardinales tempore electionis egredi possent et celerius electionem perficere cogerentur [1]; quam inclusionem eligentium novum Pontificem *conclave* vocitare solemus.

Theobaldus itaque, postquam Sedes vacavit fere tres annos, die 1 Septembris 1271 est electus, sed demum die 10 Februarii 1272 ex Oriente, a Fratribus Praedicatoribus et Minoribus accersitus, advenit Viterbium, ubi cardinales ipsum exspectabant, et Gregorius X. vocari voluit. Inde Romam profectus, die 27 Martii 1272 coronatus est [2]. Bonaventuram, a quo aliquatenus electio haec dependebat, secum Romam conduxit novus Pontifex, plurimum consilio eius fisus. Ita factum est, ut statim in assignandis Legatis pro unione Graecorum sollicitanda totum negotium Bonaventurae committeret. Narrat enim auctor Chronicorum XXIV Generalium [3]: « Huius (Generalis) temporibus idem dominus Papa Gregorius X. ad partes Graeciae destinavit viros providos et probatos in officiis Ordinis, videlicet Fratrem Hieronymum de Esculo [4], tunc Ministrum Slavoniae, cum sociis suis, quos *idem Generalis sibi obtulerat*, ut Graecos et Tartaros reducerent, relictis erroribus, ad Romanae Ecclesiae unitatem ». Quam assertionem auctoris Chronicorum XXIV Generalium historicam esse, confirmant ipsius Gregorii X. litterae [5], in quibus socii

---

[1] Analect. Francisc., tom. III. pag. 351.

[2] Pag. 46 col. I. et II.

[3] Bonelli, Prodromus, col. 49; Panfilo, Storia compendiosa, vol. I. pag. 636; Wadding., ad an. 1271 n. 1.

[4] Conformitates, lib. I. fruct. et conform. 8. part. 2. fol. 129 (cod. cit.).

[5] Ex pluribus scriptoribus, qui Pisanum secuti, illud affirmaverunt (Bonelli, Prodromus, col. 49. not. 6. vocat istud historicum sphalma), notandus praecipue est Galesinus (Acta Sanctorum, 14 Iulii, Vita S. Bonaventurae, cap. 6. n. 76.). De diversis opinionibus consule Wadding., Annales, ad an. 1271 n. 1 seqq., qui in eligenda sententia castigatissime procedit.

[6] Apud Steph. Baluzi, Miscellanea, tom. IV. pag. 476 col. II. (Lucae 1764).

[1] Panfilo, l. c. pag. 636.

[2] Hefele, Conciliengeschichte (Freiburg i. B. 1890), vol. VI. pag. 41.

[3] Analecta Francisc., tom. III. pag. 352.

[4] Ibid. pag. 352, not. 1.

[5] Epistolae Pontificis hac in re erant complures, quas Fratres dicti ferre debebant, et in quibus omnium quatuor Fratrum fit mentio. Prima ad Michaelem Palaeologum, imperatorem, emissa est apud Urbem veterem (Orvieto) IX. Kal. Novembris 1272 (Wadding., ad an. 1272 n. 4.); secunda ad patriarcham Graecorum, invitans eum ad Concilium (ibid. n. 5.); tertia inscripta ipsis *Fratribus Hieronymo de Esculo, Raymundo Berengarii, Bonagratiae de Sancto Ioanne in Persiceto, et Bonaventurae de Mugello de Ordine Minorum apostolicae Sedis Nuntiis*, continens instructionem, est data apud Urbem veterem VIII. Kal. Novembris 1272 (ibid. n. 6.); quarta scripta iisdem, concedens iis facultatem dandi salvum conductum, item data est apud Urbem veterem Nonis Novembris 1272 (ibid. n. 7.);

Hieronymi numerantur, scil. Raymundus Berengarii, Bonagratia de Sancto Ioanne in Persiceto et Bonaventura de Mugello, omnes de Ordine Fratrum Minorum.

23. Non diu autem permansit Bonaventura Romae, cum mox eodem anno reperiamus eum Pisis celebrantem ibidem secunda vice Comitia[1] generalia an. 1272, in quibus praeter alia emissa sunt nova decreta respicientia curam Sororum Clarissarum[2] et anniversarium solemne S. Ludovici IX, regis Galliae, post festum S. Bartholomaei institutum[3].

Etiam hac vice, Comitiis celebratis, rediit statim Bonaventura Parisios, cum ex illa urbe scripserit paulo post, nempe die 16 Maii an. 1272, epistolam officialem ad Fratres Custodem et Guardianum Pisarum[4], commendans iis curam Sororum Pisis commorantium. Parisiis morabatur Bonaventura per longius tempus. Anno 1273 die 11 Martii adhuc invenitur ibi, cum hoc die[5] directae sint ad ipsum litterae Gregorii X, quibus Pontifex imposuit ei officium inquirendi ubique ea quae in proximo concilio generali correctione indigerent. Ad idem tempus et quidem ad diem 20 Martii 1273 spectat epistola Bonaventurae directa ad abbatem sanctae Mariae Blesensis[6], scripta valde benevole et caritative ad mutuam pacificationem et confirmans quandam cessionem a Provinciali factam.

De cetero Parisiis incubuit Bonaventura studiis, sermonibus et regimini Ordinis, ut ostensum[7] est, usquedum haec occupatio interrupta est evectione Bonaventurae ad altiorem dignitatem.

Caput IV.

De electione S. Bonaventurae ad dignitatem cardinalitiam, de laboribus eius in Concilio Lugdunensi II. et de beata eius morte.

1. Antequam loquemur de evectione Bonaventurae ad dignitatem cardinalatus, operae pretium est praemittere ad instar incisi quaedam de relatione, quae intercedebat inter duos magnos viros et sanctos: Ludovicum IX, regem Galliae, et Bonaventuram. Non enim casu factum est, ut in secundo Capitulo Pisano anniversarium solemne S. Ludovici introductum fuerit; sed Bonaventura, memor amicitiae huius sancti regis, hoc ut primam gratiam tempore ipsius coronationis Pontificis a Gregorio X. impetraverat[1]. Ludovicus die 25 Augusti 1270 erat mortuus.

Sicut iste sanctus rex in devotis cum aliis sanctis Fratribus Minoribus collocutionibus summopere delectabatur, ita quoque cum S. Bonaventura. Cum autem saltem quinque occasiones[2], quibus isti duo viri secum familiariter collocuti esse dicantur, posteritati transmissae sint, hinc iuremerito eorum relationem nomine amicitiae sanctae vocitare possumus.

Ex multis colloquiis conservatis in monumentis, haec breviter ponimus. Accidit, quod regis filius primogenitus esset mortuus. In quodam colloquio habito cum Bonaventura rex expressit suam tristitiam de mortuo filio, sed simul ostendit magnanimam virtutem perfectae unionis cum voluntate divina[3]. — Alia vice retulit rex Bonaventurae sermonem, quem habuit cum quodam, qui dixerat, regem habere duas coronas, nempe auream et spineam, debereque ad exemplum Iesu Christi tertiam, nempe incorruptibilem regni caelestis, laboribus acquirere[4]. — Nota, satis est divulgata illa inquisitio Ludovici et Bonaventurae de altissima quaestione philosophico-theologica: utrum homo posset praeeligere omnino non esse quam semper in tormentis esse, ut puta in inferno; vel utrum

quinta, directa ad omnes potestates, commendans nuntios omnibus, per quos transierint, item data est apud Urbem veterem IV. Kal. Novembris 1272 (ibid. n. 8.); sexta tandem ad regem Siciliae, ut det salvum conductum apocrisiariis imperatoris, data apud Urbem veterem VII. Id. Novembris 1272 (ibid. n. 9.).

[1] Wadding., ad an. 1272 n. 10.

[2] Papini, Storia di S. Francesco, part. II. append. n. 6; cfr. Panfilo, Storia compendiosa, vol. I. pag. 636 seq.

[3] Wadding., ibid. n. 10.

[4] Cfr. Bonav., tom. VIII. pag. 471. Epistola certe Parisiis data est, non in civitate Pisana, sicut dicit Bonelli, Prodromus, col. 51. Fuit igitur Bonaventura iam an. 1272 Parisiis, non demum initio an. 1273, ut ibidem Bonelli sustinet.

[5] Sbaralea, Bullarium Francisc., tom. III. pag. 197.

[6] Tom. VIII. pag. 473.

[7] Supra pag. 59 col. I. et II.

[1] Wadding., ad an. 1272 n. 10.

[2] Omnes, exceptis duabus ultimis, inveniuntur in appendice ad Analecta Francisc., tom. I. pag. 413-419. In hac appendice continentur illae narratiunculae, quae aliqualem valorem historicum habent; tota harum collectio (in cod. Vatican. ser. Ottob. n. 522. membran. saec. XIV. fol. 142-306) affert exempla spectantia ad aedificationem et usum praedicatorum.

[3] « Cum mortuus esset eius (Ludovici) primogenitus, qui regnaturus erat, cum intime eum diligeret, cognoscens tamen voluntatem Dei, tanta patientia sustinuit, ut dicentibus sibi media nocte: ‚Domine, quiescatis et dormiatis, nec ulterius turbemini; mortuus est enim puer'; respondit: ‚Si est mortuus, et ego eum vero amore dilexi et in diligendo, dum viveret, vere fidelis ei fui; dignum est, ut et in morte ostendam, eum me vere et fideliter dilexisse et animam eius diligere. Et propter hoc non dormiam, donec debitum ei persolvam et vere me diligere eum ostendam'. Et vocato capellano, matutinum et Officium Defunctorum complevit pro anima eius ».

« Dixit Fratri Bonaventurae Ministro, quod sic sustinebat, ex quo Deus sic voluerat, quod nollet, eum non esse mortuum. Et cum respondisset Frater Bonaventura: ‚Domine, quomodo est hoc'? dixit: ‚Credo et scio, Deum sic voluisse, et ex quo Deus sic voluit, nulla ratione debeo velle contrarium; immo acceptare quod Deo placuit, et non rebellis esse divinae voluntati'. — Dixit amicis (?): ‚Quantum doleam vix posset credi. Sed licet magno de morte eius dolore afficiar, tamen mihi ipsi vim inferam, ita quod exterius apparere non poterit.' Et sicut dixit, ita et fecit, ut omnis populus vidit ». Ibid. pag. 413-414.

[4] « Idem (Minister generalis refert). Dicebat ei rex Franciae, quendam ad se accessisse et sibi dixisse: ‚Dominus Deus noster habet tres coronas, unam auream, aliam spineam, tertiam incorruptibilem, scilicet regni caelestis. Duas vobis contulit, sed consulo, quod tertiam laboretis acquirere, quia sine illa aliae parum valent'. ‚Videtur mihi, inquit rex, quod multum bene locutus sit, unde verba eius intraverunt cor meum'. Ministris autem idem commendabat ». Ibid. pag. 415.

quis deberet praeeligere illud [1] etc. — Pietosum valde et consolans est colloquium illud horum virorum, quando filius regis Petrus vult ingredi in Ordinem Minorum, dum mater tristis evadit, et pater non vult filium impedire servire Deo [2]. — Semel colloquuntur de vitio avaritiae, quae est causa, cur homines in cetera vitia labantur et pereant [3]. — Item, « hic Generalis (Bonaventura) ad instantiam domini ac sancti Ludovici, regis Franciae, officium devotissimum de Cruce composuit [4] ». — In eodem codice [5] invenitur quaedam relatio non inserta in Analectis nostris, ex qua sequeretur, Bonaventuram habuisse fratrem carnalem, qui eum rogabat, ut apud regem intercederet pro obtinenda ei praebenda. Responsio istud denegans est digna S. Bonaventura [6]. — Pretiosa quoque, quamvis directe non spectet ad Bonaventuram et Ludovicum, est relatio Bonaventurae de quodam colloquio [1], quod habuerunt Fratres de Burgundia cum Delphino, filio regis Ludovici.

2. Anno 1273 die 3 Iunii Bonaventura una cum beato Petro de Tarantasia Ordinis Praedicatorum cardinalis renuntiatus est Urbeveteri (Orvieto), ubi Papa a mense Maio usque ad diem 5 Iunii residebat, postquam Bonaventura ante Pentecosten (die 28 Maii) iam electus erat [2]. Electio Bonaventurae in cardinalem erat factum nimis praeclarum, ut in testimoniis coaevorum non relinqueret multa vestigia. Primus est Bernardus de Bessa [3], qui tamen haec tantum pauca habet: « Hunc dictus dominus Gregorius X. cardinalatum episcopatus Albanensis *coëgit* suscipere ». Diffusius, sed in globo, rem refert Salimbene [4]: « Anno Domini 1276, indictione IV, in mense Ianuarii, 21. die eiusdem mensis, in festo sanctae Agnetis, electus fuit in Papam Frater Petrus de Ordine Fratrum Praedicatorum de Burgundia, de civitate Tarantasia, qui cum esset archiepiscopus Lugdunensis, fecit eum cardinalem Papa Gregorius decimus, sicut et Fratrem Bonaventuram generalem Ministrum Ordinis Fratrum Minorum et magistrum Petrum Hispanum et alios duos ». Item diffuse Ptolomaeus Lucensis [5]: « Hic (Gregorius X.) fecit unam ordinationem cardinalium proborum virorum, inter quos duo fuerunt magistri in theologia, quorum unus de Ordine Praedicatorum... vocatusque est Frater Petrus de Tarantasia... Secundus fuit Frater Bonaventura de Ordine Fratrum Minorum, qui similiter fuit magister in theologia et Minister generalis dictorum Fratrum, natione Tuscus, vita et doctrina admodum gratiosus ». Auctor Chronicorum XXIV Generalium insistens omnino vestigiis Bernardi item haec tantum

---

[1] « Refert Frater Bonaventura, generalis Minister, dominum Ludovicum Francorum regem quaesiisse ab eo de illa quaestione, utrum videlicet homo posset praeeligere omnino non esse quam semper in tormentis esse, ut puta in inferno; vel utrum quis deberet praeeligere illud etc. Cui cum respondisset dicens: ,Domine, quaestio ista duo includit, scilicet perpetuam Dei offensam — neque enim aliter Deus iustus iudex perpetuam infligeret poenam — et interminabilem ipsius poenae sufferentiam, et nullus debet eligere in perpetua Dei offensa remanere; et ideo praeeligendum est non esse quam esse hostem Dei perpetuum'. Addidit ipse piissimus Dei cultor et christianissimus rex: ,Ego teneo me cum sententia Fratris Bonaventurae, et assero vobis, ait circumstantibus, quod ego mallem et praeeligerem omnino non esse et in nihilum redigi quam in aeternum vivere in hoc mundo et semper regnare, sicut regno, cum perpetua offensa Creatoris mei'. Oh! virum mirabilem inter mundi principes, orthodoxae fidei singulare lumen, qui nec mori timuit, immo in nihilum redigi, quod natura horret, minime recusavit, ubi absque Dei offensa haberi vita non possit; qui naturale *esse* maluit perdere, quam in regni deliciis regnique gloria cum Dei offensa perpetuo regnare ». Ibid. pag. 415; cfr. tom. I. pag. 860 (I. Sent. d. 48. dub. I.); et P. Fidelis a Fanna, Ratio, pag. 219 seq.

[2] « Refert Frater Bonaventura: ,Regina', inquit rex ad me, ,molestatur nimis, quia dicitur ei, quod Petrus, filius noster, velit intrare Ordinem Fratrum Minorum. Cui dixi: Habeatis pacem, et nolite tantum de hac materia loqui; tantum enim possetis verba revolvere, quod iuvenis, etsi voluntatem non haberet, fortassis concipiet. Confido namque de Ministro ipsorum, Fratre Bonaventura, quod tantum diligat me, ut hoc non faceret, nisi mihi praediceret. Et nunquid, Frater Bonaventura, non verum dixi'? Talia per modum sancti solatii dicebat mihi rex. Cui respondi: ,Domine, si filius vester huius rei causa venerit ad me, ego referam vobis et ponam super conscientiam vestram'. Respondit rex: ,Non, Frater Bonaventura, hoc non fiet; nolo, quod super conscientiam meam istud relinquatur, si filius meus velit Deo servire, quod ego impediam eum'. Pius revera et bonus rex! qui sic pium, sic bonum ad Deum gerebat animum, ut carere mallet solatio filii quam ipsum retrahere a servitio Dei ». Ibid. pag. 416.

[3] « Regi Franciae interroganti, pro quo vitio plures homines perirent, respondit Frater Bonaventura, quod vitio avaritiae, quia ad illud omnes homines quasi inclinantur, et casti et continentes et etiam parvuli, ut videmus; non sic ad alia vitia ». Ibid. pag. 416.

[4] Analecta Francisc., tom. III. pag. 331; cfr. noster tom. VIII. Proleg. pag. XLI; et textus ibid. nag. 152.

[5] Biblioth. Vatic. cod. Ott. 522. saec. XIV. fol. 321. in 16.

[6] « Cum frater Fratris Bo. (naventurae) rogaret eum, ut a rege sibi impetraret praebendam, respondit: ,Vis mihi frater os claudere? Qua fronte alios possem hortari et inducere ad contemptum mundi et Religionis ingressum, si tibi ea quae mundi sunt, procurarem; et manendi in saeculo et saeculum diligendi occasionem dare procurando talia' »? Ibid. fol. 167 r.

[1] « Refert Fr. Bonaventura, Minister generalis, quomodo Fratres de Burgundia assererent, dicentes: ,Talis Frater, homo valens, magno illi domino Delphyno graviter infirmo dixit, cum gratia visitandi accessisset ad eum sicut homo sibi notus: ,Ecce, domine, laudare Deum debetis, quia pulcherrimam cameram, lectum mollem et omnia necessaria etc.' Qui respondens, ait: ,Vos, Fratres, super plumetum lectum quiescitis, ego autem super spinas iaceo, et non plumis mollem et suavem mihi praebentibus decubitum, sed pro spinis pungentibus instructum habeo lectum; verum in hoc differimus, quod vos spinas habetis exterius in corpore, ego intus in corde; vos in corde plumas, ego solum in corpore. Ecce, hic iacens in lecto isto sic parato, sic molli, gravibus spinarum punctionibus laceror, cogitans de statu meo, cogitans et timens, ne hostes mei terram meam invadant. Modo cogito de castro illo, qualiter possit defensari, modo de re illa et illa, de illo negotio et illo, et ita nunquam in corde quietem habeo'. Erat enim homo in multis guerris » (sic). Ibid. fol. 227 r.

[2] Cfr. Wadding., ad an. 1273 n. 10; Sbaralea, Scriptores, v. Bonaventura; Hergenröther, Kirchengesch., vol. I. pag. 817.

[3] Analecta Francisc., tom. III. pag. 701.

[4] Chronica, pag. 268.

[5] In Scriptor. Rer. Ital., tom. XI. Hist. Eccl. Nov. L. 23. c. 22.

verba brevia habet [1]: « Anno vero Domini 1274 [2] tempore vernali idem Generalis Parisius existens vocatus fuit a domino Papa Gregorio praedicto, qui ipsum accipere cardinalatum et episcopatum Albanensem *coëgit* ».

Nuntius venit Parisios, ut traderet Bonaventurae diploma pontificium, quod adhuc strictius quam supra nominatum diploma Clementis IV. *praecepit* ei, ut *huic provisioni sine cuiusquam difficultatis obice acquiesceret et ad praesentiam Pontificis absque tarditate aliqua morosae cunctationis accederet.* Diploma hoc [3] emissum Florentiae die 23 Iunii 1273 (IX. Kal. Iul.) est tanti momenti, ut illud maiori ex parte hic reportemus:

« Dilecto filio Fratri Bonaventurae Ordinis Minorum generali Ministro, electo Albanensi, salutem et apost. benedictionem. Nostrae promotionis auspiciis (an. 1271 Kalendis Septembris factae) id inter cetera desiderabilia cordis nostri propensiori putavimus procurandum esse consilio, id maioris attentionis instantia promovendum, ut Ecclesiae, quae multa tempestate convellitur, lapides per ordinem sternerentur, et ipsa fundata solidius in sapphiris haberet sua propugnacula, iaspidem et desiderabiles lapides, terminos suos et doctos a Domino filios universos; sicque in iustitia fundaretur et multitudinem pacis filiis suis effundens, a calumnia recederet nec timeret eandem et a pavore nec appropinquaret eidem. Hoc attentioribus agere consideravimus animis, ad hoc multa sollicitudine et diligentia insistendum. Hinc, quoniam pluribus diebus et noctibus in multa lucubratione deductis, ad illum praecipue levavimus oculos, cuius negotium agebatur, supplicantes humiliter et supplicatione humili postulantes, ut ipse, suae lumine claritatis illustrans mentis nostrae iudicium et in suo beneplacito dirigens actus nostros, sua immensa pietate concederet, tales nostro ministerio ad praeeminentiam cardinalatus, quorum vita viventes instrueret, quorum fama, dum in omni loco Christi bonus odor existeret, reficeret audientes, quorum consilio confidenter muniti, possemus in dubiis et de ipsorum suffragiis divinum sperare auxilium in adversis, et demum, cum Fratribus nostris cogitationibus profundis instantes et frequentibus collationibus habitis, cum eisdem ad personam tuam, quam virtutum Dominus multis patentibus et latentibus, ut credulitate firma tenemus, virtutibus insignivit, una cum quibusdam aliis a Domino electis, ut credimus, ad honorem huius ministerii eligendam nostrae convertimus considerationis intuitum et de ipsorum Fratrum consilio Albanensi Ecclesiae tunc vacanti de te duximus providendam, te in episcopum praeficientes eidem; ideoque discretioni tuae praesentium tenore *praecipiendo mandamus,* quatenus huic provisioni nostrae in humilitate spiritus *sine cuiusdam difficultatis obice acquiescas.* Praecipimus quoque, ut *ad praesentiam nostram absque tarditate aliqua morosae cunctationis accedas*, una nobiscum divinis obsequiis et universalis Ecclesiae servitiis vacaturus ».

Quo celerius Bonaventura illud Pontificis: *Ad praesentiam nostram absque tarditate aliqua morosae cunctationis accedas*, exsequi posset, curavit rex Carolus I. de Andegavia (Anjou). Is enim, tunc Urbeveteri apud Papam moratus, dedit litteras binas ad ballivum in Andegavia et decanum S. Martini Andegavensis directas, in quibus ordinat parandas equitaturas ceterasque expensas, ut Bonaventura celerius iter peragere posset. Prima [1] epistola huc redit: « Scriptum est ballivo in Andegavia et decano S. Martini Andegavensis. Cum nos de promotione ven. Fratris B(onaventurae), quondam generalis Ministri Ordinis Minorum, in episcopum Albanensem electi, ingenti repleti gaudio nostras super hoc ei litteras dirigamus, eius ad apostolicam Sedem celerem exspectamus adventum; volumus et districte vobis praecipimus, quatenus, *sicut nostram caram habetis gratiam*, statim, receptis praesentibus, ex parte nostra equitaturas ac expensas omnes necessarias ad iter ipsius sibi offerre gratanter et honorifice, si eas receperit, ministrare curetis, nullam in iis commissuri negligentiam vel defectum, sicut *indignationem nostram cupitis evitare.* Datum apud Urbemveterem... XVIII. Maii primae indictionis ». Haec dies et indictio est re vera 18 Maii 1273. Altera [2] epistola habet eundem tenorem, directa ad eosdem. His adiungitur ibidem mentio tertiae epistolae his verbis: eodem die ibidem similes (litterae) factae sunt eisdem pro eodem Fratre B(onaventura). Discrepant autem duae epistolae supra dictae in assignando die; dum enim prima habet XVIII. diem Maii primae indictionis, secunda fert XXVIII. diem Maii primae indictionis. Ex qua diversitate pronum est deducere, vel evectionem Bonaventurae ad cardinalatum locum habuisse iam ante diem 18 Maii, vel probabilius amanuensem primae epistolae omisisse per incuriam numerum X ante XVIII. Maii primae indictionis.

Traditio universalis, cuius hac in re disertus interpres est Waddingus [3], narrat, Bonaventuram, profectum Parisiis, pervenisse in coenobium Nemoris de Mugello, Conventum Fratrum prope Florentiam, et ibi, dum ipse tergeret utensilia culinae, advenisse legatos Pontificios, ferentes ei galerum cardinalitium; sed eum prius legatos audire noluisse, antequam illum laborem non explevisset, immo oblatum galerum in ramum arboris, dictae *corni,* appendere iussisse; demum, expleto munere, verbis: *Postquam*

---

[1] Analecta Francisc., tom. III. pag. 352 seq.

[2] Chronista erravit, non isto enim, sed praecedenti anno hoc factum est, ut diximus supra, et ut patebit infra adhuc.

[3] Marianus de Ebulo, Formularium litterarum apostolicarum, lib. I. fol. 61; et Wadding., Annales, tom. IV, additiones ad tom. II. pag. 22; et Sbaralea, Bullarium Francisc., tom. III. pag. 205.

---

[1] Archivum Status Neapolitani, sign. Regest. A. n. 3. an. 1269 fol. 64.

[2] Ibid. sign. Regest. A. n. 34. an. 1279. fol. 19.

[3] Ad an. 1273 n. 12.

Fratris Minoris explevimus munera, experiamur ista graviora; salutaria haec et salubria, mihi credite, Fratres; illa vero magnarum dignitatum ponderosa et periculosa! eum appropinquasse ad legatos eosque honorifice excepisse et galerum sumsisse.

Praefata traditio de accepto ibi signo cardinalitio confirmatur antiqua Legenda [1] atque verbis Pisani [2]: « Custodia Florentina habet... locum de Nemore, in quo fuerunt plures Fratres Regulae observantia decorati. In hoc loco etiam fuit beatus Franciscus, et *Fr. Bonaventura cardinalis noster primus, ibidem capellum recepit* ». Porro, certum quoque est, eum mox praesentiam Pontificis adiisse, quia ideo in Italiam venit, ut obediret voci Pontificis: *ad praesentiam nostram absque tarditate aliqua morosae cunctationis accedas* [3]; sive, ut loquitur Sbaralea [4], « Bonaventura mense Iulio Mugellum in Tuscia pervenit ibique galero insigniisque cardinalitiis ornatus, comitem se dedit B. Gregorio X. Lugdunum ad Concilium generale proficiscenti, quo mense Novembri exeunte pervenit »; quia re vera isto tempore Gregorius has regiones transibat, ut coaevus Salimbene [5] testatur: « Anno Domini 1273, indictione I, in 27 die mensis Septembris, scilicet in festivitate Sanctorum Cosmae et Damiani, venit dominus Papa Gregorius decimus in civitatem Regium cum *cardinalibus suis;* et hospitatus fuit ad Monasterium S. Prosperi; et sequenti die ivit Parmam. Festinabat enim ire Lugdunum ad Concilium faciendum ». Utrum autem Bonaventura in comitatu Papae fuerit usque ad Lugdunum, ut innuere videtur Bernardinus de Coreis [6]; utrum sese huic comitatui adiunxerit in ipso Mugello, ut inferre satagit Bonelli ex antiquo Ioanne Villani [7], an in alia civitate, explorari hucusque nequit.

Ad idem tempus, quo iam Bonaventura cardinalatus dignitate investitus erat, spectant duae epistolae cuiusdam Henrici de Ysernia, qui Bonaventurae favores expetit qua notarius sive secretarius regis Bohemiae, Ottocari. In prima epistola [8] laudibus effertur Bonaventura summis, in altera [9] supplicatur Bonaventura, ut in favorem Henrici ad regem Bohemiae scribat. Ex quo colligere licet, quantopere Bonaventura isti regi Ottocaro acceptus fuerit, cum indicaretur idoneus, qui etiam pro aliis a rege favores impetraret.

Ordinem urgebat quoque negotium electionis novi Ministri generalis, cum Bonaventura qua episcopus et cardinalis regere eum amplius non posset. Fuit autem successor Bonaventurae in regimine Ordinis Hieronymus de Asculo, qui tamen tempore electionis non adfuit, ut narrat coaevus Bernardus [1]: « Huius (Bonaventurae) tempore Frater Hieronymus, qui ei in regimine Ordinis successit, legatus ad Graecos missus est et cum solemnibus Graecorum nuntiis rediit tempore congregati Concilii in Lugduno ». Et paulo infra idem, postquam innuit, electionem factam esse, iam Concilio inchoato, et quidem in Capitulo Fratrum eodem tempore et in eadem urbe convocato, sic prosequitur [2]: « Hoc Fratre (Bonaventura) ad cardinalatum assumto et tempore Concilii generalis Capitulo Lugduni congregato 1274, Frater Hieronymus praedictus absens, quia nondum a legatione redierat, in generalem Ministrum electus est [3] ». Idem repetit auctor Chronicorum XXIV Generalium, inquiens [4]: « Et in eodem loco Lugduni fuit generale Capitulum congregatum *tempore Concilii* generalis, in quo Frater Hieronymus praedictus ad generale regimen Ordinis,

---

[1] Citata a Waddingo ibid.

[2] Cod. cit. lib. I. fructus et conform. 2. part. 2.

[3] Vid. diploma Pontificium pag. 164 col. I.

[4] Scriptores, v. Bonaventura, pag. 170 col. II.

[5] Chronica, pag. 261.

[6] Apud Bonelli, Prodrom., col. 59, et ibid. nota (b) citatur: Hist. Mediolan. part. 2. ad an. 1273.

[7] Ibid. col. 56.

[8] Vide nostrum tom. IX. Introductio, pag. 3 seq. et ibid. nota 9, ubi tenor epistolae et fontes archivales notantur.

[9] Ibid. et Bonelli, Prodrom., col. 58 in fine.

---

[1] Analecta Francisc., tom. III. pag. 700.

[2] Ibid. pag. 701.

[3] Subiungimus hic quandam epistolam S. Bonaventurae adscriptam, quam non posuimus neque in editione nostra neque hic in textum, cum eius authentia non videatur omnino certa, ut liquet ex subscripto anno 1272, in quo Lugduni certe non fuit celebratum Capitulum, sed an. 1274; anno vero 1272 fuit quidem Capitulum, sed Pisis secunda vice. Quo non obstante, ponimus eam hic ad an. 1274, ad quem signandum facilius potuit error irrepere, quam in signando verbo Capituli *Lugdunensis.* Haec epistola spargit aliquam lucem in diversas tunc florentes congregationes sive confraternitates, quae cum Bonaventura saepe communicabant. (Vide quae hac de re diximus supra pag. 156 col. II. n. 16.). Exstat haec epistola Cremonae, biblioth. Publica, Cod. C. VII. 12. membran. in 8. saec. XIV. Postquam compilator fol. 3 r. seqq. enumeravit « ordinationes *piae congregationis* beatissimae Virginis ac beatissimi confessoris Francisci apud Fratres Minores de Brixia... », prosequitur fol. 20 r.:

« Littera recommendationis omnium Fratrum de congregatione, quam habuerunt, a Ministro generali in Capitulo generali celebrato apud Lugdunum. — Dilectis in Christo ministro et Fratribus *congregationis beatae Virginis* in civitate Brixiensi Fr. Bonaventura Ordinis Fratrum Minorum generalis Minister et servus salutem et pacem Dei, quae exsuperat omnem sensum. Divini muneris donativa sacrae communionis participatione proficiunt et eo copiosius intra possessorum mentes exuberant, quo liberalius in proximorum subsidia diffunduntur. Hinc est, quod vestram devotionem attendens, quam ob Dei reverentiam ad nostrum Ordinem geritis, certis beneficiorum indiciis comprobatam, dum Fratrum nostrorum inopiam sub obtuitu praemiorum caelestium per continuae pietatis subsidia misericorditer relevatis, Christoque non immerito acceptabile fore, piis ipsam beneficiorum vicissitudinibus compensari, vos ad universa et singula nostrae Religionis suffragia tam in morte recipio quam in vita, plenam vobis participationem bonorum omnium tenore praesentium concedendo, quae per Fratres nostros, ubicumque terrarum morentur, operari dignabitur clementia Salvatoris. Data Lugduni anno Domini 1272 tempore generalis Capituli ».

[4] Analecta Francisc., tom. III. pag. 353. Paulo infra (pag. 355 seq.) prosequuntur eadem Chronica: « Nonus Generalis fuit Frater Hieronymus de Esculo, Provinciae Marchiae, electus Lugduni anno Domini 1274 tempore generalis Concilii ibidem, ubi per dominum Fratrem Bonaventuram, istius praedecessorem, fuerat generale Capitulum congregatum ».

nondum a legatione reversus, concorditer est electus ». Erat hoc in festo Pentecostes die 20 Maii an. 1274 [1]. Hieronymus vero reversus est paulo post, die nempe 4 Iulii secundum computationem Waddingi [2], die vero 24 Iunii secundum Hergenröther [3].

3. Bonaventura re vera regimen Ordinis deponere debuit, cum omnes eius vires absorberentur ad ordinationem negotiorum Concilii generalis. Istud enim interim iam Lugduni congregatum expediebat celeriter et prospere res maximi momenti [4]. Quales partes in genere habuerit in dicto Concilio Bonaventura, narrat eius secretarius Bernardus [5]: « Hunc dictus dominus Gregorius X. cardinalatum episcopatus Albanensis coëgit suscipere; cuius praesentia et sapientia in illo Concilio a Deo videtur in defensionem Religionum contra multos et magnos adversarios fuisse praeparata ». Idem repetit et aliis gravioribusque notitiis complet auctor Chronicorum XXIV Generalium [6]: « Et tunc (an. 1274) fuit in Lugduno generale Concilium celebratum, mense Maio inchoatum. Cuius (Bonaventurae) praesentia et sapientia in illo Concilio a Deo videtur in defensionem Religionum Mendicantium contra multos et magnos adversarios fuisse praeparata. In eodem namque Concilio erant inter alios tres Praelati nobiles Fratres Minores, videlicet episcopus Tripolitanus et dominus Frater Odo Rigaldi, archiepiscopus Rhotomagensis, magister in theologia, et dominus Frater Bonaventura, cardinalis praedictus. *Qui ex domini Papae iussione principaliter negotia Concilii pertractabant.* Quod quidam attendens, motus invidia, composuit illos vulgatos versus:

> Rothomagensis anus et praesul Tripolitanus
> Ac Bonaventura tractant papalia iura,
> Ordinis immemores, qui tales spernit honores ».

Cum inter alios, ut dicit adductus chronista, Bonaventura *ex domini Papae iussione principaliter negotia Concilii pertractaret,* factum est, ut progressu temporis fama sit orta, eum in praevis sessionibus munus Praesidis gessisse. Cuius famae est solemnis interpres Sixtus IV. Pontifex Maximus, dicens [7]: « Non fefellit (cardinalis Bonaventura) exspectationem Summi Pontificis (Gregorii X.), ac sacri Senatus optimus Deoque amicissimus vir; sed in Concilio Lugdunensi *praesidens,* omniaque ad Dei laudem dirigens, sedatis discordiis difficultatibusque sublatis, ipsi Ecclesiae maximo usui fuit et ornamento ». Iisdem elogiis hoc munus effert Sixtus V. [1]: « Qui (Gregorius X.) in eius virtute et sapientia ita acquiescebat, ut Concilii recte dirigendi et administrandi partes *ei praecipue* tribuendas esse decerneret »; Bonaventura enim secundum Robertum Liciensem et Ariostum [2] et Galesinium [3] et alios, mandante Pontifice, omnia in sessionibus privatis congerere et parare debebat.

Concilium convocatum fuit, ut deliberaretur praecipue de unione Graecorum, de subsidio Terrae sanctae et de disciplina ecclesiastica. Aperta fuit prima sessio eius die 7 Maii. Inter primam et secundam sessionem habuit locum praedictum Capitulum generale Ordinis Minorum, in quo, praesidente Bonaventura, absens Hieronymus ab Asculo electus fuit Minister generalis, ut dictum est. Die 18 Maii habita est secunda Concilii sessio; qua finita, perlectae sunt coram convocatis denuo praelatis litterae transmissae a nuntiis Fratribus Hieronymo et sociis ceteris de mox advenientibus ad Concilium legatis Graecis [4]. Qua occasione, ut narrat oculatus historicus Concilii [5], « Frater Bonaventura, Albanensis episcopus, sermocinatus est, proposito themate, quod legitur Baruch [6]: *Exsurge, Ierusalem, sta in excelso et circumspice ad Orientem et inde collige filios tuos ab Oriente usque ad Occidentem* ». Die 7 Iunii habita est tertia sessio; post quam, die scilicet 24 Iunii, advenerunt numerosissimi praelati et legati Graeci [7]; die vero 4 Iulii etiam legati Tartarorum pervenerunt [8]. Interim autem die 29 Iunii Pontifex ipse Missam solemnem celebravit, in qua Epistola et Evangelium et Credo cantata fuerunt tam in Latino quam in Graeco; Bonaventura autem fecit sermonem [9]. Die 6 Iulii habita est quarta sessio, in qua tandem unio cum Graecis denuo contracta est [10]; et ita Bonaventura

---

[1] Wadding., Annales, index, v. Hieronymus de Asculo; Ioannes de Komorowo, Memoriale, pag. 106; Eubel, Provinciale, pag. 64; Moroni, Dizionario, vol. 48. pag. 10; P. Panfilo, Storia compendiosa, vol. II. pag. 1 seqq.

[2] Wadding., ad an. 1274 n. 6.

[3] Kirchengeschichte, vol. I. pag. 818.

[4] Hefele, Conciliengeschichte, vol. VI. pag. 132-154.

[5] Analecta Francisc., tom. III. pag. 701.

[6] Ibid. pag. 353.

[7] Tom. I. Praef. general. pag. XL § 10, et Acta Sanctorum, die 14 Iulii, Vita S. Bonaventurae, pag. 831 n. 5.

---

[1] Tom. I. loc. cit. pag. XLVII § 6. et Acta Sanctor., loc. cit. pag. 835 n. 7.

[2] Apud Bonelli, Prodrom., col. 59.

[3] In vita inserta Actis Sanctorum, loc. cit. pag. 838 cap. 7. n. 78.

[4] Hic testis oculatus et historicus dicti Concilii, ad rem narrat: « Item, pendente termino tertiae sessionis, Frater Hieronymus et Frater Bonagratia de Ordine Fratrum Minorum, qui missi fuerant nuntii cum duobus Fratribus per Romanam Ecclesiam ad Graecos, *miserunt quasdam litteras* domino Papae, de quibus ipse dominus Papa multum gavisus est et fecit vocare omnes praelatos in maiore ecclesia Lugdunensi; et ibi, omnibus praelatis exsistentibus in cappis suis, Frater Bonaventura... ». Conciliorum tom. 28. (Parisiis 1644) pag. 528.

[5] Ibid.

[6] Baruch. 5, 5.

[7] Conciliorum tom. 28. ibid. et Analecta Francisc., tom. III. pag. 356: « Tandem, nondum finito Concilio, cum solemnibus Graecorum nuntiis rediit (Hieronymus), negotio, pro quo iverat, feliciter expedito ». Cfr. Hefele, Conciliengeschichte, vol. VI. pag. 134.

[8] Ibid. et Analecta loc. cit.: « Adfuerunt etiam in eodem Concilio, per eundem Fratrem Hieronymum adducti, nuntii Tartarorum ». Tres horum die 16 Iulii baptizati sunt.

[9] Conciliorum tom. 28. pag. 529: « Quibus dictis, Frater Bonaventura fecit sermonem suum usque ad finem ».

[10] Hefele, ibid. pag. 142 seqq.

adhuc assistere potuit felici exitui Concilii et iubilanti *Te Deum*. Abhinc enim Concilium orbatur assistentia Bonaventura.

4. Etenim [1] « eodem anno et mense, die Dominica, decima quinta eiusdem, hora matutinali obiit clarae memoriae Frater Bonaventura, Albanensis episcopus, qui fuit homo eminentis scientiae et eloquentiae, vir quidem sanctitate praecipuus, vita, commiseratione ac moribus excellentissimis decoraratus, benignus, affabilis, pius et misericors, virtutibus plenus, Deo et hominibus dilectus, qui sepultus est ipso die dominico in loco Fratrum Minorum Lugduni, cuius exsequiis interfuit dominus Papa cum omnibus praelatis, qui erant in Concilio, et tota curia. Et Frater Petrus, Ostiensis Episcopus, celebravit Missam et praedicavit, proposito themate, scilicet: *Doleo super te, frater mi Ionatha* [2]. Multae lacrymae et gemitus ibi fuerunt. Hanc ei gratiam concesserat Dominus, ut quicunque eum videbant, ipsius amore incontinenti caperentur ex corde ». Ne hanc relationem testis et historici synchroni dicti Concilii Lugdunensis abrumpamus, prosequimur narrationem de desolatione totius Concilii post mortem Bonaventurae [3]: « Eodem anno et mense, die decima sexta eiusdem, facta est quinta sessio, in qua... dominus Papa allocutus est Concilium, dicens, quomodo Ecclesia Dei inaestimabile damnum perpessa fuerat ex obitu Fratris Bonaventurae, Albanensis episcopi, et mandavit omnibus praelatis et omnibus presbyteris per totum mundum, ut quilibet eorum unam Missam deberet cantare pro anima ipsius et aliam pro animabus omnium aliorum, qui mortui sunt adveniendo, stando, seu redeundo ad Concilia, sive ad Concilium. Et... continuavit aliam sessionem (ultimam) in crastinum, scilicet decimam octavam eiusdem, et sic dissoluta est quinta sessio ».

Sicut iste testis, ita quoque alter synchronus [4] innuit, quod tempore huius Concilii « magna mortalitas fuit, et obierunt ibi plures cardinales et multi praelati et alii sine numero ». Tam ista communis mortalitas quam gravitas negotiorum et laborum tempore Concilii Bonaventurae imposita, ut opinatur Baptista de Iudicibus [5], quam fragilitas corporis Bonaventurae potuerunt insimul esse causa, cur Bonaventura succubuerit. Praecisam tamen mortis causam ignoramus.

Testimonium allatum sufficeret ad testandum modum et tempus beati obitus Bonaventurae; sed aequitas postulat audire quoque auctorem tam saepe iam adductorum Chronicorum XXIV Generalium [1], qui dicit: « Eodem autem tempore, nondum finito Concilio, reverendissimus et recolendae memoriae in Christo Pater dominus Bonaventura, cardinalis praefatus, ad sanctos Patres appositus, triumphantes suo, ut credimus, beatificavit consortio, sed incredibili affecit moestitia militantes. Nam Graeci et Latini, clerici et laici amaris prosequebantur lacrymis sacrum funus, dolentes de luctuosa tantae subtractione personae. Erat enim tantae humilitatis et gratiae, ut ab omnibus amaretur, tantaque praerogativa donorum divinorum dotatus, ut Ecclesiae Dei nullum parem sibi relinquere putaretur. Et obiit anno praefato III. Idus [2] Iulii; aetatis suae LIII. Fuit autem cum magna solemnitate sepultus in ecclesia Fratrum Minorum conventus Lugdunensis, domino Papa cum cardinalibus sacras exsequias celebrante ».

5. Annus igitur, in quo Bonaventura mortuus est, non est alius quam 1274, ut synchronus Concilii historicus citatus asserit nec non Bernardus de Bessa scribens [3]: « In Lugduno tempore generalis Concilii obiit cardinalis, anno aetatis suae LIII, episcopus scilicet Albanensis ». In hoc conveniunt quidem omnes graviores scriptores. At auctor dictorum Chronicorum, quem multi hac in re sunt secuti, quamvis conveniat in illo anno mortis assignando, aliam tamen, et quidem erroneam, adducit diem mortis referens [4]: « Obiit anno praefato III. Idus Iulii, aetatis suae LIII ». Debet enim esse Idibus Iulii (vel pridie Idus vel potius in nocte diei 14 ad diem 15 Iulii); quia secundum laudatum et supra adductum historicum synchronum Concilii Bonaventura mortuus est *die 15 Iulii hora matutinali.* Concordant Baptista de Iudicibus [5], Alexander Ariostus [6], Galesinius [7], Rudolphius [8], Waddingus [9], immo et Bollandistae [10], qui, etsi de S. Bonaventura agant die 14 Iulii propter festivitatem in Ecclesia introductam, tamen aiunt: « Si igitur, teste Concilii historico, S. Bonaventura obiit in Dominica, obiit certissime die XV, quod et ipsemet diserte enuntiat ».

Ad obitum S. Bonaventurae plura sunt orta carmina lugentia. Ex omnibus seligimus epicedium,

---

[1] Conciliorum tom. 28. pag. 532 seq.

[2] Lib. II. Reg. 1, 26.

[3] Conciliorum tom. 28. pag. 533.

[4] Rer. Italic. Script. tom. 9. col. 787.

[5] Steph. Baluzi, Miscellanea (Lucae 1764), tom. IV. pag. 476 col. II: « Nam cum in ipso Concilio Lugdunensi gravissimis negotiorum incumbentium fascibus pene opprimeretur et modo contra Graecos, modo contra haereticos vitam Mendicantium impugnantes, aut disputaret, aut scriberet, nihilque omitteret, quod ad munus sanctissimi doctissimique viri et suscepti officii susceptaeque dignitatis pertineret, fatigatus laboribus, in gravissimum incidit morbum; quo in dies et in horas augmentum capiente susceptis cum multa lacrymarum effusione Ecclesiae Sacramentis, mandavit, ut Breviarium, quod solum sibi reservaverat (reliqua enim in pauperes distribuerat) Ordini restitueretur ».

---

[1] Analecta Francisc., tom. III. pag. 356.

[2] In assignando die mortis chronista erravit, ut dicetur mox infra.

[3] Ibid. pag. 699.

[4] Ibid. pag. 356.

[5] Steph. Baluzi, Miscellanea, tom. IV. pag. 477 col. I.

[6] Apud Bonelli, Prodrom., col. 62.

[7] Apud Acta Sanctorum, 14 Iulii, pag. 838 cap. 7. n. 83.

[8] Apud Wadding., ad an. 1274 n. 16.

[9] Wadding., ad an. 1274 n. 13. seqq.

[10] Acta Sanctorum, 14 Iulii, Commentarius praevius, § 1. n. 10.

quod pro more huius aetatis composuit coaevus B. Franciscus a Fabriano dictus Venimbenus [1]:

O lugubris Ecclesiae planctus et plaga dura!
Defunctus est fons gratiae, Frater Bonaventura.
Heu! quanta iactura super tanto Doctore!
Iam iam [2] suspirat moerens desolata Scriptura.

O quantus luctus hominum, Ecclesiae lamentum [3]!
Obiit forma cardinum, decor et ornamentum;
O quantum fulcimentum [4] Ecclesiae Romanae!
Deplorat non inane mundus hoc detrimentum.

O mors, expers clementiae, naturae frangens iura,
Mordidisti nunc impie mundum dira iactura.
Nam de tanti [5] pressura concussa cardinalis
Tremit universalis Ecclesiae structura [6].

O Minorum Religio! sume planctum amarum:
Exundare profluvio perfusa lacrymarum.
Suspira, nam [7] praeclarum perdidisti Doctorem,
Quem patrem et pastorem habuisti praeclarum.

O paupertas egregia huic viro desponsata!
O summi Regis filia per hunc diu servata!
Nunc plora [8], viduata, verum [9] tui possessorem,
Qui pro tui amore contempsit [10] multa data.

O puritas clarissima totius honestatis [11]!
O castitas gratissima spiritibus beatis!
Hunc tuae integritatis plange protectorem
Et castum amatorem tutae fecunditatis.

O profunda humilitas in caelis coronata!
O caelestis sublimitas de [12] terris exaltata!
Nunc permanens [13] orbata, hunc luge nutritorem [14],
Qui mundanum florem contempsit, te servata.

O exemplar et speculum sanctae Religionis!
O pastoralis baculus tutae professionis!
Iter egressionis tuae flet gressus virtutum [1],
Teque ductorem tutum habebit suae actionis [2].

O zelator iustitiae, o pastor pietatis!
O cultor pudicitiae, protector paupertatis!
Tam sexus quam aetatis conditio quaecunque
Te ploret ubicumque doctorem veritatis.

Eia nunc [3], piissime Rex, omnium Creator,
Ecclesiae sanctissimae sis [4] dulcis consolator,
Nobis auxiliator sit in regno caelorum,
Qui nobis [5] forma [6] morum fuit manens viator. Amen.

Refert adhuc Waddingus [7], quendam Fratrem sanctum, Hugonem de Dina, eodem anno transeuntem per Urbem veterem, praeter alia multa praedixisse quoque mortem S. Bonaventurae his verbis: « Frater Bonaventura non ascendet ad altiorem gradum. Ordo Minorum dividetur ».

CAPUT V.

De Reliquiis S. Bonaventurae, de eius canonizatione et ad Doctoratum ecclesiasticum evectione.

1. Quod, intercedente S. Bonaventura, Deus dignatus sit miracula patrare, videbimus in relatione processus canonizationis atque iam vidimus [8] in miraculo in ipso Sancto vivente patrato.

Corpus S. Bonaventurae diu mansit in primitivo suo loco, Lugduni in ecclesia Fratrum Minorum. Refert quidem Bartholomaeus Pisanus [9] de aliqua translatione corporis eius; sed certa est alia translatio corporis ad novam ecclesiam Lugduni in honorem S. Francisci aedificatam habita an. 1434, et haec non potest esse illa quam memorat Pisanus, cum hic mortuus sit iam circa an. 1401. De ista igitur translatione an. 1434 loquitur Martyrologium Franciscanum [10] die 14 Martii his verbis: « Lugduni translatio corporis sancti Bonaventurae cardinalis et episcopi Albanensis, Doctoris seraphici, Ordinis Minorum, cuius sacrum caput, capillamentum, labia, dentes et lingua

[1] Hanc neniam versu leonino descriptam habet Waddingus (ad an. 1274 n. 14.) et Bonelli (Prodrom., col. 64 seq.), qui desumsit eam ex Chronicis Fabrianensibus (cfr. ibid. col. 63. not. f. et g.). In reproducendis his versibus uterque maiori ex parte convenit. Nos adducimus lectionem Bonellianam cum his mentione dignioribus variantibus, quos nobis suppeditavit codex Florentinus, qui describitur: Florentiae, biblioth. Laurent. Plut. VII. dextr. cod. 3. membran. in 4. parvo, olim Conv. S. Crucis, saec. XIV. fol. 13 v. col. II: « Incipiunt versus ad commendationem Fratris Bonaventurae cardinalis de balneo regis ». Eosdem versus reproduxit ex codice Fabrianensi (Caldoro) tam in lingua Latina quam in versione Italica P. Aloysius Tassi de Fabriano, Vita del B. Francesco Venimbeni da Fabriano (Fabriano 1893), pag. 60 seqq.

[2] Wadding. et cod. Florent. habent semel tantum *iam*.

[3] Inter hunc et sequentem versum intercalant Wadding. et cod. Flor. istum etiam a nobis receptum: *Obiit forma cardinum, decor et ornamentum.*

[4] Wadding. habet *nocumentum* pro *fulcimentum*.

[5] Cod. Flor. habet *dempti* loco *tanti*.

[6] Hic et praecedens versus deest apud Waddingum.

[7] Cod. Flor. *nunc* pro *nam*.

[8] Cod. Flor. *plorat* pro *plora*.

[9] Cod. Flor. *sponsoque possessore* pro *verum tui possessorem*.

[10] Ita cod. Flor.; alii pro *contempsit* habent *concessit*.

[11] Cod. Flor. *in caelis coronata* pro *totius honestatis*; cetera in eo desunt usque ad versum: *O profunda humilitas in caelis coronata*, inclusive.

[12] Cod. Flor. *in* pro *de*.

[13] Wadding. *hunc plange* pro *nunc permanens*.

[14] Wadding. *moerore* pro *nutritorem*.

[1] In cod. Flor. ita: *Tuae egressionis flet gratia virtutum.*

[2] In cod. Flor. ita: *Tanquam doctorem tutum suae congressionis;* cetera desunt usque ad versum: *Eia nunc, piissime Rex, omnium Creator.*

[3] Cod. Flor. *pater* pro *nunc*.

[4] Wadding. et cod. Flor. *o* pro *sis*.

[5] Cod. Flor. deest.

[6] Cod. Flor. *fuit* hic transponitur.

[7] Annales, ad an. 1274 n. 15.

[8] Supra pag. 59 col. II.

[9] Cod. cit. lib. I. fructus et conform. 8. pars. II. vol. I. fol. 117 v. col. I: « Huius (Bonaventurae) corpus, dum de sacristia esset positum in sepulcro novo, ubi nunc iacet, corpore redacto in cinere, lingua inventa est sana et integra, ac si nunquam fuisset sepulta. Quod Fratres videntes, eam in pixide eburnea ponentes, in sepulcro eius recondiderunt ».

[10] Cfr. Arturus Monasteriensis, Martyrologium Franciscanum, 14 Martii.

post centesimum sexagesimum annum incorrupta vividoque colore conspersa reperta sunt [1] ».

Occasione huius translationis positum est sacrum Bonaventurae corpus in urna pretiosa ab ipso Ordinis Generali tunc gubernante, Francisco Samsone, exceptis ossibus brachii, quae, pulcro reliquiario inclusa ille secum ferens in Italiam, donavit ecclesiae Ordinis Minorum in Balneoregio. Nunc istae Reliquiae venerantur in cathedrali ecclesia eiusdem oppidi [2]. Ipse rex Galliae Carolus VIII. vindicavit sibi maxillam capitis inferiorem, alia Reliquia a quodam praesente portata est Venetias, ubi venerationi fidelium est exposita.

Miraculum memoratum circa corpus Sancti huius non tantum Lugdunenses movit, ut Bonaventuram in specialem sibi patronum eligerent, sed etiam fortem dedit impulsum, ut causa canonizationis eiusdem alacrius inciperetur; qua facta, incolae Lugduni regiaque Galliae familia magnis eleemosynis tum cellam, in qua Sanctus mortuus est, in oratorium verterunt, tum urnam sacri corporis laminibus argenteis ornaverunt, tum caput ipsius pretiosissimo reliquiario incluserunt; porro quolibet anno festum sui Patroni per Octavam integram cum splendida processione, tota plaudente urbe, celebrari, solemni decreto statuerunt [3].

Attamen, subsequentibus saeculis gloriosus nostri Sancti cultus bis sacrilega sepulcri profanatione quasi sublatus est. — Prima haec profanatio accidit an. 1562 mense Maii illo furore Hugonottorum, qui magnam Galliae partem sanguine Catholicorum et sacrorum locorum et rerum vastatione perturbaverunt. Urbe Lugduni proditione occupata, hostes impetum fecerunt in Conventum Minorum, omnia diripuerunt, et pretiosos qui in capella S. Bonaventurae servabantur thesauros praedari incipiebant. Sed P. Guardianus Conventus, nomine Iacobus Gayete, provide sacras Reliquias subtractas et in duabus cistis positas absconderat in loco, quem praeter ipsum duo tantum Fratres noverunt, quos ad cautelam miserat in alium Conventum. Hugonotti crudeliter tractaverunt omnes Fratres, ut ex ore eorum locum acciperent, ubi praedicti thesauri absconditi essent, praecipue illum P. Guardianum. Sed frustra. Tunc iidem omnes Conventus et horti angulos perquisierunt tandemque cistam unam, in qua sacrum corpus erat, invenerunt, altera vero cum capite Bonaventurae remansit eis abscondita. Urnam inventam cum multis aliis sacris imaginibus et supellectilibus rogo in platea ante ecclesiam accenso combusserunt. Deinde ipsum Guardianum cum alio quodam saeculari crudeliter occisum in fluvium proiecerunt.

Prudentia igitur praedicti Guardiani eiusque usque ad mortem constanti fidelitate incolume tunc servatum est pretiosum caput S. Bonaventura. Hoc referunt Franciscus Gonzaga [1], et Waddingus [2] in Annalibus, dicens: « Caput tamen D. Bonaventurae servatum est opera pii Religiosi Minoritae, quem et haeretici miris cruciatibus affecerunt, ut ei ecclesiae thesauros, vasa scilicet sacra, promeret, id quod constanter reticuit ».

Postquam brevi liberatum fuit Lugdunum, Fratres conscii secreti redierunt et Reliquiam capitis sacri in lucem protulerunt cum imagine Crucifixi et calice, quo S. Bonaventura uti solebat. Tunc antiquus cultus eadem solemnitate restitutus fuit et Conventus cum ecclesia pietate et largitionibus benefactorum perfecte reaedificatus.

Secunda profanatio accidit saeculo praeterlapso, durante illa Gallica revolutione exsecrandae memoriae. Etiam tunc a pio quodam Religioso reliquiarium cum sacro capite subtractum est a furore praedonum et secreto loco absconditum. Conventus et ecclesia tunc penitus destructi sunt. Mortuo tamen illo Religioso, hucusque illa Reliquia, si adhuc existit, omnino latet.

Restat dicere nonnulla de insigni Sancti Reliquia, scil. eius lingua integra et incorrupta, etiam nunc perdita. De eadem refertur in opusculo non genuino *de mellifluo Nomine Iesu* eiusque codicibus sic [3]: « Explicit hoc devotissimum opusculum (Sermones de Ss. Nomine Iesu) a domino Bonaventura compositum, cuius lingua post reliqui corporis incinerationem integra et incorrupta remansit, et in Conventu Fratrum Minorum, cuius Ordinis ipse fuit, in civitate Lugdunensi reservatur. Decebat siquidem, ut tam nobile organum, quod tam dulcia et sancta verba resonuerat, nullatenus sentiret corruptionem ». De eadem re luculentissimum habetur testimonium in relatione fide digni testis, Ioan. Baptistae de Iudicibus, scribentis [4]: « Ceterum non ante multos annos, cum, crescente populi devotione, ex humiliore sepulcro transferri corpus eius et in novum deberet inferri, aperto monumento obesaque carne et cute in reliquis membris, ita lingua illius recens, integra mollisque ac veluti rubens inventa est, ac si eodem die mortuus sepultusque fuisset, immo ac si a vivente tum fuisset abstracta, cuius excellentis miraculi universus clerus et populus Lugdunensis locupletissimus testis fuit; testesque complures hospites advenaeque, qui tanti miraculi

---

[1] Quidam dixerunt, etiam *cor* inventum fuisse incorruptum; sed ad firmandam hanc assertionem deficiunt testimonia sufficienter certa. Cfr. Vita S. Bonaventurae P. Antonii-Mariae de Vicetia, pag. 165, nota 1.

[2] Teste Waddingo (Annal. tom. IV. ad an. 1274 n. 22.). Inscriptio huius reliquiarii est: « Hoc reliquiarium donavit Fr. Franciscus Samson, Generalis, Conventui S. Francisci in Balneoregio Kalendis Maii 1491 ».

[3] Histoire abrégée (infra pag. 73 cit.) pag. 179-184.

[1] Origo seraphicae Religionis, parte III. de Provincia S. Bonaventurae et de Conventu Lugdunensi, et Annal. tom. XIX. ad an. 1562.

[2] Ad an. 1274 n. 22.

[3] De isto non genuino opusculo S. Bonaventurae et de codicibus, qui etiam hoc « explicit » referunt, vide nostrum tom. IX. Prolegomena cap. I. pag. XIV col. II. et pag. XV col. I; cfr. Bonelli, Prodromus, col. 69.

[4] Steph. Baluzi, Miscellanea, tom. IV. pag. 481 col. II.

fama commoti, postea saepe recentem linguam in novo viderunt reconditam tabernaculo ».

2. Miratus est celeberrimus Ioannes Gersonius, Universitatis Parisiensis cancellarius, in quadam epistola [1], quod canonizatio Bonaventurae tamdiu dilata sit. Qui tamen perpenderit, quales scissurae in sinu Ordinis quaestionesque de paupertate, defuncto Bonaventura, ortae sint; item, quod etiam in aliorum magnorum Sanctorum, ut Ioannis de Capistrano, Iacobi de Marchia aliorumque processu canonizationis Sedes apostolica lente processerit; tandem, quod omnibus solerter explanatis praeparatisque, canonizatio quo posterior, eo gloriosior evaserit, de hoc mirari desistet. Suscepit autem canonizationem Bonaventurae Sixtus Papa IV.

Instantiae, ut Bonaventura inter Sanctos adnumeraretur, magnae et numerosae fuerunt. Principes et reges societatis christianae [2], magnae civitates et quamplurimae urbes [3] nec non integer Ordo Fratrum Minorum enixe petebant, ut tandem haec canonizatio perageretur. Accedebant nunquam interrupta cum admiratione lectio operum S. Bonaventurae [4], frequentes de hac causa consultationes investigationesque veritatis. Praecedebant processus simplices et solemnes, preces fundebantur ad Altissimum, celebrabantur consistoria secreta et publica, adhibebatur uno verbo diligentia digna tanto negotio. Praecipua autem mentione dignae sunt *Relationes* sive *Orationes* super hac re habitae in pleno consistorio et coram Pontifice vel ad Pontificem transmissae, quarum primam elocutus est disertissimus utriusque iuris doctor Octavianus de Martinis, Sinuessanus [5], secundam vero praesentavit Pontifici iurisconsultus Paduanus, Ioannes Franciscus de Pavinis [6], tertiam tandem obtulit eidem Pontifici episcopus Ventimiliensis ex Ordine Praedicatorum, Ioannes Baptista de Iudicibus [7]. Iure dici potest, vix alicuius Sancti canonizationem ante Bonaventuram tam ardenter et universaliter fuisse desideratam postulatamque [8] quam temporibus Sixti IV. canonizationem Bonaventurae. Tam praedictae *Relationes* quam ipsum *diploma* Pontificis, in quibus hae instantiae et motiva praecipua evolvuntur, luculentissime hoc attestantur.

Ad stabiliendam autem veritatem miraculorum S. Bonaventurae fuerunt destinati a Papa Sixto IV. tres commissarii, « quorum unus fuit Iulianus Ruverius, cardinalis S. Petri ad Vincula (Protector Ordinis); alter Stephanus, Mediolani archiepiscopus, cardinalis Nardinus; tertius Franciscus Gonzaga, cardinalis Mantuanus [1] ».

Inter miracula recenset in sua relatione Ioannes de Iudicibus [2] duo praesertim, dicens: « Duo huic libello inseruisse sat erit, cum reliqua in processibus abunde recitabuntur », scilicet miraculosam refectionem S. Communionis, quam supra narravimus cum chronista, et miraculosam conservationem eius linguae, ut supra de Reliquiis narravimus. Diffuse autem agit non tantum de his duobus, sed etiam de multis aliis, praesertim ad sepulchrum S. Bonaventurae Lugduni et in aliis etiam locis patratis miraculis in sua Oratione sive Relatione Octavianus de Martinis [3]. Tandem Sixtus IV. refert [4]: « Subsecuta sunt tamen post vitam multa maximaque miracula, quae certum sanctitatis eis praebent indicium et nos ad ipsius venerationem inducunt, quem Deus meritis praecedentibus venerandum ostendit ».

Omnibus tandem rite planeque cognitis perfectisque, Sixtus IV. Bonaventuram in Sanctorum Confessorum Pontificum et Doctorum album solemnissimo modo retulit Romae in basilica S. Petri, principis Apostolorum, ad quam maxima multitudo omnis generis et conditionis convenerat. Factum hoc est die octava Resurrectionis Domini sive die 14 Aprilis an. 1482, quo Bulla canonizationis *Superna caelestis patria, civitas Ierusalem,* solemniter fuit publicata, in qua inter alia leguntur [5]: « Confidentes igitur, quod in hac canonizatione non permittat nos Deus errare, qui omnia in ea quomodolibet requisita, etiam superabundanter observari fecimus et observavimus; de eorundem Fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium omniumque praelatorum in Romana curia existentium unanimi consensu et maturo consilio, de omnipotentis Dei ac beatorum Petri ac Pauli Apostolorum eius auctoritate confisi, beatae memoriae Bonaventuram Balneoregiensem, sacrae theologiae professorem, ex gremio sacri Ordinis Minorum et ex officio generalatus in episcopum cardinalem assumtum; Sanctum esse ac aliorum Sanctorum Dei catalogo adscribendum, adiiciendum et aggregandum fore, ac fideliter firmiterque teneri debere, decernimus; ipsumque sanctorum Confessorum Pontificum et Doctorum (quos sancta Dei veneratur Ecclesia) consortio solemniter in praesentiarum adscribimus aggregamusque per praesentes ». Bulla est signata: *Datum Romae apud S. Petrum, anno*

---

[1] In epistola missa Lugdunum ad quendam Minoritam an. 1426 (edit. Antuerp. 1706), tom. I. col. 119.

[2] Enumerati in *Relatione* Octaviani a Martinis, n. 25; cfr. Acta Sanctorum, 14. Iulii, pag. 829 seq.

[3] Ibid. et Bulla canonizationis *Superna caelestis patria* Sixti IV; cfr. nostrum tom. I. pag. XLI § 13.

[4] Ibid. et Bulla *Triumphantis Hierusalem* Sixti V. in nostro tomo I. pag. XLVIII § 10.

[5] Acta Sanctorum, ibid. pag. 824 seqq.

[6] Rer. Italic. Scriptor., tom. 23; Iacobus Maffeius Volaterranus in Diario Romano de Pontificatu et gestis Sixti IV.

[7] Steph. Baluzi, Miscellanea, tom. IV. pag. 471 seqq.

[8] « Agimus igitur ipsi Deo quantas possumus gratias, quod nos dignos duxerit, per quos haec canonizatio celebraretur; quae, licet divinis litterarum monumentis exstantibus coruscantibusque miraculis, iam pridem potuerit rite fieri; nunquam tamen antehac vel a principibus, vel ab aliis tanta diligentia fuit petita ». Bulla Sixti IV. *Superna caelestis,* § 13.

[1] Galesinius, Vita, Acta Sanctorum, ibid. pag. 857 n. 89.

[2] Steph. Baluzi, ibid. pag. 481.

[3] Acta Sanctorum, ibid. pag. 827 n. 14-25.

[4] Bulla *Superna caelestis,* § 12.

[5] Integra Bulla Pontificia invenitur impressa in nostro tomo I. pag. XXXIX-XLIV.

Incarnationis dominicae millesimo quadringentesimo octogesimo secundo, decimo octavo Kalend. Maii, Pontificatus nostri anno XI.

In eadam Bulla Pontifex statuit, ut anniversaria eius solemnitas secunda Dominica mensis Iulii celebraretur, item ordinatum est, « divinum officium, veluti pro uno Confessore Pontifice et Doctore, tam publice quam privatim (prout contigerit) persolvendum esse »; permissum etiam fuit « dilectis filiis Fratribus praedicti Minorum Ordinis, quatenus huiusmodi officium sub festo Duplici et Octava, eo modo, quo aliorum dicti Ordinis Sanctorum celebrare festa et Octavas consueverunt, celebrare possent ». Insuper concessae sunt per eandem Bullam numerosae indulgentiae eius devotis; atque statutum, ut eius dies festa sit quoque festum sacri palatii apostolici, ut in hac die festa in ecclesia Sanctorum Apostolorum de Urbe eaedem indulgentiae lucrari possint, quae lucrantur in festo S. Thomae de Aquino in ecclesia B. Mariae Virginis de Urbe (*Minerva* vulgariter nuncupata); tandem declaratum fuit: « Fratres Minores in alma Universitate Parisiensi eisdem privilegiis posse ac debere uti et gaudere ob ipsius S. Bonaventurae merita, quibus ex apostolicis indultis Fratres Praedicatores in eadem Universitate intuitu et gratia eiusdem S. Thomae potiri et gaudere consueverunt et gaudent, aut potiri et gaudere quomodolibet poterunt in futurum ».

Praeter hanc Bullam exstat alia epistola Pontificia [1] eiusdem Papae emissa *Romae apud S. Petrum sub annulo Piscatoris die 20 Aprilis 1482, Pontificatus nostri anno undecimo*, de eadem re tractans et directa ad proximum Capitulum generale Fratrum Minorum Brixiae habendum. Accedit tandem eiusdem Sixti IV. Breve [2] (pridie Idus Octobris 1482), quo conceduntur quadraginta anni indulgentiarum totidemque quadragenae iis qui eleemosynas elargiuntur ad aedificandum novum sacellum in ecclesia et Conventu Balneoregiensi Ordinis Fratrum Minorum in honorem S. Bonaventurae, qui « in dicta domo fuit educatus ».

3. Non multo post complevit Sixtus V. quod tam solemniter Sixtus IV. est inauguratus. Anno enim 1587 in festo Translationis corporis S. Bonaventurae, id est die 14 Martii, S. Bonaventura a Sixto Papa V. litteris decretalibus: *Triumphantis Ierusalem,* Romae in basilica Sanctorum duodecim Apostolorum solemnissime inter eximios egregiosque sanctos catholicae Ecclesiae Doctores adnumeratus fuit, illiusque festum 14 Iulii sub ritu Duplici celebrari et coli mandatum fuit, cum indulgentiarum elargitione [3].

Auctor synchronus et oculatus, nempe Petrus Galesinius [4], protonotarius Apostolicus, ita fere narrat huius solemnitatis actum: «... His igitur rationibus et aliis, quas longe plures easque maximas litteris suis decretalibus ostendit, adductus Sixtus quintus Pontifex quod de seraphico Doctore Sixtus quartus sanciverat, hoc uberius constituendum duxit. Itaque re mature denique deliberata, de sanctae Romanae Ecclesiae cardinalium consilio et consensu, ob praeclaram vitae sanctitatem, divinitus testificatam, perennes labores pro Ecclesia Dei susceptos ac praestantem doctrinam cum pietate coniunctam virtutibusque divinis illustrem, cuius splendore illam S. Bonaventura collustravit, dignum eum censuit, quem inter primarios praecipuosque Ecclesiae Doctores annumeraret, de eoque stata anniversaria die festum solemni ritu fieret, ut de ceteris primariis atque eximiis eiusdem Ecclesiae Doctoribus; ad praescriptum constitutionis Bonifacii Papae octavi. Quare litteras decretales, et illas quidem omnibus rationibus et omni pietatis officio insignes ad sempiternam memoriam confecit eoque nomine edidit; quibus litteris omnia explicantur dilucide. — Et ut recte et solemniter res omnis gereretur, statuit Pontifex certum eius solemnitatis diem, qui fuit pridie Idus Martii, dicatum celebritati Translationis item Sancti Bonaventurae. Basilicam vero in Urbe ad rem rite perficiendam delegit Sanctorum duodecim Apostolorum, quae est Ordinis Minorum, ubi collegium ab eo institutum esse narravi. Illo igitur die bene mane illuc profectus, multis cardinalibus comitantibus, recta ad altare sanctissimi Sacramenti venit, ubi paulisper pie precatus, inde ad sacrarium accedit; quo loco sacris vestibus albi coloris indutus et mitra pretiosa ornatus, tum praelata cruce et cardinalibus cappa violacei coloris, cum tempus Quadragesimae esset, vestitis, ordine praeeuntibus, ad altare maius pergit, ubi etiam paululum oravit. Erat eo loci sedes pontificia, ornatu albo vestita, et subsellia cardinalium; qui de more, ubi obedientiae munus Pontifici praestiterunt, loco suo consederunt. Dum Thomas Gualterutius, Secretarius Brevium Pontificis, rocheto et cappa indutus, e suggestu a latere Evangelii decretales illas litteras, quibus inter primarios Ecclesiae Doctores sanctum Bonaventuram Pontifex constituerat, de scripto legit: easque cuncti, qui frequentes aderant, attentissime audierunt ».

In litteris decretalibus Sixti V. inter alia multa leguntur [1]: « Quod igitur a nobis et seraphici Ordinis caritas et sancti Bonaventurae meritorum magnitudo et catholicae Ecclesiae, cuius gubernacula nobis licet immerentibus a Deo commissa sunt, utilitas et aedificatio requirit; habita super his omnibus cum venerabilibus Fratribus nostris sanctae Romanae Ecclesiae cardinalibus, deliberatione matura; de eorundem consilio et unanimi assensu et ex certa nostra scientia ac de attributae nobis apostolicae potestatis plenitudine, hac nostra perpetuo valitura constitutione doctrinam ipsius S. Bonaventurae a supradictis praedecessoribus nostris Clemente IV,

---

[1] Cfr. Bonelli, Prodrom., col. 75, ubi eam exhibet integram.

[2] Bonelli, ibid. col. 76.

[3] Integra Bulla Pontificia reperitur impressa in nostro tomo I. pag. XLV-LII.

[4] Acta Sanctorum, ibid. pag. 859 n. 99 seq.

[1] Bulla *Triumphantis Ierusalem.*

Gregorio X. et Sixto IV. laudatam, in Concilio Lugdunensi maxime spectatam, in Florentino etiam ad res difficiles explicandas adhibitam, gravissimorum virorum auctoritate testificatam et commendatam et eximio Ecclesiae Doctore dignam, nos quoque plurimum in Domino laudamus et commendamus, ac litteris eiusdem Sixti IV, quas pro expressis hoc loco haberi volumus (excepta eius ordinatione de festo die S. Bonaventurae secunda Dominica Iulii celebrando), *harum tenore approbantes et innovantes, ipsum S. Bonaventuram, iure sanctorum Doctorum consortio ab eodem Sixto IV. adscriptum et connumeratum, auctoritate apostolica tenore praesentium inter praecipuos et primarios, qui theologicae facultatis magisterio excelluerunt habendum, ac venerandum esse decernimus et declaramus...* Ut autem Christifidelium devotio ad seraphici huius Doctoris diem festum colendum eiusque opem pie implorandam, eo magis accendatur, quo ex hoc caelestis gratiae dono se uberius conspexerint esse refectos: de omnipotentis Dei misericordia ac beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius auctoritate confisi, omnibus utriusque sexus Christifidelibus tam in dicta civitate et dioecesi Balneoregii, quam in praeclara Galliae urbe Lugduno, ubi ille, bono certamine legitime decertato, cursu consummato, fide servata, ex hoc calamitoso saeculo ad meritorum suorum praemium et coronam in caelum feliciter migravit, in almaque Urbe nostra, ubi in hac basilica sanctorum duodecim Apostolorum Collegium a nobis (ut iam diximus) est erectum, constitutis, qui eis festum huiusmodi, ut ceteras de praecepto Ecclesiae servari solitas festivitates, devote colentes, vere poenitentes et sacramentali peccatorum suorum confessione praemissa, eo die sanctissimum eucharistiae Sacramentum sumserint, plenariam omnium peccatorum suorum Indulgentiam et remissionem misericorditer in Domino concedimus et elargimur. Qui vero ecclesias Fratrum Minorum S. Francisci ipso die festo a primis Vesperis usque ad occasum solis eiusdem diei devote visitaverint, pias inibi ad Deum preces (prout sua cuique suggeret devotio) effundentes, decem annos et totidem quadragenas de iniunctis eis, seu alias quomodolibet debitis poenitentiis, per praesentes litteras perpetuo duraturas, quas sub quibusvis Indulgentiarum revocationibus, vel limitationibus, nullo modo comprehendi volumus, misericorditer in Domino relaxamus ». Bulla est signata: *Data Romae apud basilicam sanctorum duodecim Apostolorum, anno Incarnationis dominicae, millesimo quingentesimo octogesimo septimo, pridie Idus Martii, Pontificatus nostri anno tertio. Ego Sixtus episcopus catholicae Ecclesiae subscripsi.* Sequuntur sigillum et subscriptiones cardinalium quinquaginta.

« Lectis litteris — prosequitur laudatus Galesinius, testis oculatus [1] — mox antiphonam *O Doctor optime* cantorum chorus solemni modulatione cecinit; quae dum cantabatur, Pontifex, mitra ornatus, stabat. Tum versum bini cantores cantarunt; et ipse Pontifex orationem dixit de Ecclesiae Doctore. Quibus rite peractis, Missam solemnem de sancto Doctore cardinalis Asculanus celebravit. Qua solemniter celebrata, Mauritius Bressius, homo Gallus, vir ad omnes ingenuas disciplinas egregie eruditus, luculentam de sancto Bonaventura orationem habuit ».

[1] Acta Sanctorum, ibid. pag. 860 n. 100.

4. Pro conclusione animadvertimus, ad formandam vitae huius Sancti internae imaginem consulenda esse non tantum illa vitae eius publicae et privatae exempla, quae nobis historia transmisit, sed etiam et praecipue recurrendum esse ad eiusdem opera scripta, quibus internum spiritum, heroicas virtutes, amorem Dei et orationem mentalem et supernaturalem quasi ad vivum depinxit. In specie describit contemplationem *perfectam* sive doctam ignorantiam, quae ab aliis dicitur *oratio in caligine* quaeque fit sine concursu phantasiae. Multis locis loquitur de hac oratione, qua anima « super se ipsam rapitur in caliginem et excessum », tanquam homo, qui experimento eam sic cognoscit, ut dubitari non possit, eum fuisse elevatum ad tam altum gradum orationis supernaturalis [1]. In genere omnia opera eius mystica sanctitatem eius plus minusve depingunt, praesertim dictum Itinerarium mentis in Deum. Speciali modo quoad *exercitia* pietatis et virtutum attentionem meretur illud opusculum, quod inscribitur *Epistola continens viginti quinque Memoralia* [2]. Illud enim continet proposita, quae primum sibi ipse Doctor seraphicus observanda composuit. Nam inter alia statim in principio epistolae huius scribit [3]: « Non tibi tamen alia specialia scribens, nisi ea quae, quamvis rudia et simplicia, *mihi ipsi colligere proponebam*, ex quibus iam plurima bene nosti ». Hoc idem, sed adhuc clarius testatur S. Doctor in fine epistolae [4]: « Haec autem, carissime, non ideo tibi scripsi, quia te crederem talibus indigere, sed quia *haec eadem collegeram pro me ipso*, cernensque meae constantiae parvitatem, cogitavi ea tibi tanquam coadiutori fideli communicare, ut quod mea pusillanimitate negligentiaque teporis omittitur, tua magnanimitate fervorisque sollicitudine restauretur ». Certe autem Bonaventura non fuit vir, qui iis propositis vitam suam interiorem perfecte non conformaverit, quantumcumque ipse in dicta epistola ex humilitate sustineat contrarium.

5. Tandem, sicut in limine huius conspectus vitae S. Bonaventurae promisimus, adducimus elenchum

[1] Cfr. de hoc Breviloq. pars V. c. 6. in fine et Itinerar. mentis in Deum, c. 7. n. 6; II. Sent. d. 23. a. 2. q. 3. in corp. et ad 6; item tom. V. Quaest. de scientia Christi, q. 7. circa finem corp.; Collationes de Hexaëm., coll. 2. n. 28; Incendium amoris, c. 3. circa finem.

[2] Cfr. noster tom. VIII, Prolegomena, pag. LXXX seqq.; et textus ibid. pag. 491.

[3] Ibid. pag. 491 col. I.

[4] Ibid. pag. 498 col. I.

harum biographiarum S. Doctoris, quae ex proposito de ipsa tractaverunt.

Ambrogio Mariani O. F. M., San Bonaventura, Firenze 1874.

Anonymus Fr. Minor Provinciae S. Bonav. in Francia, Histoire abrégée de la Vie de St. Bonaventure, écrite par un Religieux. Cordelier, Lyon 1744.

Anton-Maria da Vicenza O. F. M., Vita di S. Bonaventura, Roma 1874; versio Germanica impressa est Paderborn 1874.

Berthaumier, Vita S. Bonaventurae.

Gaspare da Monte Santo O. F. M., Gesta e dottrina del Serafico Dottore S. Bonaventura, 2. edit. Firenze 1874.

Isidorus a Buscomari O. F. M., S. Bonaventura Ord. Fratr. Minor. Minister generalis, Roma 1874.

Léopold De Chérancé O. Cap., Saint Bonaventure (1221-1274). Paris, Poussielgue 1899.

Lodovico Marangoni O. M. Conv., Vita di S. Bonaventura, Padova 1874.

Panfilo da Magliano O. F. M., Storia compendiosa di S. Francesco e de' Francescani, Roma 1874.

Prosper de Martigné O. F. M. Cap., *La Scolastique et les traditions franciscaines*, pag. 77 seqq., Paris 1888.

Accedunt quaedam vitae *manuscriptae:*

Florentiae, biblioth. Illmi Dni Pauli comitis Galleti exstat codex, qui habet vitam sic incipientem: *Incomincia la vita di Sancto Bonaventura Cardinale Albanense et doctore del Ordine de Minori. Nel tempo che papa Honorio tertio resedeva a Roma* etc.

Ibidem, biblioth. National. cod. E. 5. 9. 84. chart. in 8; fol. 100 r.: *Incomincia la vita di S. Bonaventura cardinale Albanensi et doctore del ordine de Minori. — Nel tempo che Papa Honorio tertio resedeva a Roma* etc. Desinit fol. 109.

Ligniciae (in Silesia), biblioth. ecclesiae Ss. Petri et Pauli, cod. 11. chart. in fol. saec. XV. exeuntis; fol. 29 v.: *Incipit vita beati Bonaventure. Capitulum primum de parentibus ipsius beati Bonaventure et de devotione, quam habuit in pueritia et etiam infirmitate ipsius.* Sunt 25 capitula. Desinit fol. 35 v.

Lovanii, cod. 15/a. A manu saec. XV. notatur: *Liber Canonicorum Regularium in Bethleem iuxta Lovanium.* Fol. 4 r.: *Beati Iohannis Bonaventure viri Seraphici ac Doctoris devotissimi Ordinis Fratrum Minorum, primum generalis Ministri, deinde Albanensis episcopi et sancte Romane Ecclesie cardinalis Vita partim ex bulla canonizationis eius partim ex sermonibus tempore canonizationis suae per venerabilem Patrem magistrum Robertum de Licio factis sub compendio in unum collecta incipit feliciter. Seraphicus vir ac Doctor* etc. Desinit fol. 10 v. Allata Bulla Canonizationis, sed non integra, dicitur: *Finit Vita cum canonizatione beati Bonaventure sub brevi compendio an.* 1489, *XII Augusti.*

Lugduni, biblioth. Civit. cod. 880. chart. in fol.; fol. 1 r.: *La vie de St. Bonaventure cardinal évêque d'Albano, surnommé le docteur Séraphique, Patron de la ville de Lyon, par frère Jean-Bonaventure Fahy*, 10 *juillet* 1746.

Mediolani, biblioth. Ambrosiana cod. N. 130. pian. superior. chart. saec. XVII. continet: *Compendium Vitae divi Bonaventurae Doctoris Seraphici S. R. E. cardinalis* [1].

[1] His adiungimus auctorem, cuius nomen in elencho eorum qui de *scriptis* S. Bonaventurae tractarunt (supra pag. 38 col. II.) omissum est, scil. Casimirum Liborium Tempesti O. M. Conv.: S. Bonaventura etc., *Mystica theologia*, tomi duo, Venetiis 1748.

INDEX ALPHABETICUS

PRAECIPUARUM RERUM ET SENTENTIARUM

QUAE

IN SERMONIBUS NONI VOLUMINIS CONTINENTUR.

Numerus arabicus indicat paginam, littera *a* primam, *b* secundam columnam.

A

B

C

D

E

F

G

H

I

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

Z

INDEX

LOCORUM SACRAE SCRIPTURAE

IN TOMIS V-IX. CITATORUM

(Asteriscus * secundam paginae columnam denotat)

VETUS TESTAMENTUM.

GENESIS.

EXODUS.

LEVITICUS.

NUMERI.

DEUTERONOMIUM.

IOSUE.

LIBER IUDICUM.

RUTH.

I. REGUM.

II. REGUM.

III. REGUM.

IV. REGUM.

I. PARALIPOMENON.

II. PARALIPOMENON.

I. ESDRAE.

II. ESDRAE.

TOBIAS.

IUDITH.

ESTHER.

IOB.

LIBER PSALMORUM.

PROVERBIA SALOMONIS.

ECCLESIASTES.

CANTICUM CANTICORUM.

LIBER SAPIENTIAE.

ECCLESIASTICUS.

ISAIAS.

IEREMIAS.

THRENI.

BARUCH.

EZECHIEL.

DANIEL.

OSEE.

IOEL.

AMOS.

ABDIAS.

IONAS.

MICHAEAS.

NAHUM.

HABACUC.

SOPHONIAS.

AGGAEUS.

ZACHARIAS.

MALACHIAS.

I. MACHABAEORUM.

II. MACHABAEORUM.

NOVUM TESTAMENTUM.

EVANGELIUM SEC. MATTHAEUM.

EVANGELIUM SECUNDUM MARCUM.

EVANGELIUM SECUNDUM LUCAM.

EVANGELIUM SECUNDUM IOANNEM.

ACTUS APOSTOLORUM.

PAULI EPISTOLA AD ROMANOS.

I. AD CORINTHIOS.

II. AD CORINTHIOS.

AD GALATAS.

AD EPHESIOS.

AD PHILIPPENSES.

AD COLOSSENSES.

I. AD THESSALONICENSES.

II. AD THESSALONICENSES.

I. AD TIMOTHEUM.

II. AD TIMOTHEUM.

AD TITUM.

AD HEBRAEOS.

IACOBI EPISTOLA.

I. PETRI EPISTOLA.

II. PETRI.

I. IOANNIS EPISTOLA.

II. IOANNIS.

III. IOANNIS.

IUDAE EPISTOLA.

APOCALYPSIS.

Oratio Manassae.

III. Esdrae.

IV. Esdrae.

INDEX

LOCORUM SANCTORUM PATRUM

IN OPERIBUS S. BONAVENTURAE CITATORUM

(Unus asteriscus * secundam paginae columnam denotat, duo asterisci ** utramque columnam. — Opera spuria auctorum litteris *cursivis* exhibentur.)

Athanasius.

Augustinus.

Aurelianus, episc. Lemovicens.

Averroes.

Avicenna.

Gregorius.

I

TABULA

OPERUM OMNIUM HUIUS EDITIONIS

IN TOM. I.-IV.

IN INDICIBUS IN TOM. I.-IV.

IN TOM. V.

IN TOM. VI.

IN TOM. VII.

Appendix opusculorum dubiorum:

IN TOM. VIII.

Classis I. Opuscula mystica.

Classis II. Opuscula ad Ordinem spectantia.

Appendix opusculorum dubiorum:

IN TOM. IX.

IN TOM. X.

CORRIGENDA ET ADDENDA.

In tom. IX.

Pag. 532 col. I. lin. 28. et 30. pro *caucem* lege *cautem*.
» 668 col. I. lin. 18. pro *beneficium acceptabile* lege melius *sacrificium acceptabile*.

In tom. X.

Pag. 32 col. I. lin. 4. addendum est: De Augustinianismo et controversia cum S. Thoma cfr. etiam Epistola Fr. Ioannis Peckham, archiepisc. Cantuariensis, scripta 1 Iunii an. 1285 et relata in *Chartulario Universit. Parisiensis,* tom. I. pag. 634 seq.
» 80 col. II. lin. 11. pro *caucem* lege *cautem*.

IMPRIMATUR

Datum Florentiae die 16 Augusti 1902.

† ALPHONSUS MARIA MISTRANGELO Archiepiscopus.